

Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti

Mgr. Anna Korandová, Mrg. Tereza Řeháková, Mgr. Lea Vaňkátová

Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti

Grafická úprava a sazba: Helena Kopecká
Tiskárna Daniel s.r.o., Bellova 124, 109 00 Praha 10
Rok vydání: 2023

IRJ :

Spolufinancováno
Evropskou unií

JUSTIN

 MINISTERSTVO
SPRAVODLIVOSTI
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

 RISE

 EUROPEAN
FORUM FOR
RESTORATIVE
JUSTICE

Publikace odráží pouze názory autorů a Evropská komise není zodpovědná za jakékoliv využití informací obsažených v této publikaci.

„Rozhovor člověka s člověkem o situaci nebo události, která se obou týká, zní jako něco zcela přirozeného. Máme potřebu komunikace, sdělování pocitů, vyprávění příběhů, vykreslování svého pohledu na svět a jednotlivé momenty, jež prožíváme. Utváříme tak vazby se svými blízkými, se sebou samými, budujeme určitý společenský prostor a jeho atmosféru. Jako lidé se zároveň nevyhneme nedorozuměním, sporům i zraňujícím útokům. Konfliktní situace jsou součástí mezilidských vztahů a osobní rozhovor může být znovu zcela přirozenou reakcí na ně.

Víme, že restorativní dialog, tedy komunikace mezi lidmi vedená v prostředí zohledňujícím určité hodnoty a pravidla, přináší úlevu a porozumění a spouští řadu ozdravných procesů jak ve vztahu k sobě, tak ve vztahu k druhým. Proto věříme, že má hluboký smysl o vytváření takového prostředí usilovat a podporovat zdravé mezilidské vztahy učením a osvojováním si schopnosti vidět a řešit konflikty restorativní optikou.

Můžeme pak být svědky silných zážitků a událostí, které mění životy. Přitom je klíčem často jen „obyčejné“ setkání.“

Lea Vaňkátová, odborná garantka Institutu pro restorativní justici, z. s.

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

s radostí i úlevou píší tato slova na úvod publikace, kterou se právě chystáte číst. V Institutu pro restorativní justici, z. s. se od svého vzniku v roce 2019 cíleně zasazujeme o rozvoj restorativní justice v České republice, a to jednotlivými aktivitami a projekty v oblasti systémových změn, vzdělávání odborníků i osvěty širší veřejnosti. Dlouhodobě vnímáme akutní potřebu širší nabídky a variability konkrétních restorativních programů v naší zemi, a to nejen z mnoha diskuzí s odborníky například v rámci realizované Restorativní platformy, ale i ze zkušeností z přímé práce s lidmi zasaženými trestnou činností. Přestože v zákoně 45/2013 Sb. O obětech trestných činů je již více než deset let ukotvena možnost poskytování restorativních programů ze strany jednotlivců či nevládních organizací, nabídka těchto služeb i praxe několika akreditovaných poskytovatelů je stále velmi malá. Důvodů je jistě více a zaslouží si podrobnější zkoumání (viz vstupní zpráva stránky projektu na našem webu) nicméně mezi zásadní překážky jejich realizace patří vedle malé obecné informovanosti o restorativní justici především absence vzdělávání odborníků, kteří by konkrétní restorativní programy mohli poskytovat.

Jsme proto velmi rádi, že jsme v rámci projektu Justin mohli ve spolupráci se zahraničními partnery realizovat řadu aktivit, které byly dobrým základem k vytvoření tohoto Manuálu pro facilitátory restorativních setkání v případech závažné trestné činnosti. Na jeho tvorbě jsme se podílely se skvělými kolegyněmi týmu Institutu pro restorativní justici, z. s., především s Annou Korandovou a Leou Vaňkátovou, kterým patří neskonalý dík za jejich opravdové zaujetí, trpělivost a především nebývalé mimořádné osobní nasazení. Děkujeme za cenné komentáře k dílčím kapitolám také kolegyni Petře Sokol Maňasové a Michalu Špejrovi, stejně tak za přípravu podkladů k části manuálu Zuzaně Čierné a Jakubovi Novákovi.

Hodnotnou inspirací nám byly rozhovory s kolegy a kolegyněmi z belgické organizace Moderator, především s Evelyn Goeman a Ingrid Marit, Katrien Lauwaert a Pieterem Verbeeckem, Kristel Buntinx a také s Arjou Konttila a z finské organizace RISE, stejně tak jsme vděční za podporu řady kolegů z Evropského fóra pro restorativní justici. Projekt Justin Realizujeme dále v partnerské spolupráci s kolegy ze slovenského Ministerstva spravedlnosti, kterým děkujeme za zpracování částí týkajících se slovenské praxe.

Významnou oporou při vzniku tohoto manuálu byla otevřená sdílení a diskuze s účastníky prvního školení pro facilitátory restorativních setkání v případech závažné kriminality v květnu 2023 v Praze. Díky této zpětné vazbě jsme mohli ověřit funkčnost modelu školení v kapitole šesté a do manuálu finálně doplnit řadu informací vyplývajících z jejich dotazů a podnětů z české a slovenské praxe.

Tento manuál byl psán s cílem, aby sloužil jako efektivní návod a podpora při rozvaze o realizaci nových restorativních programů s vědomím, že zdaleka nevyčerpal všechna témata, otázky a potřeby jejich realizátorů. Věříme ale, že může být vhodným základem pro rozvoj restorativní praxe v případech trestné činnosti se závažným dopadem v Česku a na Slovensku, která cílí na realizaci restorativních setkání osob, jež byly následky trestného činu ovlivněny. Kvalitní práce facilitátorů, odborníků, kteří mají taková setkání pomoci realizovat, vyžaduje kvalitní a dostatečnou podporu, především kontinuální vzdělávání v tématu, pravidelnou intervizi a efektivní supervizi, stejně tak jako dobré organizační a finanční zázemí.

Ve všech těchto oblastech chce být Institut pro restorativní justici informační a metodickou oporou (nejen) začínajícím službám restorativní justice. Již v příštím roce nás čeká řada zajímavých aktivit, které posílí rozvoj restorativních programů na systémové úrovni. Více informací průběžně zveřejňujeme na našich webových stránkách www.restorativni-justice.cz a sociálních sítích a velmi se těšíme na další spolupráci.

Přeji úspěšnou restorativní praxi,

Tereza Řeháková
ředitelka programů a odborná garantka Institutu pro restorativní justici, z. s.,
Praha, říjen 2023

Kapitola 1.	
O projektu a jeho partnerech, záměrech a využití manuálu	9
Kapitola 2.	
Představení tématu a klíčových pojmů používaných v tomto manuálu	11
A. Restorativní justice	11
B. Restorativní proces	12
C. Restorativní setkání	13
– mediace, restorativní dialog	13
– restorativní konference	14
– kruhy	14
D. Restorativní program	15
E. Facilitátor	16
F. Závažná trestná činnost	16
Kapitola 3.	
Výzkumy restorativní justice v České republice, na Slovensku i celosvětově	18
Kapitola 4.	
Lidé v restorativním procesu	21
A. Oběti	21
B. Pachatelé	24
C. Role komunity a společnosti v restorativním procesu	26
D. Osoba facilitátora – kompetence a komunikační dovednosti	27
Kapitola 5.	
Fáze restorativního procesu	33
Nabídka a posouzení přínosů restorativního procesu – 1. fáze	33
Příprava na restorativní setkání – 2. fáze	36
Průběh restorativního setkání účastníků – 3. fáze	38
Závěrečná fáze restorativního procesu – 4. fáze	43
Specifika restorativního setkání v případech závažné trestné činnosti	44
Trauma informovaný přístup (o traumatu informovaná praxe)	45
Restorativní přístup k některým druhům závažných trestných činů	48
Kapitola 6.	
Nástroje pro školení facilitátorů restorativních setkání v případech závažné trestné činnosti	51
Kapitola 7.	
Vize rozvoje restorativní justice a jejích programů v České republice a na Slovensku	63
Odkazy, literatura, zdroje	65

Kapitola 1. – O projektu, partnerech, záměrech a využití manuálu

Manuál pro restorativní setkání v případech závažné trestné činnosti, který právě držíte ve svých rukou, je jedním z výstupů projektu JUSTIN, realizovaného v rámci výzvy Erasmus+ v partnerství českého **Institutu pro restorativní justici, z.s.**¹(IRJ) a **Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky (MSSR)**. Vychází z **potřeb a aktuální situace v oblasti restorativní justice v obou zemích** a zároveň čerpá z osvědčené praxe partnerských organizací z Finska a Belgie, kde jsou konkrétní restorativní programy u závažné trestné činnosti dlouhodobě úspěšně využívány. Tento vzdělávací materiál je určen především pro odborníky poskytující služby restorativní justice a je zaměřen na rozvoj znalostí a dovedností potřebných pro provádění restorativních setkání v případech závažné trestné činnosti. Manuál je přizpůsoben specifikům českého a slovenského právního systému i dosavadní restorativní praxi, ale zároveň je dostatečně obecný, aby mohl být použit i v jiných zemích s podobným právním i kulturním kontextem. Díky další partnerské organizaci, Evropskému fóru pro restorativní justici² (EFRJ), bude tento manuál veřejně dostupný na jejich webových stránkách také v angličtině pro další využití praktiků restorativní justice.

Obsah manuálu vychází jak z odborných znalostí a zkušeností partnerů projektu a zkušenosti ze školení nových facilitátorů restorativních setkání z Česka i Slovenska³, tak z aktuálních českých i zahraničních zdrojů a reflektuje nejnovější poznatky z oblasti restorativní spravedlnosti.

Jednotlivé kapitoly se postupně věnují vymezení klíčových pojmů, popisují účastníky restorativního procesu a jejich možné role a potřeby a provádí fázemi restorativního setkání. Další části jsou zaměřeny na nástroje pro školení facilitátorů restorativních setkání a představují vize pro budoucnost rozvoje restorativní justice a jejich programů nejen v případech závažné trestné činnosti (ZTČ) v České republice a na Slovensku.

Moderator⁴ je belgická organizace s celostátní působností, která nabízí služby restorativní justice (mediace, restorativní konference a dialog, skupinové programy) a školení pro profesionály i dobrovolníky. Byla založena v roce 2000 jako neziskové sdružení se sídlem v Bruselu a dlouhodobě se tak věnuje realizaci konkrétních restorativních programů v rámci trestního řízení i po jeho skončení včetně případů s nejzávažnějšími dopady na životy obětí i pachatelů. V květnu 2023 proběhlo v Praze školení pro facilitátory restorativních setkání z Česka a Slovenska, které z větší části vedly mediátorky a lektorky Evelyn Goeman a Ingrid Marit⁵.

Vězeňská a probační služba Finska (RISE)⁶ je státní organizace, působí pod vedením Ministerstva spravedlnosti a realizuje od roku 2013 zásadní projekt restorativního setkávání (dialogu) obětí nebo pozůstalých s pachateli ve vězení v případech nejzávažnější kriminality. V českém prostředí je znám finský dokument *Z očí do očí* režiséra Johna Webstera, který představuje konkrétní příběhy pozůstalých i průběh přípravy a realizace takových restorativních setkání pod vedením facilitátorky Arjy Konttila. V rámci studijní cesty projektu Justin v srpnu 2022 měli zástupci IRJ i MSSR možnost poznat konkrétní praxi ve finské věznici v rámci tzv. restorativních oddělení.⁶

1) Více o Institutu a jeho aktivitách Institut pro restorativní justici. Zdroj: *Institut pro restorativní justici, z. s.: IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR*. Online. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/>. [cit. 2023-06.-05].

2) *European Forum for Restorative Justice*. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en>. [cit. 2023-06.-06].

3) Proběhlo v Praze v květnu 2023, *JUSTIN – Školení facilitátorů restorativních setkání bylo nezapomenutelné*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/justin-skoleni-facilitatoru-restorativnich-setkani-bylo-nezapomenutelne/>. [cit. 2023-09-05].

4) *Moderator Forum voor herstelrecht en bemiddeling*. Online. n.d. Dostupné z: <https://moderator.be/>. [cit. 2023-06-06].

5) *Organisation*. Online. R/SE Prison and Probation Service of Finland. 2023. Dostupné z: <https://www.rikosseuraamus.fi/en/index/criminalsanctionsagency/organisation.html>. [cit. 2023-06-06].

6) *Studijní cesta do Finska Z očí do očí – projekt JUSTIN Erasmus+*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2022. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/studijni-cesta-do-finska-z-oci-do-oci-projekt-justin-erasmus/>. [cit. 2023-06-05].

EFRJ

Evropské fórum pro restorativní justici (EFRJ) je mezinárodní organizace propojující odborníky v přímé praxi, akademiky a tvůrce politik působící v oblasti restorativní justice v celé Evropě i mimo ni, s cílem umožnit lidem zasaženým trestným činem vysoce kvalitní služby restorativní justice. EFRJ neobhájí žádný model „nejlepší praxe“ restorativní justice a uznává, že restorativní justice je vyvíjející se přístup. Je však nezbytné, aby každá restorativní služba byla založena na základních hodnotách a principech obnovy a měla by dodržovat standardy dobré praxe.⁷

7) *Our Mission*. Online. European Forum for Restorative Justice. 2023. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/our-mission>. [cit. 2023-06-06].

Kapitola 2. – Představení tématu a klíčových pojmů užívaných v manuálu

Představujeme přehled pojmů využívaných v tomto manuálu s vědomím, že jejich významy se mohou v různých zemích i oblastech využití restorativní justice lišit. Zde uvádíme vymezení, které je relevantní pro dobrou orientaci v manuálu a je srozumitelné pro českou nebo slovenskou praxi.

- A. restorativní justice**
- B. restorativní proces**
- C. restorativní setkání**
 - **mediace, restorativní dialog**
 - **restorativní konference**
 - **kruhy**
 - **další formy**
- D. restorativní program**
- E. facilitátor**
- F. závažná trestná činnost**

A. Restorativní justice

Definice restorativní justice či restorativní spravedlnosti se přirozeně vyvíjí v čase spolu s rozvojem restorativních přístupů po celém světě. Obecně lze chápat pojem „restorativní“ jako „napravující“ či „obnovující“ a jeho zasazení je možné do jakéhokoliv prostředí, kde dojde ke konfliktu. V kontextu trestní justice vnímáme restorativní aspekt jako její další a důležitou část, kdy obracíme pozornost směrem k lidem, kteří se v různých rolích stali součástí události – trestné činnosti – a nabízáme jim příležitost aktivně dopady trestného činu řešit. Pokud hledáme společné znaky restorativní justice a jejich nástrojů tak, jak jsou aplikovány v různých zemích světa, musíme zmínit především následující⁸:

- zaměření pozornosti na způsobenou újmu
- dobrovolná účast osob, které byly nejvíce ovlivněny způsobenou újmu – tedy oběť, pachatel a v některých programech restorativní justice také jejich rodiny, členové komunity či příslušní odborníci
- příprava stran a facilitace programu odborníky školenými v restorativní praxi
- dialog mezi stranami, který má za cíl dospět k vzájemnému porozumění toho, co se stalo a k důsledkům z toho plynoucím a k dohodě o tom, co je třeba udělat
- nabídka podpory oběti v procesu uzdravování a pachateli při jeho reintegraci do společnosti a upuštění od dalšího kriminálního chování
- výsledky restorativních programů, jež mají různé podoby, mohou zahrnovat vyjádření lítosti a uznání odpovědnosti ze strany pachatele a závazek učinit nápravné opatření ve prospěch oběti a/nebo komunity

Základy restorativních programů a nástrojů vycházejí ze společných **hodnot a principů**, které staví na toleranci, inkluzi, nenásilné komunikaci a budování respektu a odpovědnosti. Za stěžejní považujeme v souladu s Doporučením Rady Evropy⁹ **princip participace**, tedy umožnění všem stranám, dotčeným trestnou činností, se aktivně podílet na řešení jejich následků, kdy primární by měla být v tomto procesu právě orientace na řešení a nápravu újmy způsobené jednotlivcům, vztahům i širším komunitám.

8) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-19]. s.4.

9) *Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters*. Online. Committee of Ministers, 2018. Dostupné z: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/Recommendation-CM-Rec-2018-of-the-Committee-of-Ministers-to-member-States-concerning-restorative-justice-in-criminal-matters-.pdf>. [cit. 2023-06-23]. Body 13–20.

Dalšími výchozími zásadami jsou:

- dobrovolnost
- důvěrnost
- dostupnost
- respektující dialog
- stejný zájem o potřeby a zájmy účastníků
- procedurální spravedlnost
- kolektivní dohoda založená na konsensu
- zaměření na nápravu, reintegraci a dosažení vzájemného porozumění
- vyhýbání se nadvládě

V souladu s popsanými hodnotami je proto stěžejní navrhnout a poskytovat restorativní programy tak, aby poskytovaly bezpečný, neutrální a respektující prostor pro všechny účastníky (ke společnému rozhovoru), kde jsou povzbuzováni a podporováni k tomu, aby vyjádřili své potřeby a měli možnost hledat a najít cesty k jejich naplnění.

Cíle restorativní justice¹⁰:

- podpořit oběti, dát jim hlas, naslouchat jejich příběhům, povzbuzovat je k vyjádření jejich potřeb a přání, nabídnout jim možné odpovědi, umožnit jim účast v procesu řešení a poskytnout jim podporu
- napravit vztahy poškozené trestným činem
- orientovat se na dopady trestného činu
- povolat všechny zúčastněné strany k odpovědnosti, zejména pachatele
- předcházet recidivě podporou vnitřní změny u jednotlivých pachatelů a usnadnit jejich opětovné začlenění do komunity

B. Restorativní proces

V textu tohoto manuálu pracujeme s pojmem „restorativní proces“ - ten může být obecně definován jako jakýkoliv proces, ve kterém oběť a pachatel, a pokud je to vhodné i jakékoliv další osoby nebo členové komunity zasažení trestným činem, aktivně spolupracují na vyřešení záležitostí způsobených trestným činem, obvykle za pomoci facilitátora.¹¹ V našem pojetí pojem především akcentuje **vývoj práce facilitátora s účastníky, která vychází z jejich potřeb a stojí na opravdové dobrovolnosti a skutečné možnosti volby řešení**. V takto orientovaném přístupu práce je pak právě klient tím, kdo vybírá nástroje (podobu restorativního setkání nebo konkrétního restorativního programu) i načasování jejich užití.

Konkrétní podoba restorativního procesu tedy záleží na potřebách a volbě jeho účastníků s tím, že role facilitátora při tomto výběru je především provést účastníky jejich otázkami a potřebami v kontextu vyrovnání se s následky trestného činu v rámci fáze přípravných individuálních konzultací a podat kvalitní informace o dostupných restorativních službách (instituce, které poskytují konkrétní restorativní programy v místní dostupnosti, např. mediace, skupinová setkání obětí a pachatelů nebo restorativní kruhy). Následně pak může, ale také nemusí proběhnout restorativní setkání jakéhokoliv druhu a podoby. Restorativní proces zahrnuje také následnou práci s klienty po setkání nebo jiném programu. Podrobněji je tento postup uveden v kapitole č. 5 tohoto manuálu.

10) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23]. s.6–9.

11) Přehled standardů a norem, včetně Základních principů užití restorativních programů. Online. In: *Průvodce restorativními programy*. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, s. 15–21. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23].

C. Restorativní setkání

Restorativní setkání chápeme jako napravující či uzdravující proces, jež lze zahájit kdykoliv po spáchání trestného činu za účasti oběti a pachatele s možností zapojení také dalších osob, jako jsou členové rodin, sousedé, přátelé a komunita. Mezi konkrétní podoby restorativních setkání patří mediace, restorativní dialog, restorativní konference či kruhy a způsob jejich využití a zapojení do trestního řízení se liší dle historického vývoje, současné trestně právní praxe i sociokulturní platformy konkrétní země. K hlubšímu porozumění tématu i jednotlivých forem setkání proto doporučujeme další studium odborné literatury a zdrojů.

Cílem restorativních setkání je hledat spravedlnost prostřednictvím dialogu a porozumění s vytvořením takového prostoru, který umožní obětem přímé zapojení do procesu řešení konfliktu, a pachatele navede k porozumění rozsahu a dopadů jimi způsobené újmy.

Mediace mezi obětí a pachatelem je nejběžnějším typem restorativních programů, jež jednotlivé státy aktuálně uvádějí.¹² Přináší přinejmenším možnost, aby přímo, či nepřímo probíhal asistovaný rozhovor mezi pachatelem a obětí, který zprostředkovává třetí nezaujatá strana proškolená k tomuto účelu –mediátor. Předmětem rozhovoru jsou následky trestného činu, potřebná výměna informací a případné vytvoření dohody reflektující způsobenou újmu a navržené řešení její náhrady.¹³ S ohledem na různorodost světové praxe mohou mediace realizovat jak státní instituce v průběhu trestního řízení (včetně policie, státního zastupitelství nebo probačních služeb), tak nestátní neziskové organizace obvykle ve všech fázích trestního řízení i mimo ně.

Variabilitu využití tohoto nástroje vidíme také **v míře zapojení oběti, pachatele i mediátora do vlastního rozhovoru**. Může dojít k tzv. nepřímé mediaci, ve které mediátor zprostředkovává informace mezi stranami bez jejich osobního setkání (např. prostřednictvím dopisů, audio či video nahrávek, soupisu otázek jedné strany na druhou a dalších možných variant). Přímá mediace pak může mít také více podob - od velmi strukturovaného setkání, které se řídí předem daným scénářem a je mediátorem moderováno či aktivně řízeno, po rozhovor oběti a pachatele, do kterého mediátor zasahuje minimálně či vůbec. V posledně zmíněné variantě bývá takové setkání označováno za **restorativní dialog** a především zde je nezbytná důsledná a citlivá individuální příprava všech účastníků s mediátorem, resp. facilitátorem (termín používaný v případě restorativního dialogu), eventuálně dalšími odborníky.¹⁴

Každá mediace není automaticky mediací odpovídající konceptu restorativní justice. Praxe nabízí více modelů, jež jsou uplatňovány v civilním řízení, trestním řízení nebo zcela mimo ně a mohou se od sebe lišit v přístupu k účastníkům i podobě celého procesu, jeho cíli či záměru. Principy a hodnoty restorativní justice v některých více či méně unikají, což může souviset se závazky poskytovatelů mediace vůči příslušným orgánům, individuálním nastavením mediátorů i očekáváním účastníků. V praxi mediací v trestním řízení v českém i slovenském prostředí je diskutováno, nakolik zadání mediace ze strany orgánů činných v trestním řízení a očekávání relevantního písemného výstupu (který slouží jako podklad pro rozhodnutí ve věci) ovlivňuje způsob práce mediátora a odvádí pozornost od individuálních aktuálních potřeb jednotlivých účastníků. U sledování charakteru konkrétní mediace je podle našeho názoru důležitý především přístup a nastavení mediátora/facilitátora a jeho souznění s hodnotami restorativní justice. S tímto pak souvisí další klíčové faktory slibující restorativní přístup, tedy prostor, který dopřává

12) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-26]. s. 24.

13) MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 133–134.

14) Více k tématu viz.: *Vakavien rikosten jälkikäsittely – SAUMA*. Online. Vuolle Settlementti. n.d. Dostupné z: <https://vuolleoulu.fi/hyvinvointipalvelut/rikos-riita-ja-vakavaltatyo/vakavien-rikosten-jalkikasittely-sauma/>. [cit. 2023-09-06]. nebo *SAUMA – Vakavien rikosten jälkikäsittely*. Online. Kalliola. N.d. Dostupné z: <https://kalliola.fi/palvelut/sovittelu/sauma-vakavien-rikosten-jalkikasittely/>. [cit. 2023-09-06].

účastníkům procesu, způsob, jakým s účastníky komunikuje, i cíle, které sleduje. V rámci školení facilitátorů doporučujeme téma blíže prozkoumat v rámci diskuse.

Restorativní konference (komunitní konference a rodinné skupinové konference) na rozdíl od mediace umožňuje zapojení širšího okruhu osob, kterých se trestný čin dotkl, tedy vedle oběti a pachatele zejména jejich rodinné příslušníky, blízké osoby, zástupce komunity nebo různých institucí individuálně dle konkrétního případu – typickými příklady jsou policista, psycholog, učitel, představitel místní církve apod. Setkáním provádí nezaujatá a proškolená strana – facilitátor nebo dvojice facilitátorů – se zohledněním genderové vyváženosti nebo zájmů LGBTQ či vazeb na zvykové právo.¹⁵ Modely konferencí se od sebe liší mírou zapojení jednotlivých účastníků do procesu, tím, kdo může být facilitátorem či způsobem, kterým dochází k uzavření dohod.¹⁶ Konference mohou mít oproti mediacím větší dosah, jelikož kromě nápravy vztahů mezi obětí a pachatelem umožňují intervenci širší skupiny osob – komunity.

Praxe restorativních setkání v České republice a na Slovensku:

V České republice je nejrozšířenější podobou restorativního setkání mediace mezi obětí a pachatelem či setkání obdobného charakteru, např. typu restorativní konference. Obojí realizuje především Probační a mediační služba¹⁷ dle zákona č. 257/2000 Sb. o Probační a mediační službě. Restorativní programy mohou poskytovat také jiné subjekty, typicky sociální služby příspěvkových organizací nebo nevládní organizace. Ty, pokud žádají dotaci od Ministerstva spravedlnosti ČR, musí být akreditované.¹⁸ Žádná zákonná překážka nebrání tomu, aby byly takové programy uskutečněny v kterékoli fázi trestního řízení (v případě nevládních organizací i po jeho skončení) a u jakéhokoliv typu trestné činnosti.

Na Slovensku je v současné době jediným realizovaným restorativním programem mediace, kdy není zřízena státní probační ani mediační služba jako instituce a výkon probace, mediace a elektronického monitoringu zajišťují probační a mediační úředníci působící v jednotlivých regionech při Krajských soudech. Pro obě země platí, že mediace se může realizovat na pokyn státního zástupce (prokurátora) nebo soudce, podnět k zařazení případu může podat také oběť, pachatel, zákonný zástupce, zmocněnec nebo policista, v těchto případech je ale potřebný písemný souhlas předsedy senátu, samosoudce nebo státního zástupce, dle fáze trestního řízení.

Kruhy¹⁹ a jejich praxe vycházejí z tradičních nástrojů a technik původních obyvatel. Řešení různých situací v kruhu vytváří přirozené prostředí umožňující všem zapojeným, aby se navzájem viděli a slyšeli, **prostor pro rovnováhu sil a sdílenou odpovědnost**. Můžeme se setkat s více typy kruhů, kdy jejich obecnou podstatou je možnost vyjádřit se k dané otázce pro všechny, kteří se kruhu účastní, což spěje k vyjádření respektu k potřebám všech zástupců komunity a posilování její hodnoty, významu i vzájemného soužití²⁰. Restorativním procesem provádí facilitátor, nebo také strážce kruhu, jehož úkolem je zahájit restorativní proces a vytvářet prostředí bezpečné pro sdílení. Pravidla kruhu využívají tzv. talking piece – předmět, který

15) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-26]. s. 27.

16) MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 135.

17) *Probační a mediační služba*. Online. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/>. [cit. 2023-06-05].

18) *Akreditace Ministerstva spravedlnosti ČR*. Online. JUSTICE.CZ: KATALOG ŽIVOTNÍCH SITUACÍ. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/rozvoj-sluzeb-pro-obeti-trestne-cinnosti?clanek=akreditace-ministerstva-spravedlnosti-cr>. [cit. 2023-06-05].

19) *Peacemaking Circles v Evropě*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/peacemaking-circles-v-evrope/>. [cit. 2023-06-20]. nebo více k možnosti využití kruhů Restabus. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/restabus/>. [cit. 2023-06-20].

20) MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 136.

kruhem koluje a ten, kdo jej má v ruce, má právo mluvit – to může a nemusí využít. Praxe **restorativních kruhů** v rámci řešení následků trestné činnosti v České republice nebo na Slovensku dosud není využívána, nicméně Institut pro restorativní justici, z.s. v rámci projektu Restabus²¹ připravuje na podzim 2023 manuál pro jejich využití v případech týrání a zneužívání seniorů.

Další příklady forem restorativních setkání:

- Skupinová setkání obětí a pachatelů nesouvisejících trestných činů – projekt **Building Bridges**²², který v České republice realizuje organizace Mezinárodní vězeňské společenství z.s. (osm pravidelných setkání obětí a uvězněných pachatelů nesouvisejících trestných činů k restorativnímu dialogu, které probíhají uvnitř věznic). Obdobné programy realizuje také belgická organizace Moderator²³ nebo švýcarské Swiss RJ Forum²⁴.
- **Podpůrné svépomocné skupiny pro oběti trestných činů** bývají součástí některých programů restorativního dialogu, jako v případě projektu finské organizace RISE²⁵ (setkávání pozůstalých, kteří absolvovali restorativní dialog s vrahy svých blízkých) nebo jsou součástí služeb pro oběti vybraných trestných činů, např. české organizace proFem²⁶.

D. Restorativní program

Pojem „**restorativní program**“ znamená jakýkoli program, který probíhá restorativně (viz výše pojem restorativní proces) a snaží se o dosažení restorativního výsledku.²⁷ **Chápeme ho jako konkrétní restorativní službu, která je ucelenou nabídkou možné spolupráce pro oběť, pachatele a dotčenou komunitu²⁸, a je realizována danou organizací.** Jeho součástí může a nemusí být přímé setkání oběti a pachatele.

Restorativní programy mohou být poskytovány formou výše popsané mediace, restorativní konference, kruhů aj. Některé programy bývají označovány jako tzv. „**programy s restorativními prvky**“, které taktéž naplňují cíle restorativní justice, ale není v jejich rámci spolupracováno s obětí i pachatelem souvisejících trestných činů, ale např. jen s jedním z nich. V českém prostředí je takto koncipován např. program Vnímám i tebe²⁹ realizovaný ve věznicích a Programových centrech Probační a mediační služby.

V České republice je **pojem restorativní programy uveden v zákoně č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů**, a to v § 39 odst. 1 písm. b), avšak tento pojem již dále nijak nevysvětluje. Dále příloha č. 2 vyhlášky č. 119/2013 Sb., o standardech kvality poskytovaných služeb podle zákona o obětech trestných činů, pak jen ve velmi obecné rovině definuje standardy kvality poskytovaných služeb pro poskytování restorativních programů. V tomto paragrafu se hovoří o možné akreditaci poskytujících subjektů a následné možnosti dotace na jejich realizaci po splnění stanovených podmínek dle § 40 stejného zákona.

21) Restabus. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. Dostupné z:

<https://restorativni-justice.cz/projekty/restabus/>. [cit. 2023-06-20].

22) Building Bridges. Online. Mezinárodní vězeňské společenství. Dostupné z:

<https://mvs.cz/building-bridges/>. [cit. 2023-06-20].

23) Moderator Forum voor herstelrecht en bemiddeling. Online. n.d. Dostupné z:

<https://moderator.be/>. [cit. 2023-06-06].

24) Swiss RJ forum: ...another form of justice. Online. Dostupné z:

<https://www.swissrjforum.ch/engl/>. [cit. 2023-06-06].

25) Vakavien rikosten jälkikäsittely – SAUMA. Online. Vuolle Settlementti. n.d. Dostupné z: <https://vuolleoulu.fi/hyvinvointipalvelut/rikos-riita-ja-vakivaltatyo/vakavien-rikosten-jalkikasittely-sauma/>. [cit. 2023-09-06] nebo SAUMA – Vakavien rikosten jälkikäsittely. Online. Kalliola. N.d. Dostupné z:

<https://kalliola.fi/palvelut/sovittelu/sauma-vakavien-rikosten-jalkikasittely/>. [cit. 2023-09-06].

26) ProFem: Centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí. Online. Dostupné z:

<https://www.profem.cz/cs>. [cit. 2023-09-06].

27) Příloha. Základní principy užití restorativních programů v trestních věcech (OSN). Online. In: *Průvodce restorativními programy*. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, s. 113–116. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23].

28) Pojem komunita v kontextu restorativní justice blíže popsán v kapitole č. 4 tohoto manuálu

29) *Křehká šance II*. Online. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA. Dostupné z:

<https://www.pmscr.cz/projekty/ukoncene/krehka-sance-ii/>. [cit. 2023-06-05].

Pojem „facilitátor“ vnímáme v tomto dokumentu šířeji či obecněji než termíny mediátor³⁰ nebo strážce kruhu,¹⁹ jelikož je jejich použití vždy spojeno pouze s daným nástrojem či programem restorativní justice. Facilitátor je osoba, která po zvážení vhodnosti svého zapojení umožňuje a podporuje komunikaci mezi účastníky restorativního setkání, bez ohledu na jeho konkrétní podobu. Hlavním **cílem facilitátora je podporovat realizaci restorativního procesu dle individuálních potřeb a zájmu jeho účastníků**. Podrobněji o jeho roli a dovednostech v kapitole č. 4 tohoto manuálu.

F. Závažná trestná činnost

Téma závažnosti trestné činnosti žádá určitou diskuzi nad uchopením termínu a zacházení s ním v kontextu restorativní praxe. V úvodu potřebujeme zdůraznit, že **principy a programy restorativní justice mají být obecně dostupné a aplikovatelné bez ohledu na typ trestné činnosti či její závažnost**.³¹ Přesto sledujeme určitou opatrnost při nabízení a/nebo aplikaci restorativních programů v závažnějších případech, a to jak v naší, tak zahraniční praxi, kdy je evidentní tendence realizovat restorativní programy více u prvopachatelů a u méně závažné trestné činnosti.³² Přitom

*„...emancipace obětí pramenící z restorativní intervence – i v případech násilných trestných činů – tvoří silnou protiváhu pocitům ponížení a bezmoci, nedostatku informací a ztrátě kontroly, které často zapřičiňuje běžné trestní řízení. Restorativní přístup funguje i u pachatelů s pevně zapuštěnými vzorci pro páčání závažných trestných činů“.*³³

Samotné vymezení závažnosti trestného činu **vychází s ohledem na principy a hodnoty restorativní justice zejména z rozsahu a povahy dopadů trestné činnosti na životy oběti, pachatele jejich blízkých osob i širší komunity**. Jedná se často o velmi komplexní souhrn navzájem na sebe působících faktorů, kde hrají roli fyzické zranění, způsobené psychické trauma (úzkosti, deprese, posttraumatická stresová porucha aj.), sociální dopady (izolace od přátel a rodiny, ztráta zaměstnání nebo příležitostí, stigmatizace), finanční dopady i dopady dlouhodobého charakteru, jako chronické zdravotní problémy, trvalé duševní zdravotní problémy či finanční problémy. Je důležité si uvědomit, že takové **hodnocení je velmi individuální, často subjektivní, složité a proměňuje se v čase**. Zejména v prostředí trestní justice se zároveň nevyhneme tendenci klasifikace závažnosti trestného činu dle platných trestněprávních norem a příslušných paragrafů, které na základě formální stránky jejich skutkové podstaty nabízejí rychlou orientaci v jejich typové závažnosti. **Pro účely tohoto dokumentu navrhuje nevyházet z jedné pevně ohraničené definice, ale pracovat s navzájem propustnými linkami:**

30) *Mediace – možnost mimosoudního řešení konfliktu*. Online. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA.

Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/mediace/>. [cit. 2023-06-05].

31) V souladu s Doporučením Rady Evropy o restorativní justici v trestních věcech

32) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 66.

33) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 66.

Druh trestného činu, jeho intenzita a trvání:

- Klasifikace trestných činů na základě formální stránky jejich skutkové podstaty dle platných právních norem nabízí rychlou orientaci v jejich typové závažnosti. Pro českou i slovenskou trestněprávní praxi³⁴ platí stejné základní vymezení, kdy pracujeme s pojmy „přečin“, „zločin“ a „zvlášť závažný zločin“. Za závažné trestné činy by tedy v tomto kontextu bylo možné považovat zločiny, tedy úmyslné trestné činy, za něž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby převyšující pět let a „zvlášť závažný zločin“ s horní hranicí trestní sazby nejméně deset let.
- Zároveň můžeme **obecně předpokládat vážnější dopady trestné činnosti na fyzické a duševní zdraví obětí u násilných trestných činů než u majetkové trestné činnosti**. V souladu s touto úvahou sledujeme vymezení „serious crimes“ v zahraniční literatuře, například Průvodce restorativními programy³⁵ hovoří v tomto kontextu o trestných činech v oblasti intimního partnerského násilí, závažné násilné trestné činnosti, sexuálních útocích, trestných činech z nenávisli a násilí na dětech, VOM Programme v Britské Kolumbii zaměřený na „serious crimes“ zahrnuje usmrcení z nedbalosti, těžké ublížení na zdraví či usmrcení následkem dopravní nehody, těžké ublížení na zdraví, ozbrojená loupež, únos, sexuální napadení, vražda či pokus o vraždu, vícenásobná vražda.

Zranitelnost obětí: Některé oběti mohou být zvláště zranitelné v důsledku svého věku, zdravotního stavu, sociálního postavení nebo jiných faktorů, což může zvýšit závažnost dopadů trestného činu. S odkazem na zákon o obětech trestných činů³⁶ rozumíme zvláště zranitelnou osobou:

- dítě,
- osobu, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým handicapem nebo smyslovým poškozením, oběť trestného činu obchodování s lidmi, trestného činu znásilnění, trestného činu týrání svěřené osoby, trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí nebo trestného činu teroristického útoku.
- oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny.
- případy, kdy je zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní.
- Předchozí traumata se zranitelností oběti úzce souvisejí. Pokud oběť prošla předchozími traumatickými zážitky, mohou být dopady současného trestného činu vážnější.³⁷

Sociální a ekonomický kontext: Závažnost dopadů trestného činu ovlivňují také sociální a ekonomické okolnosti oběti – tedy především rodinné zázemí a kvalita širších sociálních vazeb, specifika sousedství/komunity, finanční situace.

Co rozumí závažnou trestnou činností partneri projektu – RISE a MODERATOR:

Kolegové z Finska hovoří o závažné trestné činnosti především v případech vraždy, pokusu o zabití, těžkého ublížení na zdraví a sexuálně motivovaných trestných činů. Ze strany belgických kolegů také sledujeme tendenci přiklánět se v této debatě k násilné trestné činnosti. Zároveň zdůrazňují, že

vztahy v konfliktu formují jeho závažnost víc než samotný druh trestného činu (zločinu), stejně tak jako individuální sociální kontext. Proto lze také hovořit o tzv. „trestné činnosti se závažnými dopady“, která právě zohledňuje individuální aspekt následků trestné činnosti na konkrétní osoby více než obecnou trestně právní kategorii.

34) § 14, zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (ČR) a §10, §11, zákona č. 300/2005 Z.z. (SR)

35) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 66.

36) § 2 odst. 4, zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

37) K tématu trauma a trauma-informed practice podrobněji v kapitole č. 5 tohoto manuálu

Kapitola 3. – Výzkumem doložené benefity restorativní justice – celosvětově, v České republice a na Slovensku

Restorativní justice ušla poměrně dlouhou cestu a etablovala se v ucelený přístup celosvětového významu.³⁸ Ze závěrů Expertní skupiny pro restorativní justici v trestních věcech, konaného v roce 2017, vyplynulo, že v posledních patnácti letech restorativní přístupy vykazaly velice slibné výsledky v široké škále situací, včetně závažných trestných činů, případů zahrnujících vyšší počet obětí a pachatelů, trestných činů z nenávisti a konfliktů mezi skupinami.³⁹

Základním kritériem pro posouzení efektivity restorativních opatření se v kriminologických výzkumech využívá jednak uspokojení přímých potřeb účastníků, a jednak míra následné recidivy pachatelů. Při prvním kritériu jsou obvykle zkoumány procedurální prvky (např. jestli má oběť skutečně možnost vyjádřit svoje pocity) a restorativní prvky (např. zda dojde k obnovení narušených vztahů). Zatímco naprostá většina obětí je dle výzkumů se svou účastí na restorativním programu spokojena, v případě ryze restorativních prvků jsou pak výsledky výzkumů o něco méně přesvědčivé. Výzkumy naznačují, že v tomto směru velmi záleží na typu trestné činnosti, utrpěné újmě, motivaci účastníků ke vzájemnému setkání, ochotě pachatele upřímně se za svůj čin omluvit, převzít za něj odpovědnost a aktivně se zapojit do řešení následků trestné činnosti.⁴⁰

L. W. Sherman a H. Strang⁴¹ provedli dosud nejrozsáhlejší výzkum, který se v celosvětovém měřítku tematicky zaměřuje na koncept restorativní justice v porovnání s klasickým trestním řízením. Mj. uvádějí, že proti obecným očekáváním se spíše potvrdilo, že **restorativní justice snižuje recidivu zejména u pachatelů závažnějších trestných činů**.⁴²

Česká republika

V České republice se oblasti mediace věnují dva výzkumy zpracované Institutem pro kriminologii a sociální prevenci⁴³. První z nich, z roku 2008, na vzorku 1 014 respondentů ve věku od 15 do 69 let zjišťoval **povědomí veřejnosti o mediaci a Probační a mediální službě** obecně⁴⁴. Za důležité zjištění lze mimo jiné považovat skutečnost, že **poté, co byly respondentům upřesněny základní informace k principům restorativní justice a k mediaci, považovalo 69 % z nich mediaci za vhodný nástroj řešení trestné činnosti** (i když osobně by bylo ochotno mediaci podstoupit 53 % respondentů). Práce s povědomím širší veřejnosti o možnostech a přínosech restorativní justice je proto i s ohledem na uvedené jedním z klíčových faktorů její úspěšné systémové implementace. V roce 2009 bylo provedeno navazující anonymní šetření, kde bylo pro spolupráci osloveno 94 obětí a 93 pachatelů, kteří podstoupili mediální setkání, se zaměřením na jejich

38) RJ: Česko restorativně. Strategie restorativní justice pro Českou republiku. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>. [cit. 2023-07-04]. s. 37.

39) Průvodce restorativními programy. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-07]. s. 66.

40) RJ: Česko restorativně. Strategie restorativní justice pro Českou republiku. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>. [cit. 2023-07-04]. s. 47–48.

41) SHERMAN, Lawrence W. a STRANG, Heather. *Restorative Justice: the evidence*. Online. London: Smith Institute, 2007. ISBN 1 905 370 16 4. Dostupné z: <https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Restorative%20JusticeThe%20evidence%20-%20Professor%20Lawrence%20Sherman%20and%20Dr%20Heather%20Strang.pdf>. [cit. 2023-07-07].

42) VOGT, Annette a DANDURAND, Yvon. *Restorative Justice Note # 4: Restorative Justice in Matters Involving Serious Crimes*. Online. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, 2018. Dostupné z: <https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/05/Restorative-Justice-Note-4-Restorative-Justice-in-Matters-Involving-Serious-Crimes.pdf?x21689>. [cit. 2023-08-15].

43) IKSP: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Online. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/index.html>. [cit. 2023-07-08].

44) Podrobněji k výzkumu: ROZUM, Jan; KOTULAN, Petr; LUPTÁKOVÁ, Marina; SCHEINOST, Miroslav a TOMÁŠEK, Jan. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I*. Online. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. ISBN 978-80-7338-090-8. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/365.pdf>. [cit. 2023-08-02].

zkušenosti s provedenou mediací⁴⁵. Šetření je tematicky velmi obsáhlé a vedle zjištění pohledu oběti i pachatele, kde mapuje motivaci účastníků se do procesu zapojit, jejich obavy, potřeby i celkové dojmy z mediace, je zaměřen také na analýzu trestních spisů ve věcech, kde mediace proběhla, nebo na zkušenosti z provedených mediací ze strany probačních úředníků – mediátorů. Pokud jde o celkové dojmy z mediace, více než 80 % obětí ocenilo možnost promluvit si s pachatelem o tom, co jim svým činem způsobil, a pro téměř 90 % bylo důležité, že se mohli osobně vyjádřit k tomu, jak by měl být celý případ řešen. Mediaci pozitivně hodnotila také naprostá většina pachatelů, a to 95 % s tím, že téměř 84 % z nich oceňovalo, že se mohli poškozenému osobně omluvit. Více jak polovina pachatelů si teprve po mediaci uvědomila, co svým činem způsobil a více než 80 % uvedlo, že je setkání s obětí ovlivnilo do té míry, že je lepší se další trestné činnosti do budoucna vyhnout. V kontextu výzkumné činnosti k restorativní justici zmíníme i poměrně aktuální dokument zpracovaný taktéž Institutem pro kriminologii a sociální prevenci **k účinnosti rodinných skupinových konferencí při řešení trestné činnosti dětí a mladistvých**⁴⁶. Jako hlavní zjištění autoři uvádějí, že naprostá většina účastníků konference byla s tímto restorativním nástrojem spokojena, a to jak s jeho průběhem, tak s dosaženým výsledkem. Téměř ve všech případech se podařilo dojít ke společné dohodě, jak pachatel způsobené škody napraví. Oběti si na konferenci cenily zejména možnosti sdělit pachateli, jaký dopad na ně jeho skutek měl, a vyjádřit se k možnému řešení celého případu. Většina z nich věřila ve výchovný efekt konference, po jejím skončení se v souvislosti s trestným činem cítila lépe než před ní a tento restorativní program by doporučila lidem, kteří se stanou obětí podobného skutku. Pokud jde o motivy účasti, jako nejméně důležitá byla oběťmi překvapivě uváděna touha získat náhradu škody. Větší význam mělo přání slyšet od pachatele omluvu, přispět k jeho nápravě a vyhnout se zdoluhavému projednávání případu u soudu. Pro většinu pachatelů byla nejsilnějším motivem účasti touha osobně se poškozenému omluvit a dohodnout se s ním na náhradě škody. Téměř 80 % pachatelů současně přiznávalo, že je motivovala také šance zajistit si tímto způsobem mírnější potrestání.

Posledním příkladem k tématu je **výzkumná zpráva k restorativní justici z oblasti českého vězeňství**⁴⁷, která byla zpracována v rámci projektu Restorative Justice: Strategies for change⁴⁸. Hlavní otázkou výzkumu bylo, **jaký názor mají zaměstnanci Vězeňské služby ČR na smysl i možný účinek restorativních programů**⁴⁹, které jsou různě ve světě ve vězeňství uplatňovány a zda si jejich uplatnění dokážou představit v našich podmínkách. Dílčí výstupy z šetření ukazují, že nastavení úhlu pohledu na problematiku RJ obecně i ve vězeňství je zásadně ovlivněno samotnou informovaností a zkušeností pracovníků s restorativní justicí – tedy koncept i efektivitu restorativní justice hodnotí příznivěji ti, kteří jsou s programy RJ seznámeni nebo je sami realizují. Většina respondentů se také více či méně ztotožňuje s pohledem, jaký restorativní justice na trestný čin a na možnosti jeho řešení uplatňuje – zásadním způsobem ho odmítá pouze desetina pracovníků, naproti tomu více jak 40 % jsou tyto principy velmi blízké. Za nejslibnější pro oblast vězeňství považují pracovníci VS ČR restorativní programy využívající techniku kruhu při přípravě odsouzeného na propuštění. Více než 60 % dotázaných by ocenilo, pokud by byl program tohoto typu realizován ve věznicí, kde sami pracují. Další konkrétní návrhy pro možnosti uplatnění restorativních nástrojů v českém vězeňství i související překážky popisují výzkumníci blíže ve jmenované publikaci.

45) Podrobněji k výzkumu: ROZUM, Jan; KOTULAN, Petr; LUPTÁKOVÁ, Marina; SCHEINOST, Miroslav; TOMÁŠEK, Jan et al. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II*. Online. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. ISBN 978-80-7338-097-7. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/372.pdf>. [cit. 2023-08-02].

46) Podrobněji k výzkumu: *Rodinné skupinové konference: přehled výsledků výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci*. Online. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/docs/iksp2019ix_rsk.pdf. [cit. 2023-08-02].

47) Podrobněji k výsledkům šetření: TOMÁŠEK, Jan; MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; TESARČÍKOVÁ, Alena a JIŘIČKA, Václav. *Restorativní justice v českém vězeňství – zkušenosti a názory pracovníků Vězeňské služby ČR: výzkumná zpráva – výsledky z dotazníkového šetření*. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. ISBN 978-80-270-9640-4. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/06/RJ-v-CESKEM-VEZENSTVI-dotaznikove-setreni.pdf>. [cit. 2023-08-03].

48) *RJ: Strategies for Change*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/rj-strategies-for-change/>. [cit. 2023-08-09].

49) Autoři vycházejí ze zahraniční zkušenosti a uvádějí šest typů restorativních programů – programy zaměřené na zvyšování pocitu odpovědnosti pachatele vůči oběti trestného činu, na setkání odsouzených s oběťmi nesouvisejících trestných činů, mediaci odsouzeného s obětí, kterou svým činem poškodil, mediaci mezi odsouzenými, mediaci mezi odsouzenými a zaměstnanci věznic a také na využití restorativních technik v rámci přípravy odsouzeného na propuštění.

Od roku 2021 začalo Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky za podpory Európskej únie realizovať národný projekt „Budovanie a posilnenie alternatívneho riešenia súdnych sporů prostredníctvom mediácie a efektívneho využívání nástrojů restoratívnej justice ve Slovenskej republike“⁵¹.

Na tento projekt bolo následne navázáno samostatným dotazníkovým šetřením, které se jednak obracelo směrem k **probačním a mediačním úředníkům**, a jednak k **prokurátorům**.

- 1) Předmětem prvního dotazníkového šetření bylo zodpovězení otázky, **zda lze probaci a mediaci považovat za dvě odlišné pracovní metody práce** probačního a mediačního úředníka. Významným faktorem bylo dle zpracovatelů výzkumu rovněž to, že v případě probace pachatel nepřichází k probačnímu a mediačnímu úředníkovi dobrovolně, ale na základě nařízení prokurátora nebo soudce. Zatímco mediace je založena na dobrovolnosti všech zúčastněných. Probační a mediační úředník se tak dostává do protichůdných rolí, kdy jedna je založena na pozici autority, zatímco v pozici mediátora je od něj vyžadován neutrální přístup. Z výzkumu také vyplynulo, že pokud by měli možnost výběru, polovina (50 %) probačních a mediačních úředníků by chtěla pokračovat v probaci, druhá polovina (50 %) by se rozhodla pro mediaci.

V další části tohoto šetření šlo o realizaci interview, které se uskutečnilo v počáteční fázi realizace projektu ADR⁵², tj. v třetím měsíci jeho implementace a následně po uplynutí osmi měsíců se stejnou skupinou respondentů. Cílem bylo zjistit, jak se změnila jejich postoje po oddělení těchto dvou institutů a výkonu pouze jednoho z nich po dobu projektu. Výsledky ukázaly, že většina (90 %) probačních a mediačních úředníků původně neměla problém s vykonáváním probace i mediace. Po osmi měsících realizace projektu 100 % probačních a mediačních úředníků preferovalo oddělení těchto agend. Důvody byly různé, ale souvisely zejména s časovou organizací a odbornou náročností mediace.

- 2) Cílem druhého dotazníkového šetření bylo zjistit, **jaké objektivní překážky brání krajským prokurátorům postoupit v přípravném řízení případ k mediaci**. Otázky byly sestaveny na základě informací od prokurátorů, kteří již byli zapojeni do výše zmíněného národního projektu. Oslovena byla cílová skupina prokuratur, které využívaly mediaci buď velmi často (Krajská prokuratura Žilina, Košice a Prešov) nebo velmi zřídka (Krajská prokuratura Bratislava a Trenčín).

Z výzkumu vyplynulo, že prokurátoři vnímají mediaci v trestních věcech převážně jako možnost rychlého ukončení trestního řízení pouze za situace, kdy je výsledkem dohoda o smíru (narovnání). Pokud je však výstupem mediace dohoda mezi obviněným a poškozeným s tím, že jsou splněny podmínky pouze pro možnost podmíněného zastavení trestního stíhání, prokurátor tento stav považuje za nežádoucí, protože se pachatel nemusí během zkušební doby osvědčit (např. nesplní podmínky dohody a převzatého závazku vůči poškozenému). Tento poznatek z praxe částečně poskytuje zpětnou vazbu, proč pokyny prokurátora ohledně mediací směřují ke konkrétnímu výstupu mediace. Tím v podstatě určují, jakým způsobem má probační a mediační úředník ukončit mediaci. Výjimku tvoří případy, kdy jde o mladistvého pachatele, v těchto situacích je akceptována možnost ukončení mediace, jejímž výsledkem je dohoda o možnosti ukončení trestní věci prostřednictvím podmíněného zastavení trestního stíhání s uložením zkušební doby.

50) Autory kapitoly jsou pracovníci Sekce restoratívnej justice a probace i dalších útvarů MSSR: Vladimír Cehlár, Renáta Ďurkechová, Tomáš Horeháj a Martin Lulei

51) *Budovanie a posilnenie alternatívneho riešenia súdnych sporov prostredníctvom mediácie a efektívneho využívání nástrojov restoratívnej justice v Slovenskej republike*. Online. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. Dostupné z: <https://www.justice.gov.sk/agenda-ministerstva/nase-projekty/europske-strukturalne-a-investicne-fondy/budovanie-a-posilnenie-alternativneho-riesenia-sudnych-sporov-prostrednictvom-mediacie-a-efektivneho-vyuzivania-nastrojov-restorativnej-justice-v-slovenskej-republike/>. [cit. 2023-08-10].

52) z anglického Alternative Dispute Resolution

Kapitola 4. – Lidé v restorativním procesu

Restorativní proces obrací pozornost k lidem, kterých se dotýká daný trestný čin a jeho dopady. Mluvíme nejčastěji o oběti a pachateli takového skutku, zároveň také o dalších osobách, jako jsou rodinní příslušníci či přátelé, lidé ze sousedství, kde k trestné činnosti došlo, zástupci institucí, kteří skutek řeší. V čase, kdy dochází k plánování či realizování samotného restorativního setkání, tedy facilitátor propojuje několik osob a jejich příběhů, s hlavním cílem dosáhnout pochopení potřeb účastníků a nalézt vhodné cesty k jejich naplnění.

A. Oběti

Lidé, kteří se stanou obětí trestného činu, se do této role dostávají zpravidla velmi nečekaně a náhodně. Stávají se účastníky události, která je svévolná (nemá pro ni rozumné vysvětlení), nenadálá (nedá se na ni připravit) a krizová (prolamuje obranné mechanismy a její zvládnutí stojí mnoho psychických sil).⁵³ Samotnou viktimizaci⁵⁴ oběti v různé míře prožívají jako určitou psychosociální krizi, u které lze obvykle identifikovat „neviditelné rány“:

- Pocit zneuctění, kdy oběti ztrácí duševní rovnováhu, pozitivní sebehodnocení.
- Ztráta pocitu důvěry v sebe sama a ke svému okolí.
- Ztráta pocitu autonomie, kdy oběť vnímá, že ztratila kontrolu nad svým životem a životními situacemi.
- Pocit izolace, který vyplývá z představy, že oběti nikdo nerozumí, nechápe její situaci.

Potřeby oběti jsou velmi individuální, závisí na mnoha faktorech a v čase se proměňují. Vliv na aktuální stav oběti má zejména osobnost oběti, její psychická i fyzická kondice, míra podpory jejího okolí či stabilita sociálního zázemí, povaha trestného činu a jeho konkrétních dopadů, délka časového úseku od spáchání trestného činu – fáze trestního řízení, ve kterém se oběť nachází, dosavadní přístup orgánů činných v trestním řízení, rozsah a kvalita poskytnuté podpory a pomoci apod.⁵⁵ **Stejně tak musíme předpokládat velmi individuální očekávání oběti od restorativního procesu a různorodost témat, která vnímá oběť jako důležitá k řešení.**

Podstatou restorativního přístupu je tedy především citlivě vyslechnout a posoudit potřeby oběti v každém konkrétním případě a adekvátně na ně reagovat.

„Chtěla jsem jen lidský přístup.“ – Jana Voždová⁵⁶

53) KELLNER, Tomáš; HÝL, Petr; ŠVADLENOVÁ, Marie a FAMĚROVÁ, Renata. *Studie potřeb obětí trestných činů*. Online. Probační a mediační služba ČR, 2020. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJIL_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf. [cit. 2023-08-04]. s. 3-4.

54) Proces, kdy se z osoby stává oběť trestného činu – primární viktimizace je způsobena samotným trestným činem a bezprostředním jednáním pachatele; sekundární viktimizace se rozvíjí později a nesouvisí s přímým konáním pachatele; terciární viktimizace souvisí s psychologickou reakcí na újmu způsobenou trestným činem. Jedinec mění své chování i dosavadní životní styl, není schopen se vyrovnat s traumatickou zkušeností.

55) Viz také kapitola č. 2 tohoto manuálu, téma závažná trestná činnost

56) #zOčídoOčí. Online. Dostupné z: <https://www.zocidooci.cz/>. [cit. 2023-09-05].

- **Získání informací, individuální pomoci a podpory.** Oběť se potřebuje orientovat v situaci a získat potřebné informace srozumitelným a citlivým způsobem. Včasná pomoc a podpora směřovaná od odborníků i blízkých osob napomáhá k vypořádání se s následky činu a obnově často ztraceného pocitu bezpečí a důvěry.
- **Získání odpovědí na své otázky směřované k pachateli.** Oběť mívá řadu důležitých otázek, na které může odpovědět jen pachatel – co ho vedlo k jeho činu, jaké měl motivy a pocity, jak a zda si uvědomuje dopad svého jednání. Tímto způsobem se oběť snaží najít smysl v nesmyslném činu a redukovat pocit bezmoci a nejistoty.
- **Potřeba respektujícího a empatického přístupu, ochrany před sekundární viktimizací.** Profesionální a zároveň lidský a respektující přístup, jednání s obětí s ohledem na její potřeby, a na to, co prožila, by mělo být samozřejmostí jak ze strany orgánů činných v trestním řízení, tak ze strany pomáhajících profesí.
- **Ujištění, že pachatelův čin nebyl správný (oběť si ho nezasloužila, její potřeby a pocity jsou oprávněné).** Pro oběť bývá důležité ujištění, že ostatní účastníci restorativního setkání jednoznačně odsuzují pachatelovo jednání a soucítí s ní.
- **Možnost hledat a navrhovat řešení, být zapojen(a), dosáhnout spravedlnosti.** Oběť potřebuje být součástí takového procesu, který vyjadřuje férovost a transparentnost při posuzování a rozhodování. Podstatným faktorem je, zda se do něj strany mohou stejnou a rovnou měrou zapojit. Z pohledu oběti jde zejména o to, zda cítí, že může proces ovlivnit a zda jsou její postavení a role akceptovány. Tímto způsobem dochází k přebírání kontroly nad její současnou situací a budoucností.
- **Získání plné či symbolické náhrady utrpěné újmy.** Oběť mívá potřebu dosáhnout nějaké formy kompenzace za to, jak jí bylo ublíženo. Může se jednat o formu materiální (např. peníze, věcná náhrada), nebo nemateriální (např. omluva, uznání, vykonání služby).
- **Postavení se pachateli i svému strachu.** Oběť hledá cesty, jak překonat svůj strach z pachatele nebo z opakování činu. Restorativní setkání jí může pomoci vidět pachatele jako člověka, nikoli jako hrozbu.
- **Potřeba se od pachatele „oddělit“, ale též obnovení narušené autonomie a schopnosti orientovat se ve svém životě.** V trestním řízení se o oběti a pachateli společně hovoří, oběť může vnímat, že je stále spojena s pachatelem tím, že jsou oba součástí stejného případu. To pro ni může být nepříjemné nebo frustrující. Oběť nezdědka potřebuje ukončit tuto spojitost, věc uzavřít a obnovit vlastní síly ve svém životě.

57)) Zdroje k tématu:

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 129-133.

STRÉMY, Tomáš (ed.). *Restorativní justice a systém alternativních trestů: zborník příspěvků z mezinárodní konference*. Teoretik. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-224-0. s. 204-206.

AMSTUTZ, Lorraine Stutzman. *The Little Book of Victim Offender Conferencing: Bringing Victims and Offenders Together in Dialogue (Justice and Peacebuilding)*. Online. The Little Book of Justice and Peacebuilding, 2020. ISBN 978-1561485864. Dostupné z: <https://webmail.psych.purdue.edu/gqte6jzxi6fq/00-milo-lehner-i-4/t-9781561485864-the-little-book-of-victim-offender-conferencing-.pdf>. [cit. 2023-06-21]. s. 54.

KELLNER, Tomáš; HÝL, Petr; ŠVADLENOVÁ, Marie a FAMĚROVÁ, Renata. *Studie potřeb obětí trestných činů*. Online. Probační a mediační služba ČR, 2020. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf. [cit. 2023-06-21].

Jaké otázky si oběť klade? Co potřebuje vědět / znát?⁵⁸

- Co se stalo?
- Proč se to stalo mně?
- Proč jsem v době činu jednal/a tak, jak jsem jednal?
- Proč od té doby jednám tak, jak jednám?
- Co když se to stane znovu?
- Co to vše pro mě znamená (pro mou víru, pro můj pohled na svět, pro mou budoucnost)?

Uvedená témata a potřeby oběti se mohou lišit v závislosti na fázi, ve které se oběť nachází po trestném činu. Podle D. Van Nesse⁶¹ lze rozlišit tři fáze:

1. Fáze šoku a popření – oběť se snaží vyrovnat s narušením svého života a bezpečí, může popírat nebo minimalizovat dopady trestného činu, mít pocit izolace nebo bezmoci.

2. Fáze hněvu a frustrace – oběť projevuje silné emoce vůči pachateli nebo systému, může cítit nenávisť, touhu po pomstě, vinu nebo stud, mít potíže s důvěrou nebo komunikací.

3. Fáze uzdravování a uzavření – oběť se začíná smířovat s trestným činem a jeho následky, hledá smysl nebo poučení z této zkušenosti, může projevovat odpuštění, empatii nebo ochotu k dialogu s pachatelem.

Facilitátor by měl být schopen rozpoznat, ve které fázi se oběť nachází, a přizpůsobit tomu svůj přístup, respektovat tempo a volbu oběti a nikdy ji nenutit nebo nespěchat do restorativního procesu.⁵⁹

Jedním z nástrojů, který může facilitátor použít při posuzování potřeb oběti, je dokument z evropského projektu PROTECT s názvem „**Užitečné nástroje a techniky při posuzování potřeb obětí**“⁶⁰. Dokument akcentuje nutnost posuzování potřeb oběti z hlediska o traumatu informovaného přístupu (viz podrobněji kapitola 5) a uvádí následující doporučení:

- naslouchat potřebám obětí je zásadnější, než formulovat příliš mnoho otázek – empatické naslouchání pomáhá vybudovat bezpečný a důvěrný vztah s obětí
- při líčení bolestivých zážitků využijte komunikační techniky – podrobněji viz podkapitola facilitátor
- informujte o všech dostupných možnostech, aby si oběť mohla dobře zvolit svoji cestu – nedělejme věci za ně, ale s nimi
- prozkoumejte možnosti podpory oběti v jejich bezprostředním okolí – zvonunabytí vlastní síly může být prostředkem k vlastnímu uzdravení

*„But the greatest loss is not financial.
It is the loss of peace of mind.
It is the sence of violation.“ – Van Ness⁶¹*

58) MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 26-27.

59) Srov. také zdroj v češtině: KELLNER, Tomáš; HÝL, Petr; ŠVADLENOVÁ, Marie a FAMĚROVÁ, Renata. *Studie potřeb obětí trestných činů*. Online. Probační a mediační služba ČR, 2020. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf. [cit. 2023-06-21].

60) KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Pokyny pro posuzování potřeb obětí v restorativní praxi*. Online. PROTECT: Sdílení osvědčených postupů v restorativní praxi a v podpoře ochrany práv dětí, n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/protect-CZ-1.pdf>. [cit. 2023-06-21].

61) VAN NESS, D. W. *Crime and its Victims*. Downers Grove. Illinois: InterVarsity Press, 1986. ISBN 0-87784-512-3. s. 37. Daniel W. Van Ness je uznávaným světovým odborníkem na restorativní justici. V roce 2013 obdržel cenu Johna W. Byrda od Národní asociace pro komunitní a restorativní justici (NACRJ).

Pachatel trestného činu je oproti oběti naopak osobou, která je zpravidla spouštěčem dané události – trestné činnosti a jejich následků či dopadů. Ačkoliv je tento stav fakticky nezvratný, restorativní řešení věci může v konečném důsledku **vytvořit příležitost určitým způsobem napravit, co bylo trestným činem způsobeno**. Ústřední je otázka ochoty pachatele pokusit se nahlédnout na situaci optikou oběti, porozumět tomu, jaké dopady svým jednáním způsobil a **přijmout za své jednání odpovědnost**. Takto orientovaná práce s pachatelem je pro restorativní proces klíčová – přesto se v tradičním trestním řízení setkáváme spíše s marginalizací nebo opomíjením takového postupu.

Potřeby a témata pachatele v restorativním procesu ovlivňují podobné charakteristiky jako u oběti, ať už na úrovni jeho osobnosti, zdraví či stability a podpory jeho zázemí. Stejně tak i pro osobu pachatele bude hrát roli fáze trestního řízení, ve které se nachází a předchází odborná intervence k němu směřovaná. Typicky u pachatele můžeme dále předpokládat, že jeho přístup k restorativnímu řešení věci bude do značné míry ovlivněn jeho vlastními postoji ke spáchanému trestnému činu a tendencí událost zlehčovat nebo různě upravovat, ať už je v tomto ohledu vědomá motivace pachatele dosáhnout co nejmírnějšího trestu, nebo spíše obranný mechanismus před pocity studu či viny⁶². Velmi citlivým tématem je pak vlastní viktimizace pachatele, kdy víme, že většina osob, se kterými nyní pracujeme jako s pachatelem trestného činu, se v minulosti stala také obětí.⁶³ Respektující a citlivý přístup je proto vždy na místě.

Restorativní justice odsuzuje jako nesprávné samotné pachatelovo jednání, ale ne pachatele jako člověka. Vede jej k aktivnímu řešení následků trestné činnosti a nápravě újmy vzniklé obětím.

„Cítím, že oběti něco dlužím.“⁶⁴

„Jestli oběti pomůžu setkání se mnou, udělám to.“⁶⁴

„Chtěl bych jí říct, že rozumím tomu, že protestuje proti mému podmíněnému propuštění, na jejím místě bych udělal to stejné.“⁶⁴

„Až v osobním setkání s obětí mi došlo, co jsem způsobil, jak těžké to kvůli mně má. Mohl jsem se omluvit a vysvětlit, proč se to stalo, i když mě to neomlouvá. Jsem rád, že přijala nabídku splácení náhrady škody. Aspoň něco můžu napravit.“⁶⁵ Honza K., pachatel trestného činu po mediaci s obětí

62) Tzv. techniky neutralizace popisuje Borovanská. Například: odvolání se na vnější síly, které nelze ovlivnit – nemilující rodiče či špatnou partu, vliv drog, alkoholu; popírání bezpráví – nikdo nepřišel k újmě; popírání oběti – souhlasíme s tím, že došlo k újmě, ale poškozený si újmu zasloužil, nebo přivodil sám; přenášení pozornosti z vlastního trestního jednání na chování těch, kteří toto jednání odsuzují; Odvolávání se na vyšší loajalitu – dávání přednosti normám a hodnotám vlastní skupiny (party, rodiny, církve) před zákony společnosti. Podrobněji viz.: BOROANSKÁ, Michaela. *Motivace a odpovědnost jako aspekty reintegrace pachatelů majetkové trestné činnosti do společnosti*. Online, Disertační práce, vedoucí PhDr. Veronika A. Polišenská, PhD., MSc. Brno: Masarykova univerzita, 2016. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/ozugu/Borovanska-disertace-final2016-04-20.pdf>. [cit. 2023-06-21].

63) DELONG, Caitlin a REICHERT, Jessica. *The Victim-Offender Overlap: Examining the Relationship Between Victimization and Offending*. Online. Illinois Criminal Justice Information Authority. 2019. Dostupné z: <https://icjia.illinois.gov/researchhub/articles/the-victim-offender-overlap-examining-the-relationship-between-victimization-and-offending>. [cit. 2023-09-06].

64) UMBREIT, Mark; UMBREIT, Mark S.; ARMOUR, Marilyn Peterson a ZEHR, Howard. *Restorative Justice Dialogue: An Essential Guide for Research and Practice*. New York: Springer Publishing Company, 2010. ISBN 978-0-8261-2258-2. s. 219.

65) *Pachatel*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n. d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/pachatel/>. [cit. 2023-09-05].

Jaké mohou být potřeby a témata pachatele trestného činu v restorativním procesu?⁶⁶

- **Omluva.** Omluva je důležitým krokem v restorativním procesu. Vyjadřuje uznání způsobené újmy a lítost nad činem, pomáhá převzít odpovědnost za své jednání a změnit své chování v budoucnosti. Příprava na moment, kdy je pachatel vnitřně motivován k upřímné omluvě, může být dlouhodobý proces s řadou výzev a překážek. Pachatel musí čelit svým motivům, emocím a důsledkům svého činu, často se cítí být sám obětí a hledá vlastní ospravedlnění. Rovněž může mít různé obavy z odmítnutí, odsouzení nebo pomsty.
- **Převzetí odpovědnosti.** Restorativní justice ve vztahu k pachateli klade důraz na přijetí opravdové a upřímné odpovědnosti za spáchaný trestný čin, které přichází zpravidla po skutečném uvědomění si konkrétních dopadů a následků na život oběti i další osoby. Přijetí odpovědnosti je zevnitřnějším prožitkem, který není totožný s pouhým formálním konstatováním viny. Vede následně k uvažování o způsobech, jakým lze způsobenou újmu napravit.
- **Potřeba upřímné komunikace s obětí.** Pachatel může cítit potřebu sdělit oběti své motivy a okolnosti, které ho ke spáchání trestného činu dovedly a jaké měly důsledky na jeho život. Může jít také o (do)vyjasnění sdělení, která zazněla při soudním řízení, a mohla být z různých důvodů zkreslená nebo nepochopená, což velice úzce souvisí s tím, do jaké míry byl pachatel ochoten/schopen převzít svoji odpovědnost.
- **Nabídka náhrady újmy směřovaná k oběti, aktivní zapojení do řešení následků svého činu.** Řešení následků trestného činu je určitou formou satisfakce pro oběť, zároveň nabízí prostor pro pachatele a jeho práci s přijetím zodpovědnosti, vinou a odpuštěním. Může se jednat o materiální nebo nemateriální náhradu, například o finanční odškodnění, veřejnou službu, darování charitě nebo symbolickou reparaci. Náhrada újmy by měla být dohodnuta mezi pachatelem a obětí tak, aby vyhovovala jejich potřebám a možnostem.
- **Náhled na důvody, které pachatele k trestné činnosti dovedly.** Při uvažování nad příčinami svého (protiprávního) jednání má pachatel možnost si uvědomit, které jeho zkušenosti, osobnostní rysy nebo životní situace k němu přispěly a využít takové poznání k další práci na sobě samém.
- **Vyjádření, že má pachatel zájem na sobě pracovat a změnit své jednání.** Pachatel si může uvědomit potřebu snížit riziko svého dalšího selhání, rozvíjet vlastní dovednosti a schopnost zvládat zátěž bezpečným způsobem. Může se pokusit získat podporu od své rodiny, přátel, komunity nebo odborníků, kteří mu pomohou řešit problematické aspekty a podpořit jeho potenciál.
- **Změna toho, jak pachatele oběť, pozůstalý nebo komunita vnímá.** Pachatel může cítit potřebu sdělit o sobě něco pozitivního, být vnímán jako celistvá osoba, která není definována pouze trestným činem, který způsobil.
- **Snížení pocitu viny a úzkosti, strachu z pomsty.** Pachatel se může cítit provinile, trapně nebo vyděšeně z toho, co udělal, a obávat se odplaty ze strany oběti nebo společnosti.
- **Potřeba smíření a uzavření.** Pachatel může toužit po smíření s obětí, dalšími zúčastněnými osobami nebo sám se sebou. Může rovněž chtít uzavřít svou minulost, vyrovnat se se svým činem, jeho následky a pokračovat ve svém životě dál.
- **Obnova spojení.** Trestná činnost narušuje vztah mezi pachatelem a obětí, pokud takový vztah existoval, například pokud se oběť a pachatel znali nebo jsou příbuzní. Pachatel může mít potřebu uzdravení narušených vazeb a jejich znovuobnovení.

66) Zdroje k tématu:

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9. s. 91–94.

UMBREIT, Mark; UMBREIT, Mark S.; ARMOUR, Marilyn Peterson a ZEHR, Howard. *Restorative Justice Dialogue: An Essential Guide for Research and Practice*. New York: Springer Publishing Company, 2010. ISBN 978-0-8261-2258-2. s. 219.

Pachatel. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z:

<https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/pachatel/>. [cit. 2023-09-05].

- **Snaha o snížení trestu nebo jinou výhodu v rámci trestního řízení.** Zkušenost vycházející z práce s pachateli trestných činů ukazuje vysokou míru účelovosti v jejich jednání. Orientace na účel a získání výhody je na druhou stranu pochopitelná a sama o sobě není překážkou pro restorativní setkání a je rolí facilitátora toto téma vhodně v restorativním procesu reflektovat.
- **Manipulace s obětí, potřeba ji znovu zranit slovně nebo psychicky.** Pachatelovo téma může být také přesvědčení oběti, že trestný čin nebyl tak závažný, jak jej sama vnímá nebo jak byl klasifikován dle zákona. Zároveň může být cílem v oběti vzbudit pocit, že si událost zapříčinila či zasloužila. Facilitátor musí být schopen tyto motivy pachatele při individuálních přípravných konzultacích rozpoznat, pracovat s nimi v rámci spolupráce s pachatelem, reflektovat je a především pečlivě vážit vhodnost restorativního setkání s obětí vzhledem k nutnosti zajistit bezpečí oběti a důsledně zamezit její možné reviktimizaci.⁶⁷

V restorativní praxi je důležité respektovat autonomii a svobodnou vůli všech účastníků, která se projevuje i v potřebách a motivech vedoucích účastníky restorativního setkání k rozhodnutí vstoupit do restorativního procesu. Tyto nemusí a často ani nejsou pozitivní nebo konstruktivní, nemusí být v souladu s restorativními hodnotami a účelem restorativního setkání a mohou být také rizikové pro jeho průběh a výsledek. **Facilitátor by měl být schopen rozpoznat motivy a adekvátně na ně reagovat ještě v přípravné fázi restorativního procesu.** Cílem je pomoci účastníkům reflektovat jejich potřeby a očekávání, nabídnout jim alternativní způsoby vyrovnání se s emocemi a podpořit je v hledání smysluplného a uspokojivého dialogu. **Je relevantní také počítat s možným vývojem a proměnou původních motivů v průběhu restorativního procesu a nezavrhat vhodnost restorativního procesu při úvodních konzultacích s účastníky.**⁶⁸

C. Role komunity a společnosti v restorativním procesu

Trestný čin mění nejen životy obětí a pachatelů, ale také jejich blízkých, svědků, sousedů či kolegů v práci. Lidé mohou ztrácet pocit bezpečí ve svém domě, sousedství, na ulici, v zájmové skupině nebo na místech, která běžně navštěvují. Restorativní proces nabízí členům místní komunity účast v restorativních programech, nejčastěji v rámci tzv. restorativních konferencí nebo kruzích⁶⁹. V nich hovoří všichni zúčastnění či zasažení o dopadech trestného činu, svých potřebách, možnostech urovnání konfliktu i formě nápravy ze strany pachatele.⁷⁰

„Nikoliv náhodou nalézáme restorativní přístupy častěji tam, kde existuje fungující komunita a skutečně živé společenství „otevřených“ lidí. V ČR je vnímání úlohy tzv. občanské společnosti, dle mého názoru, stále ještě do určité míry poznamenáno velmi pomalým uzdravováním z všudypřítomných důsledků totalitního režimu, který v naší společnosti zanechal rezidua sklonů k pasivitě, individualismu, nedůvěře atd. V tom spatřuji významnou překážku pro další rozvoj restorativního uvažování, a to nejen v justici!“⁷¹

– Michal Špejra, Institut pro kriminologii a sociální prevenci

67) Viz Základní dovednosti a kompetence facilitátora část D) kapitoly č. 4 tohoto manuálu

68) K možnému vývoji motivace účastníků ke vstupu do restorativního procesu v jeho průběhu odkazujeme na video anglicky s českými titulky: *The Woolf Within – Kdo se bojí Petera Woolfa?* Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2020. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/the-woolf-within/>. [cit. 2023-08-16].

69) Vymezení pojmů viz kapitola č. 2 tohoto manuálu

70) Blíže k roli komunity v restorativní justici: Průvodce restorativními programy druhé vydání [on-line]. 2020, str. 97–100, [cit. 4. 7. 2023]. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf

71) RJ: *Česko restorativně. Strategie restorativní justice pro Českou republiku*. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>. [cit. 2023-07-04]. s. 48.

Zapojení komunity v kterékoli fázi zvyšuje legitimitu restorativního procesu, neboť podporuje sociální soudržnost a posiluje odpovědnost pachatele. Komunita může být reprezentována různými zúčastněnými stranami, jako jsou členové rodin, přátelé, sousedé, spolužáci, učitelé, starosta, policisté nebo pracovníci sociálních služeb. Jejich role je poskytnout podporu oběti i pachateli, sdílet svůj pohled na incident a jeho dopady a přispět k nalezení řešení.

Příklady potřeby komunity při řešení trestné činnosti:

- potřeba bezpečí a ochrany před dalším násilím nebo ohrožením ze strany pachatele
- potřeba uznání utrpení, které komunita prožila v důsledku trestného činu, a možnost vyjádřit své emoce a pocity
- potřeba zapojení a účasti na rozhodování o tom, jak bude trestný čin řešen, a co bude vyžadováno od pachatele k nápravě škody
- potřeba spravedlnosti a odškodnění za způsobenou škodu, které může zahrnovat materiální, morální nebo symbolickou kompenzaci
- potřeba smíření a obnovy vztahů mezi pachatelem, obětí a komunitou, které může zahrnovat omluvu, smíření, odpuštění, důvěru nebo spolupráci

D. Osoba facilitátora – kompetence a komunikační dovednosti

Facilitátor restorativního setkání je osoba, která po zvážení vhodnosti svého zapojení umožňuje a podporuje komunikaci mezi účastníky trestného činu s cílem nalézt vlastní cesty k uzdravení, smíření, náhradě újmy, případně jiných potřeb, které si definují sami účastníci. Rovněž zohledňuje potřeby dotčené komunity, pokud byla v rámci trestného činu zasažena.

„Facilitátor je průvodce procesem, který je v maximální možné míře navržen samotnými stranami.“

„Stavíme most mezi dvěma lidmi.“⁷²

Čísla to dokazují: funguje to! Je to potřeba!

Facilitátor prezentuje nástroje restorativní justice jako efektivní a potřebnou alternativu k tradičnímu trestnímu systému. Je seznámen s výzkumy, statistikami a příklady z praxe, které dokazují možné benefity plynoucí z restorativního setkání pro jeho účastníky.

„Dnes tady budu dělat to, co celou dobu. Podporovat Vás.“⁷³

Profesní a osobnostní kompetence facilitátora jsou základním kamenem každého restorativního procesu. **Předchozí odborná příprava**⁷⁴ facilitátorů je nezbytná pro naplnění ozdravného potenciálu restorativních přístupů.

72) Ze Školení facilitátorů restorativních setkání Justin v květnu v Praze

73) v angličtině, pro češtinu doporučujeme použít automatické české titulků: *Meeting with a Killer – dokument o setkání pozůstalých s vrahem*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2017. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/meeting-with-a-killer-dokument-o-setkani-pozustalych-s-vrahem/>. [cit. 2023-09-06].

74) K tomu srovnej čl. 42-44 Doporučení Rady Evropy o restorativní justici v trestních věcech, přijaté 6. října 2018 a Doporučení Rady Evropy k RJ

- Absolvovat vzdělávání **v oblasti restorativního přístupu**, díky kterým se seznámí s principy a metodami restorativní justice.
- Získat zkušenosti s facilitací pod dohledem zkušených facilitátorů, kteří budou facilitátory podporovat a zpětně je hodnotit.
- Pracovat na svém osobním rozvoji, učit se reflektovat své emoce, předsudky a limity, a hledat zdroje podpory a péče o sebe.

Facilitátor – jeho hranice a reflexe práce

Na základě dostupných informací je facilitátor schopen vyhodnotit hranice svých znalostí, zkušeností, vlastní duševní pohody a následně rozpoznat, kdy je nutné konzultovat postup se svými kolegy, vyhledat pomoc supervizora, případně v konkrétním případě svoji činnost ukončit.

V praxi facilitátora považujeme za důležité využívání nástrojů intervize a supervize, které jsou významným pomocníkem pro kvalitní praxi facilitátora, jeho duševní zdraví i profesní růst. **Intervize** je forma kolegiální spolupráce, kdy se skupina facilitátorů pravidelně schází, aby si vzájemně sdílela své zkušenosti, potíže a úspěchy z praxe vedení restorativních setkání. Intervize slouží především k reflexi nad vlastní praxí, k výměně názorů a rad, k hledání řešení a k posilování důvěry a soudržnosti mezi facilitátory. **Supervize** je forma individuální nebo skupinové podpory, kdy se facilitátor setkává s odborným supervizorem, který má zkušenosti s tématem (v našem případě restorativní praxí nebo individuální prací s klienty zasaženými trestnou činností) a s metodami supervize. Supervize slouží k rozvoji profesionality facilitátora, k poskytování odborného poradenství a podpory, k prevenci vyhoření a stresu, k řešení konfliktů nebo etických dilemat. Četnost, intenzita i délka intervizí závisí na počtu realizací restorativních setkání i velikosti týmu, nejčastěji je doporučována jednou měsíčně na přibližně 90–120 minut. Supervize je doporučována minimálně jednou za čtvrtletí, v případě individuální v délce 60–90 minut, u skupinové obvykle v několika takových blocích v rámci jednoho dne, dle potřeb a zadání týmu a dohody se supervizorem. Zároveň je vhodné, aby měl facilitátor vždy možnost zažádat si o supervizní setkání i mimo plánované termíny, pokud to vzhledem k vývoji konkrétních případů nebo své jiné obtížné profesní situaci potřebuje.

Základní dovednosti a kompetence facilitátora

Facilitátor by si měl osvojit řadu základních dovedností a kompetencí⁷⁵, které jsou nezbytné pro vedení restorativního procesu. Níže uvádíme, co tyto dovednosti a kompetence zahrnují, proč jsou důležité a jak je můžete rozvíjet. Facilitátor si má být vědom svých silných i slabých stránek, učit se z vlastních i cizích zkušeností a neustále se dále profesně rozvíjet.

- aplikuje **restorativní hodnoty a principy**⁷⁶
Facilitátor souzní s hodnotami a principy restorativní justice – viz kapitola 2, a ve svém jednání je plně aplikuje směrem ke všem účastníkům restorativního procesu. Dokáže srozumitelně vysvětlit, jak restorativní proces probíhá, čím se liší od jiných přístupů, jako jsou například mediace v civilním řízení, terapie, poradenství, nebo krizová intervence. Dokáže účastníkům vysvětlit, proč mohou nástroje a programy restorativní justice pomoci s odkazem na teoretický základ.
- buduje **důvěru** účastníků ke své osobě i restorativním procesům
Facilitátor je otevřený, upřímný a transparentní ve své komunikaci s účastníky. Je schopen aktivně naslouchat, ptát se a reagovat na jejich otázky, potřeby a obavy. Je důsledný, spolehlivý a dodržuje své sliby.

75) K tomu srovnej. *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-17]. s. 60.

76) K tématu např. organizace Restorative Justice Council vypracovala Příručku pro vzdělávání, která obsahuje konkrétní pokyny pro restorativní vzdělávací kurzy, jakož i Kodex pro školitele a vzdělávací organizace. Restorative Justice Council (2016), RJC Trainers Handbook, London: RJC nebo lze využít: MANUAL ON RESTORATIVE JUSTICE VALUES AND STANDARDS FOR PRACTICE. Online. Leuven: European Forum for Restorative Justice, 2021. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2021-11/EFRJ_Manual_on_Restorative_Justice_Values_and_Standards_for_Practice.pdf. [cit. 2023-09-08].

- vykonává svoji činnost **nestranně a s respektem** vůči všem účastníkům
Facilitátor nesoudí žádného z účastníků. Je citlivý k jejich kulturním, sociálním a osobnostním rozdílům. Uznává jejich práva a zájmy bez diskriminace nebo favorizování. V komunikaci se vyhýbá používání slov jako „oběť“ nebo „pachatel“, které by mohly vést ke škatulkování nebo stigmatizaci účastníků. Mluví s nimi se stejným respektem, s ohledem na jejich jazykové schopnosti, vzdělání nebo pohlaví. Nepodporuje ani neodmítá žádné názory nebo návrhy účastníků, ale pomáhá jim najít společnou řeč. Zároveň jasně deklaruje, že jednání pachatele bylo nesprávné, oběti byla způsobena újma a účastníci mají potřeby, na které bude v restorativním procesu hledána adekvátní reakce.

- zodpovídá za **bezpečné prostředí** v průběhu celého procesu
Facilitátor dbá na to, aby se účastníci cítili fyzicky i psychicky bezpečně během celého procesu. Chrání účastníky před dalším ublížením nebo újmou. Zajistí, aby účastníci měli možnost odmítnout nebo ukončit setkání, pokud se necítí dobře. Zasáhne, pokud dojde k jakémukoli projevu agrese nebo neúcty mezi účastníky.
V některých případech se restorativní setkání s pachatelem může odehrávat ve vězeňském prostředí. Pak je třeba zvážit, zda je v zájmu oběti vstoupit do tohoto prostředí a jak ji na takovou situaci připravit. Není vhodné rozhodovat za oběť, ale nabídnout jí dostatek informací a podpory, aby sama učinila informované rozhodnutí. Některé oběti se mohou ve vězeňském prostředí cítit bezpečněji – mají pocit kontroly nad situací. V některých případech může facilitátor uspořádat předběžnou návštěvu věznice s obětí před samotným setkáním, aby si oběť mohla udělat představu o tom, co ji čeká.

- zachovává **mlčenlivost**
Facilitátor respektuje důvěrnost informací, které se dozví od účastníků nebo v průběhu procesu. Nesděluje je nikomu jinému bez jejich souhlasu. Dodržuje zákonné povinnosti ohledně ochrany osobních údajů a dalších citlivých informací, povinnost oznámit či překazit trestný čin. Srozumitelně informuje účastníky o tom, co se stane s informacemi, které poskytnou, a jak budou chráněny.

- **vyhodnocuje a zmírňuje rizika**
Facilitátor provádí počáteční formální hodnocení možných rizik v procesu a průběžně je sleduje a řeší. Zaznamenává obavy účastníků z těchto rizik, navrhuje a pomáhá hledat cesty, jak je mohou řešit. Mapuje jakékoli rizikové faktory související s motivací účastníků pro zapojení do restorativního procesu, zjišťuje, zda jsou jejich očekávání realistická. Zabývá se tím, jestli na straně účastníků není jakékoli fyzické nebo mentální omezení, duševní porucha nebo nemoc, které by mohly mít vliv na průběh, cíle a výstupy restorativního procesu, a hledá aktivně způsoby, jak vliv těchto faktorů vhodnými způsoby minimalizovat.
V závislosti na jeho zařazení (organizaci, ve které pracuje) a konkrétním druhu poskytované restorativní služby (programu), může v rámci přípravy vedení restorativního procesu po dohodě s jeho účastníky získávat informace týkající se předchozích činů, které přispěly či měly vliv na způsobení škody nebo újmy (např. zneužívání návykových látek).

- je schopen **zvládnout konflikty, napětí a emočně náročné situace**
Facilitátor se může setkat s různými formami nesouladu, napětí nebo emocionálního stresu mezi účastníky restorativního dialogu. Musí mít na paměti, že trestný čin se závažnými dopady není běžný typ konfliktu, který lze řešit standardními metodami řešení sporů (např. mediace v civilním řízení). Jedná se o hluboké porušení lidské důstojnosti a integrity, které má dlouhodobé a komplexní důsledky pro obě strany. Facilitátor musí být schopen zachovat klid, neutralitu a respekt k oběma stranám.

- **zamezuje další viktimizaci** účastníků
Facilitátor si je vědom rizika reviktimizace, která může nastat, pokud jsou účastníci vystaveni nepříjemným nebo traumatizujícím situacím během trestního, ale i restorativního procesu. Snaží se tomu předcházet tím, že je empatický, naslouchá a respektuje pocity oběti, podporuje její autonomii.

- orientuje se **v oblasti problematiky traumatu**⁷⁷ (podrobněji v kapitole č. 5), je schopen rozpoznat příznaky traumatu, které mohou projevovat účastníci setkání, a reagovat na ně citlivým a profesionálním způsobem.
- počíná si **nedirektivně**, nevyvíjí tlak, poskytuje **dostatek času**
Facilitátor nepřebírá roli rozhodčího nebo řešitele problémů. Neurčuje ani nenutí účastníky k žádnému konkrétnímu výsledku nebo dohodě. Nechává jim prostor pro to, aby sami našli způsoby řešení (včetně způsobu samotného setkání), které bude pro ně uspokojivé a smysluplné. Přizpůsobuje se jejich potřebám a možnostem.
- **má průpravu k různým přístupům řešení konfliktů a specifických požadavků pro práci s oběťmi a pachatel** (k tomu podrobněji v kapitole 5. Specifika závažné trestné činnosti)
- úzce **spolupracuje s podpůrnými službami pro oběti i pachatele** za účelem možnosti doporučení konkrétních služeb
Facilitátor se orientuje v nabídce relevantních služeb ve svém regionu i celostátně, spolupracuje s různými organizacemi a institucemi, které poskytují podporu obětem a/nebo pachatelům či jejich blízkým. Je schopen doporučit účastníkům restorativního procesu vhodné podpůrné služby, pokud je to zapotřebí.

Facilitátoři při facilitaci restorativních programů řešících vážnou újmu musí⁷⁸:

- Získat pokročilou odbornou přípravu v oblasti restorativních přístupů a dovedností
- Před zahájením práce na těchto případech absolvovat dostatečnou praxi
- Rozumět traumatickému dopadu násilí a dopadu násilí na oběť (a v mnoha případech také na pachatele a ty, kdo s nimi pracují)
- Rozumět procesu truchlení
- Znat současný vědecký výzkum a teorii o příčinách závažné trestné činnosti (např. o podílu moci a kontroly na sexuálním násilí, o intimním partnerském násilí atd.)
- Pracovat v týmu a pod kompetentním dohledem

Komunikační dovednosti facilitátora⁷⁹

Mezi potřebné komunikační dovednosti facilitátora restorativního procesu, které pomáhají vytvářet prostředí důvěry, porozumění a spolupráce, patří:

- **Projev empatie**⁸⁰: Carl Rogers, zakladatel přístupu zaměřeného na klienta, popisuje empatii jako jeden z nejmocnějších prostředků lidské komunikace. Tento přístup představil jako základní nástroj platný nejen v psychoterapii, ale všeobecně v lidské komunikaci na povzbuzení a podporu osobnostního růs-

77) K traumatu podrobněji, např.:

Trauma-Informed Restorative Practices. Online. Boulder County DA's Center for Prevention and Restorative Justice, 2019. Dostupné z: <https://geiselmed.dartmouth.edu/ofa/wp-content/uploads/sites/56/2021/01/Trauma-Informed-Restorative-Practices-HANDOUT.original.1560403245-2.pdf>. [cit. 2023-07-19].

PYCROFT, Aaron a CHRISTEN-SCHNEIDER, Claudia. An exploration of trauma-informed practices in restorative justice: a phenomenological study. Online. *The International Journal of Restorative Justice*. 2021, č. 2, s. 229–252. ISSN 2589-0891. Dostupné z: <https://doi.org/10.5553/TIJRJ.000075>. [cit. 2023-07-19].

GUSTAFSON, David L. Exploring treatment and trauma recovery implications of facilitating victim-offender encounters in crimes of severe violence: lessons from the Canadian experience. In: ELLIOTT, Elizabeth a GORDON, Robert. *New Directions in Restorative Justice: Issues, Practice, Evaluation*. London and New York: Willan, 2005, s. 193–227. ISBN 978-1-84392-133-2.

78) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-19]. s. 66.

79) Prezentováno na semináři Justin v květnu v Praze, srovn. ZEHR, Howard. *The Little Book of Restorative Justice (The Little Books of Justice & Peacebuilding)*. Good Books, 2002. ISBN 978-1561483761. PRANIS, Kay. *The Little Book of Circle Processes: A New/Old Approach to Peacemaking (The Little Books of Justice and Peacebuilding Series)*. Good Books, 2005. ISBN 978-1561484614.

80) CEHLÁR, Vladimír. *Pilotné zavedenie špecialistu pre trestnú mediáciu*. Online. 2021. Dostupné z: <https://projekty.justice.sk/wp-content/uploads/2022/07/Pilotne-zavedenie-specialistu-pre-trestnu-mediáciu-projekt-ADR.pdf>. [cit. 2023-03-25].

tu. Empatii můžeme definovat jako schopnost nebo pokus prožít pocity nebo vnímání jiné osoby, jako kdyby to byly pocity naše vlastní. Rogers zdůrazňoval slova „jako kdyby“. Empatie není ztotožnění se s druhou osobou. Není to náklonnost, vztah ani soucit s druhou osobou.

- **Aktivní naslouchání:** Facilitátor se soustředí na to, co říkají ostatní, projevuje zájem a pochopení, zachycuje podstatu a emoce sdělení účastníků, dává odpovídající zpětnou vazbu. Aktivní naslouchání zahrnuje používání verbálních technik (parafrázování, zrcadlení, objasňování, shrnování, ocenění a povzbuzování), ale i neverbálních signálů – oční kontakt, úsměv či přikývnutí hlavou, které potvrzují, že nasloucháme.
 - **Parafrázování:** Přeformulujeme informace nebo otázky pomocí jiných slov, abychom se ujistili, že jsme tvrzení správně pochopili, že mluvčímu rozumíme.
Například: „Jestli tomu dobře rozumím, tak říkáte, že...?“
 - **Zrcadlení:** Projevujeme porozumění k emocím nebo postojům, které vyjadřuje oběť nebo pachatel. Například: „Vidím, že jste velmi rozrušený a bojíte se o svou budoucnost.“ nebo „Přijde mi, že jste teď rozzlobený.“
 - **Objasňování:** Pomáháme nahlédnout další rozměry sdělení.
Například: „Jak jste na to reagoval?“ nebo „Co bylo dále?“
 - **Shrnutí:** Rekapitulujeme informace a myšlenky do hlavních bodů či témat, shrneme dosažené dohody, shodnotíme dosažený pokrok, nabídneme další diskuzi.
Například: „Takže jsme se dohodli na tom, že...“
 - **Povzbuzování:** Vybízíme ke sdělení, k rozvíjení dialogu, projevujeme zájem o sdělení.
Například: „Můžete nám tuto situaci více přiblížit?“
 - **Oceňování:** Dáváme najevo respekt, oceňujeme účastníky za jejich otevřenost, upřímnost či zájem věc řešit. Například: „Cením si vaší snahy tuto situaci řešit...“
- **Podpora dialogu:** Facilitátor vytváří pro účastníky prostor k vyjádření svých názorů, pocitů a potřeb. Využívá otevřených a rozvíjících otázek (začínající často slovem „jak“, „kdo“, „co“, „proč“, „čím“ - zjišťujeme jimi širší / chybějící informace), respektuje rozdílnosti mezi účastníky a nevnučuje jim své řešení nebo hodnoty. Například: „Rád bych slyšel/zajímá mě, co na to říkáte vy.“ nebo „Chápu, že máte jiný pohled na situaci. Můžete mi říct, co vás k němu vedlo?“
- **Poskytování a přijímání zpětné vazby:** Facilitátor ve vhodných případech sděluje druhým, jak vnímá jejich chování nebo projevy během procesu, a také otevřeně přijímá jejich názory na restorativní proces a na sebe sama. Zpětná vazba by měla být konstruktivní, upřímná a zdvořilá. Například: „Je mi líp, když slyším opravdu cenné, že jste ochotni naslouchat druhé straně.“ nebo „Cítím se docela nepříjemně, když mluvíte tak hlasitě.“
- **Poskytnutí prostoru pro vlastní rozhodování účastníků:** Facilitátor nechává účastníky najít své vlastní řešení konfliktu, podporuje jejich autonomii a odpovědnost za své činy. Například: „Jak byste chtěli tuto situaci vyřešit?“ nebo „Jaké možnosti napravení této újmy vás napadají?“
- **Pomoc účastníkům vypovědět a vyslechnout nepříjemné věci:** Facilitátor pomáhá účastníkům vyjádřit svou bolest, hněv, strach nebo vinu a vyslechnout takové emoce u druhých. Udržuje bezpečný a respektující prostor, kde se účastníci mohou cítit slyšeni a uznáni. Například: „Bývá obtížné mluvit o tak těžkých věcech i je slyšet od druhých.“ nebo „Není neobvyklé, že lidé v podobné situaci pociťují hněv.“
- **Přerámování:** Facilitátor je schopný změnit perspektivu, kontext informací nebo situace, aby podpořil pozitivní nebo konstruktivní myšlení. Například: „Mohli bychom se na vaši aktuálně složitou situaci podívat jako na příležitost k nápravě a změně?“
- **Pojmenování podobností:** Facilitátor identifikuje a zdůrazňuje společné hodnoty mezi účastníky, které mohou podpořit vzájemné porozumění a spolupráci. Pojmenování podobností znamená také uznávat a ocenit rozdíly mezi účastníky jako zdroj obohacení a učení. Například: „Slyším, že pro vás oba je důležité, aby...“
- **Autenticita:** Facilitátor je upřímný, otevřený a transparentní ve své komunikaci a chování. Například: „Musím vám říct, že i já jsem byl trochu nervózní před tímto setkáním.“

- **Schopnost rozpoznat, kdy je vhodné přerušit setkání nebo zastavit proces:** Facilitátor vnímá atmosféru a potřeby účastníků během dialogu a reaguje na ně adekvátně. Respektuje limity a hranice účastníků a chrání jejich pohodu. Například: „Vidím, že je to pro vás velmi citlivé téma. Chcete si dát chvilku na oddech?“ nebo „Myslím, že jsme dnes udělali dost pokroku. Co kdybychom skončili tady a pokračovali příště?“
- **Humor:** Facilitátor s rozvahou a ve vhodných situacích může reagovat odlehčením nebo vtipem, aby napomohl k uvolnění napjaté atmosféry a vytvoření příjemného prostředí.

„The power of the Restorative Conference rests in the process, and it is the structure of the process that creates change... Not the facilitator whose job is merely to create and hold the space for the process to unfold.“ – Dominic Barter

„Síla restorativní konference spočívá v procesu samotném a je to struktura procesu, která vytváří změnu... ne facilitátor, jehož úkolem je pouze vytvořit a udržet prostor pro rozvoj procesu.“

Míra aktivity a potřeby vedení restorativních setkání ze strany facilitátora se liší s ohledem na různé přístupy restorativní justice i nastavení jejich programů.⁸¹ Podle Domica Bartera by měl facilitátor (po velmi pečlivé přípravě) do rozhovoru účastníků restorativního setkání co nejméně zasahovat a nechat jej probíhat přirozeně. Potenciál restorativního procesu je tím větší, čím více prostoru pro svou komunikaci mají a čím větší roli v něm hrají. Takový přístup významně motivuje účastníky k přebírání odpovědnosti a budování důvěry v sebe samotné. V pojetí Howarda Zehra facilitátor napomáhá stranám zasaženým konfliktem vést dialog, formulovat jejich otázky, nahlédnout perspektivu toho druhého a dosáhnout vzájemně přijatelného řešení. V modelu restorativních kruhů Kay Pranisové je opět kladena velká důvěra v samotný proces a role strážce kruhu je jasně daná – odpovídá především za přípravu fyzického prostoru a zahájení procesu kruhu a pomáhá skupině vytvořit prostor vhodný pro osobní sdílení a hluboké naslouchání, případně může nabídnout několik návodných otázek pro zahájení diskuze.

81) Srovn.: ZEHR, Howard. *The Little Book of Restorative Justice (The Little Books of Justice & Peacebuilding)*. Good Books, 2002. ISBN 978-1561483761. PRANIS, Kay. *The Little Book of Circle Processes: A New/Old Approach to Peacemaking (The Little Books of Justice and Peacebuilding Series)*. Good Books, 2005. ISBN 978-1561484614. Restorative Conferencing Facilitator's Handbook. Online. Restorative Resources, 2015. Dostupné z: https://www.restorativeresources.org/uploads/5/6/1/4/56143033/handbook_5-4-15_.pdf. [cit. 2023-08-24]. s. 11. článek v češtině ke kruhům a roli strážců kruhu. Pár slov o Kruzích.... Online. Institut pro restorativní justici. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/Par-slov-o-kruzich-CZ-final.pdf>. [cit. 2023-08-24].

Kapitola č. 5 – Průběh restorativního procesu

Restorativní setkání má svoje místo ve všech fázích trestního řízení (ve fázi zahájení trestního stíhání, prověřování, vyšetřování, řízení před soudem, vykonávací řízení) i po jeho pravomocném skončení.

PRŮBĚH RESTORATIVNÍHO PROCESU PŘI PŘÍPRAVĚ NA RESTORATIVNÍ SETKÁNÍ			
1. FÁZE	2. FÁZE	3. FÁZE	4. FÁZE
nabídka a posouzení přínosů	příprava restorativního setkání	průběh restorativního setkání	závěr procesu
informace o restorativním procesu a zvažování přínosů pro všechny účastníky	individuální konzultace s účastníky	přímé či různé jiné formy	reflexe přínosů setkání osobně, online či telefonicky v dohodnutém čase

Nabídka a posouzení přínosů restorativního procesu – 1. fáze

Iniciovat zahájení restorativního procesu může v zásadě kdokoli, koho se daná situace nějak týká a má za to, že by takové řešení mohlo být věci prospěšné. V této souvislosti považujeme za důležité připomenout jednu z klíčových myšlenek Doporučení Rady Evropy o restorativní justici v trestních věcech⁸², a to že **příležitost řešit věc restorativně by měla být vytvořena pro oběti, pachatele či další zúčastněné osoby jakkoliv závažné trestné činnosti ve všech fázích trestního řízení.** Každý účastník trestního řízení by tedy měl být včas a kvalitně informován o možnostech a potenciálu restorativní justice. Pro takovou praxi je důležitým předpokladem **dostupnost restorativních služeb** a osvěta odborné veřejnosti o (lokální) nabídce, obsahu a samozřejmě i potenciálu jednotlivých restorativních programů.

Dle konkrétní situace i podobě dané služby, resp. restorativního programu, obvykle zahájení restorativního procesu iniciují:

- oběť, pozůstalý, jejich blízký
- pachatel, jeho blízký
- zástupce komunity (nebo veřejné či místní správy)
- orgán činný v trestním řízení
- vězeňská služba (po dohodě s pachatelem)
- organizace, které pracují s oběťmi/pachateli (po dohodě se svým klientem)

Na poskytovatele restorativního setkání (konkrétní organizaci poskytující restorativní programy) se tedy mohou obrátit jak přímí účastníci dané události, tak jejich blízké osoby nebo profesionálové orgánů činných v trestním řízení a dalších institucí. **Níže uvedená doporučení se vztahují především k praxi odborníků, kteří se v různých fázích trestního řízení i mimo ně setkávají s oběťmi i pachateli trestných činů a mají možnost v rámci jejich spolupráce nabídku restorativního setkání či obdobného programu učinit.**

⁸²) DOPORUČENÍ RADY EVROPY: *O restorativní justici v trestních věcech*. Online. Institut pro restorativní justici, 2018. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2020/10/DOPORUCENI-RE-O-RESTORATIVNI-JUSTICI-PDF.pdf>. [cit. 2023-08-24].

„Nepřemýšlejte za klienta, ale zeptejte se ho.“

Restorativní přístup nabízí obětem trestné činnosti **prostor pro možné vyrovnání se s dopady trestné činnosti, přispívá k zotavení se z události a obnově životní stability**. Správné načasování zahájení restorativního procesu je přitom velmi individuální a vyžaduje citlivé vnímání celé situace. I po více letech od události může mít restorativní setkání či jiná restorativní praxe pro oběti (i další účastníky) význam.

Jednou z možností, jak velmi citlivě v rozhovoru s obětí nabídnout restorativní setkání, je reagovat přímo na některá sdělení, které zájem oběti o kontakt s pachatelem naznačují. Jde například o následující vyjádření či potřeby obětí:

- Oběť chce pachateli sdělit, jaký měl trestný čin dopad na její život nebo co by si přála, aby pachatel udělal.
- Oběť se ptá na detaily trestného činu nebo na motivy pachatele.
- Oběť chce vědět, jaký je pachatel jako člověk nebo co se s ním děje po trestném činu.

Pokud jsou zaznamenány některé z těchto potřeb, je vhodné informovat oběť o možnostech restorativního procesu a navrhnout restorativní setkání jako možnost, jak zodpovědět její otázky nebo uspokojit tyto její potřeby.

Může být restorativní setkání pro oběti přínosné?⁸³ – možné otázky k ověření:

- Kdyby se vám chtěl pachatel omluvit, byli byste tomu přístupní?
- Představte si, že se pachatel omlouvá, chtěli byste to slyšet?
- Lze to, co vám bylo způsobeno, nějak/ještě napravit?
- Máte ještě otázky, na které vám může odpovědět pouze pachatel? Pokud ano, chtěl byste, aby vám na tyto otázky odpověděl?
- Chtěl byste pachateli sdělit důsledky toho, co se vám stalo?
- Pokud by byl pachatel odsouzen, je tím pro vás případ zcela uzavřen?
- Co ještě potřebujete k tomu, abyste se zotavil/a z následků trestné činnosti? Mohl by vám pomoci rozhovor s pachatelem?

Nabídka restorativního setkání pachateli

Při práci s pachateli trestných činů v jakékoli fázi trestního řízení, včetně vykonávacího (výkon trestu na svobodě nebo ve vězení, v průběhu zkušební doby podmíněného propuštění) i po jeho skončení (např. po výstupu z výkonu trestu odnětí svobody) jsou témata řešení následků trestné činnosti včetně náhledu pachatele na své jednání a podpora desistence relevantní a nezřídka může být restorativní setkání nebo jiný restorativní program dobrou pomocí pro pozitivní změny v životě pachatelů trestné činnosti.

O nabídce takové služby je možné uvažovat především v případech, kdy pachatel v rozhovoru zmiňuje, že se chce **vyrovnat s následky svého jednání** vůči konkrétním obětem nebo pozůstalým či dalším zasaženým osobám, mluví o potřebě **projevit lítost** nebo omluvit se za své chování, chce **vysvětlit** svoje chování a zároveň mu záleží na možném **urovnání trestným činem zasažených vztahů**. Někteří pachatelé (především v rámci jejich spolupráce v terapeutických programech ve věznicích, kde se věnují příčinám své trestné činnosti a hledají možnosti pro vnitřní změnu) zmiňují, že by rádi slyšeli konkrétní dopady na oběti, protože jim to může pomoci zdržet se dalšího opakování trestné činnosti. Dobrým signálem pro možnou nabídku restorativního setkání může být také upřímná snaha dohodnout se konkrétně na podobě náhrady způsobené škody.

83) tyto otázky mohou být užitečné jak pro pracovníky služeb pro oběti při zvažování nabídky, tak pro pracovníky poskytující restorativní programy v první fázi kontaktu s obětí, případně pro facilitátory restorativního setkání. Záleží vždy na konkrétním postupu a struktuře v daném restorativním programu. *Slachtoffer Hulp NEDERLAND*. Online. Dostupné z: <https://www.slachtofferhulp.nl/>. [cit. 2023-09-05].

Restorativní setkání tak může být vhodné především pro pachatele, který nepopírá svou trestnou činnost, je schopen nahlédnout dopady trestného činu na oběť, vnímat její potřeby, reagovat na otázky a je současně schopen alespoň minimální úrovně empatie vůči oběti i zasažené komunitě. V rámci přípravných setkání je třeba, aby byl ochoten pracovat na skutečném přijetí své odpovědnosti a uvažovat o možné nápravě.

Níže uvádíme některé otázky, které mohou pomoci při rozhovorech pracovníků organizací poskytujících služby pachatelům trestné činnosti, včetně odborných pracovníků ve věznicích, při rozvaze o nabídce restorativního setkání⁸⁴:

- Přemýšlíte o přímých dopadech trestného činu, který jste způsobil, na konkrétní osoby?
- Jak vnímáte následky trestného činu nyní, co pro vás znamená převzetí odpovědnosti za své jednání?
- Uvažujete o možné nápravě způsobené újmy nebo škody, jakým způsobem?
- Je něco, co byste chtěl oběti trestného činu sdělit?

Je vysoce pravděpodobné, že **oběť nebo pachatel budou potřebovat více času nebo informací, než se rozhodnou**, zda se chtějí, nebo nechtějí účastnit restorativního procesu. Proto je vhodné, aby jim byla opakovaně nabízena možnost restorativního setkání (nebo jiného restorativního programu dle místní dostupné nabídky) v různých fázích trestního řízení. Ti, kdo tuto nabídku činí, by měli být vnímaví k tomu, jak se oběť cítí a jak se vyvíjí její situace, obdobně v případech pachatele. Současně by mělo být vždy respektováno, pokud oběť nebo pachatel odmítnou restorativní setkání a nechtějí se o něm dále bavit.

Posouzení přínosů restorativního setkání pro účastníky a rozhodnutí o zahájení přípravy na něj ze strany facilitátora

V této fázi již nejčastěji přímo facilitátoři restorativního setkání spolu s potenciálními účastníky vyhodnocují, zda a jaké přínosy může mít restorativní proces **pro konkrétní osoby v konkrétním případě** a čase. Facilitátoři (případně i jiní pověřeni pracovníci organizace poskytující restorativní setkání, záleží na konkrétním postupu dané služby) se setkávají s každým účastníkem zvlášť a pokládají jim otázky, které jim pomohou rozhodnout, zda jsou připraveni a ochotni se zapojit do restorativního setkání.

Považujeme za nezbytné, aby facilitátor restorativního procesu poskytl **obětem, pachatelům** i dalším **možným účastníkům** dostatek relevantních informací o tom, co případné restorativní setkání a příprava na něj nabízí⁸⁵, **o dobrovolnosti, diskrétnosti a bezpečném prostředí**⁸⁶, ve kterém taková spolupráce probíhá. Zároveň je třeba zvážit, zda je pro restorativní proces **vhodné načasování**, protože aktuální potřeby účastníků mohou být jiné (např. vyžadují více praktické informace související s trestním řízením, zdravotní péčí, právní zastoupení, terapeutickou intervencí apod.). Nicméně, všichni účastníci by měli být (minimálně ze strany orgánů činných v trestním řízení) včas a srozumitelně informováni o existenci programů restorativní justice, a následně v případě zájmu blíže seznámeni s principy a obsahem restorativního procesu s tím, že **rozhodnutí o využití služeb restorativní justice náleží vždy účastníkům samotným**.

84) k tématu doporučujeme také metodiku českého programu Vnímám i tebe: KRAMÁŘOVÁ, Daniela; MARKOVÁ, Ludmila; ŠMERDOVÁ, Tereza; TKÁČOVÁ, Jana; KOVÁŘ, Jakub a VARGA Jiří. *Metodika k programu Vnímám i Tebe (VIT): program zvyšující odpovědnost pachatele vůči oběti trestného činu*. Online. Probační a mediační služba ČR, 2020. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_KSII_Metodika_VIT_200825.pdf. [cit. 2023-06-19].

85) viz také přínosy restorativního setkání pro oběti a pachatele v kapitole č. 4 tohoto manuálu

86) další principy a hodnoty restorativní justice viz kapitole č. 2 tohoto manuálu

Ve fázi posouzení přínosů je nutné ověřit následující:

1. účastníci se chtějí zapojit do procesu dobrovolně a vědí, že jej kdykoli mohou ukončit
2. účastníci chápou účel a význam procesu, znají jeho možný průběh, jsou informováni o jeho možných výsledcích a důsledcích, včetně toho, jaký případný dopad může mít restorativní proces na trestní řízení nebo fázi po jeho pravomocném skončení/fázi vykonávací
3. motivy účastníků jsou upřímné a opravdové a nikdo nemá v úmyslu způsobit další utrpení ostatním zúčastněným
4. účastníci jsou v dobré fyzické a psychosociální kondici, aby se mohli procesu účastnit, mají dostatek času
5. facilitátor je kompetentní a nestranný

V této fázi rozvahy o možných přínosech restorativního setkání je možné využít některých z otázek pro účastníky:

- Proč chcete potkat oběť či pozůstalého/pachatele?
- Co byste jí/jim/mu chtěli říct?
- Kdo všechno byl ovlivněn trestným činem? Kdo jsou lidé, kteří by se mohli setkání účastnit? Koho byste chtěl mít při tom vedle sebe jako podporu?
- Dostal/a jste nějakou pomoc či podporu prostřednictvím sociální, terapeutické či jiné služby?
- Jak se cítíte po tom, co se stalo?
- Co byste chtěl/a, aby se stalo dál?
- Jak byste popsali/a svůj vztah s obětí/pachatelem před a po události?
- Co byste potřeboval/a, abyste se cítil/a lépe?
- Jaké dopady měla událost na Vás, Vaše okolí, rodinu nebo přátele?
- Cítíte se být psychicky připraven/a setkat se s pachatelem? Co byste případně ještě v tomto směru potřeboval/a?
- Cítíte vinu za to, co se stalo? Jakou míru odpovědnosti si připouštíte?
- Čeho byste chtěl dosáhnout tím, že se setkáte s obětí/pachatelem?
- Jak byste reagoval/a, kdyby oběť byla během setkání našťvaná nebo smutná?
- Co byste chtěl/a udělat, abyste napravil újmu či škodu, kterou jste způsobil?
- Jak byste se cítil/a, kdyby Vám oběť odpustila nebo Vám poděkovala?

Příprava na restorativní setkání - 2. fáze

Jakmile facilitátor shledá, že jsou oběť i pachatel ochotní a schopní se zapojit do procesu, že mají dobré důvody a motivaci, čas, energii, informace a důvěru v restorativní proces, pokračuje k druhé fázi restorativního procesu, k jeho přípravě. Zároveň **všechny tyto faktory v přípravné fázi znovu prověřuje a diskutuje s účastníky.**

Cíle přípravné fáze jsou:

1. Účastníci vědí, jaké jsou jejich cíle a očekávání od restorativního procesu.
2. Účastníci mají realistickou představu o tom, co se může stát na setkání.
3. Účastníkům bylo umožněno pojmenovat a řešit možné obavy týkající se průběhu setkání a vědí, že některá jejich očekávání nemusí být nutně v jeho průběhu naplněna.
4. Účastníci mají možnost podpory před, během i po setkání.
5. Účastníci rozumí podstatě restorativního procesu a jeho nezbytným zásadám a vědí, že jej mohou v jakékoli fázi ukončit.
6. Ze strany facilitátora byla identifikována možná rizika a způsoby jejich ošetření.

Příprava je zásadní fází. Všechna individuální přípravná setkání ve fázi 1 a 2 mají za cíl prozkoumat konkrétní možnosti restorativního procesu v daném případě. **Specifikace potřeb, cílů a očekávání účastníků, stejně jako identifikace možných přínosů a obav a řešení praktických záležitostí spojených se setkáním** vytváří

základ pro důvěrný profesionální vztah a interakce mezi facilitátorem a účastníky v průběhu celého procesu, a tím i základ bezpečného rozhovoru mezi zúčastněnými.

V kontextu tématu **porozumění potřebám účastníků** restorativního setkání doporučujeme v případě obětí (ale obdobně lze využít i při práci s pachateli) k prostudování celý dokument vzniklý v rámci projektu PROTECT⁸⁷ Evropského fóra pro restorativní justici, z nějž vybíráme **přehled doporučení při posuzování potřeb obětí** a relevanci **tzv. o traumatu informovaného přístupu**.⁸⁸

- naslouchejte potřebám obětí, je to zásadnější, než formulovat příliš mnoho otázek – empatické naslouchání pomáhá vybudovat bezpečný a důvěrný vztah s obětí
- při líčení bolestivých zážitků využijte komunikační techniky⁸⁹
- informujte o všech dostupných možnostech, aby si oběť mohla dobře zvolit svoji cestu – nedělejme věci za ně, ale s nimi
- prozkoumejte možnosti podpory oběti v jejich bezprostředním okolí – znovunabytí vlastní síly může být prostředkem k vlastnímu uzdravení

Otázky, které mohou provázet přípravnou fází a pomohou představit příběh účastníků, jejich očekávání, obavy a s nimi související potřeby i rizika:

- Popište, co se stalo (událost – trestný čin)?
- Jaké myšlenky a pocity ve Vás trestný čin vyvolal?
- Jak se cítíte nyní?
- Jaké konkrétní dopady/následky trestný čin má? Komu byla způsobena újma, jaká?
- Jak by se některé následky daly napravit?
- Co si myslíte o oběti/pachateli? Co si myslíte, že si oběť/pachatel myslí o Vás?
- Co víte o dopadech trestného činu na život obětí?
- Co očekáváte/co si přejete od setkání s pachatelem/obětí?
- Co byste oběti/pachateli chtěli říct, na co byste se chtěli zeptat?
- Jak si setkání představujete? Co/koho potřebujete k tomu, abyste se během setkání cítili dobře?
- Je něco konkrétního, co Vás v této souvislosti znepokojuje?

Po podrobném prozkoumání všech těchto oblastí směřují kroky facilitátora a účastníků restorativního procesu ke konkrétní přípravě na setkání včetně možné **písemné přípravy, formulace otázek či určitých sdělení. Vlastní setkání** může probíhat **nejen osobně, ale také online formou, prostřednictvím audio či video záznamů nebo předáváním dopisů a reakcí na ně** prostřednictvím facilitátorů. Velmi užitečná mohou být různá **mentální cvičení při přípravě účastníků na specifické situace** související se samotným setkáním, například představa či vizualizace možných okolností v rozhovoru včetně reakcí na emoce účastníků při setkání, ale i konkrétní techniky na zvládnutí obav těsně před setkáním, které mohou mít zklidňující účinek a naladí účastníky k dobrému soustředění se na dění při setkání, včetně např. dechových cvičení. S prozkoumáváním daného případu úzce souvisí také **průběžné identifikování možných rizik a vytváření scénářů či plánů pro jejich ošetření**⁹⁰.

Je nezbytné v této fázi se všemi účastníky **mluvit o praktických detailech setkání**, od příchodu na místo, přes vlastní průběh, po odchod a následnou komunikaci po skončení restorativního setkání (viz dále – závěrečná fáze restorativního procesu – 4. fáze). **Při přípravě a volbě místa setkání** má facilitátor na paměti, že se jedná o rozhovor účastníků, místo má být klidné (nerušené hlukem), rozesazení je takové, aby na sebe všichni dobře viděli, v dobrém dialogu je důležitá také vhodná vzdálenost mezi židlemi, která musí být zároveň příjemná a bezpečná pro všechny. Všechny tyto okolnosti a podrobnosti facilitátor předem disku-

87) KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Pokyny pro posuzování potřeb obětí v restorativní praxi*. Online. PROTECT: Sdílení osvědčených postupů v restorativní praxi a v podpoře ochrany práv dětí, n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/protect-CZ-1.pdf>. [cit. 2023-06-21]. originální verze: KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Guideline for assessing victims' needs in restorative processes*. Online. PROTECT: Exchanging good practices on restorative justice and promoting the victims' rights protection, n.d. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2022-08/PROTECT_paper%20FINAL.pdf. [cit. 2023-06-21].

88) viz také kapitola č. 5 tohoto manuálu

89) viz kapitola 4 tohoto manuálu – téma Facilitátor

90) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 70.

tuje s účastníky a volí vhodné varianty, aby bylo jasné, kdo přijde první, kde bude sedět, kdy kdo odejde apod. Je nezbytné mít pro setkání připraveno potřebné vybavení (vodu/kávu/čaj na občerstvení, papíry, tužky, flipchart apod.). Facilitátor je zároveň dostatečně flexibilní při potřebě plán změnit a přizpůsobovat situaci – po dohodě s účastníky. Zvláště v případě, kdy nelze vybrat prostor, který bude neutrální pro všechny účastníky, např. ve věznici. Zde je třeba dodržovat pravidla a bezpečnostní opatření daného zařízení a spolupracovat s jeho personálem. Oběť musí mít dostatek informací o takovém místě a pravidlech vstupu a plnou možnost dobrovolného rozhodnutí se restorativního setkání v takovém prostředí (ne)zúčastnit. V neposlední řadě má mít k dispozici možný doprovod podporující osoby, pokud si to přeje.

V této chvíli také facilitátor spolu s účastníky zvažují možnosti v otázce **role facilitátora během samotného restorativního setkání**, tedy míry a způsobu jeho zapojování se či vedení rozhovoru mezi obětí a pachatelem, popřípadě dalšími účastníky restorativního procesu. **Veškeré informace, které facilitátor získává během individuálních rozhovorů, pomohou k vytváření představy o potřebách, možnostech a schopnostech účastníků a výběru nejlepší varianty právě pro daný konkrétní případ.** Takové individuální řešení pak může být více o samostatném dialogu obou stran s jemnou podporou plynutí rozhovoru ze strany facilitátora, nebo spíše o poměrně aktivní roli facilitátora, kdy ten rozhovor řídí, pokládá otázky a drží témata obou stran.

Součástí efektivní přípravy restorativního setkání je **zvážení vhodnosti přizvání podpůrných osob účastníků** (nejčastěji osoba blízká, která je spolu s daným účastníkem setkání přítomna, přičemž způsob i míra jejího vstupu do rozhovoru je předem podrobně dojednána) a také **zapojení širší komunity** (nejčastěji je využíváno v rámci restorativních konferencí nebo kruhů), kdy je po dohodě s obětí a pachatelem potřeba provést následující kroky:

- Zkontaktovat se s členy komunity – např. lidmi ze sousedství, spolku, svědky, zaměstnanci školy, policisty a dalšími osobami, které byly incidentem ovlivněny.
- Informovat či edukovat komunitu o restorativní praxi a popsát, co se bude dít na setkání a jakou v něm budou mít roli. Zeptat se, jestli potřebují další informace nebo podporu k přípravě na setkání.
- Oslovit případné třetí strany, pokud jsou nějak zapojeny (například pokud byly drogy či závislost významným faktorem incidentu, může být pozvána organizace pro prevenci zneužívání drog či léčbu závislostí apod.).

Připravenost facilitátora a dostatek času v této fázi zásadním způsobem přispívá k očekávanému průběhu restorativního setkání a eliminuje riziko reviktimizace. V závislosti na druhu a závažnosti způsobené újmy, míře traumatu, dosud poskytnutých terapeutických či poradenských službách a dalších individuálních okolnostech na straně všech účastníků **může přípravná fáze trvat poměrně dlouhou dobu** (běžně několik měsíců, ve složitějších případech i déle), s možným odložením/přerušením spolupráce a po čase návratu k ní, a vyžaduje od facilitátorů i účastníků značnou **trpělivost**.

Setkání lze uspořádat pouze tehdy, pokud jsou splněny výše uvedené cíle přípravné fáze.

Pro kvalitní přípravu na restorativní setkání věnujte prosím pozornost také tématu specifik u závažné trestné činnosti a znalosti tzv. o traumatu informovaném přístupu při práci s účastníky, které jsou uvedeny v závěru 5. kapitoly manuálu.

Průběh restorativního setkání účastníků – 3. fáze

Jednou z nejdůležitějších rolí facilitátora v restorativním procesu je dobře posoudit a rozhodnout, kdy jsou oběti a pachatelé k setkání tváří v tvář nebo na tzv. zprostředkované setkání (viz níže) připraveni.³³ **Pro bezpečnou a přínosnou realizaci restorativního setkání je nezbytné, že:**

- Oběť i pachatel (případně další účastníci) vyjadřují zájem o setkání a souhlasí s podmínkami a pravidly restorativního procesu.

- Oběť i pachatel projevují respekt a ochotu naslouchat druhé straně, aniž by ji přerušovali, odsuzovali nebo napadali.
- Oběť i pachatel jsou schopni vyjádřit své pocity, potřeby a zájmy v souvislosti s trestným činem a jeho následky.
- Pachatel je ochoten uznat svou odpovědnost za trestný čin a jeho následky.
- Oběť i pachatel vnímají restorativní setkání jako příležitost pro možné řešení celé situace, pro uspokojení některých potřeb obou stran a jako možný zdroj vedoucí k jejich uzdravení či nápravě trestným činem narušených vztahů.

Facilitátor **pravidelně a průběžně komunikuje s účastníky restorativního procesu a ověřuje jejich stav a připravenost** na restorativní setkání. Facilitátor i účastníci setkání musí být také připraveni na možné změny v postojích nebo emocích účastníků, které mohou ovlivnit průběh nebo výsledky restorativního procesu.

Restorativní setkání je citlivý a náročný proces, který vyžaduje **pečlivou přípravu a zajištění bezpečnosti a důvěry** všech zúčastněných (viz podrobněji výše přípravná fáze restorativního setkání). Proto je důležité v rámci pečlivé přípravy věnovat pozornost volbě místa a prostředí, ve kterém se setkání odehraje. Je nezbytné se všemi účastníky mluvit o konkrétní podobě setkání, od příchodu na místo, průběhu, po odchod a následnou komunikaci po skončení restorativního setkání (viz dále – závěrečná fáze restorativního procesu – 4. fáze).

Setkání účastníků je vrcholem celého restorativního procesu, zároveň většina úkolů facilitátorů už byla splněna ve fázi přípravné. Jak jsme již uvedli, **míra zapojení facilitátorů do vlastního setkání se může lišit dle zvyklosti a zkušeností dané organizace a stylu facilitátorů, v neposlední řadě a především musí reagovat na potřeby a schopnosti účastníků.** Požadavky na důsledně provedenou přípravnou fázi však zůstávají stejné.

V souladu s finskou zkušeností⁹¹ v případech nejzávažnější kriminality a závažných dopadů (např. setkání pozůstalých s pachateli závažných ublížení na zdraví s následkem smrti nebo vražd) považujeme za účinné uvažovat o **minimálním zásahu facilitátorů do vlastního dialogu účastníků** (po jejich pečlivé přípravě). V takové podobě restorativního setkávání mají facilitátoři během setkání na paměti dva důležité faktory:

1. **zajistit bezpečný prostor pro upřímný rozhovor mezi účastníky tím, že budou klidní a podporující, a**
2. **nevměšovat se do rozhovoru, pokud není ohrožena bezpečnost dialogu.** Proud emocí v takovém přístupu musí probíhat bez přerušování (to znamená především bez parafrázování a řešení problémů).

Před takto nastaveným restorativním setkáním je velmi důležité **vést s každým účastníkem krátký osobní rozhovor** těsně předtím, než vstoupí do stejné místnosti a potkají se tváří v tvář. Zjišťují se v něm jejich aktuální myšlenky, očekávání a pocity. Účastníci si také s facilitátorem připomenou domluvu a shodu na tom, která strana vejde do místnosti jako první, kde bude kdo sedět, kdo rozhovor začne atd.

Takové setkání (bývá označováno také jako **tzv. restorativní dialog**) je určeno především k tomu, aby účastníci mohli vyjádřit své nejhlubší pocity, podělit se o své zkušenosti se ztrátou a bolestí a promluvit o dopadu trestného činu na jejich životy (obvykle nebývá diskutován plán nápravy nebo dohoda o náhradě škody, podrobněji níže). Mohou využít své poznámky z přípravné fáze restorativního setkání, kdy byla podrobně diskutována možná konkrétní témata, účastníci si mohou otázky předem vyměnit prostřednictvím facilitátorů, mohou mít poznámky připraveny písemně přímo na setkání. To může probíhat **nejen osobně, ale také online formou, prostřednictvím audio či video záznamů nebo předáváním dopisů a reakcí na ně** prostřednictvím facilitátorů. Ti dbají při rozvaze o formě setkání především na potřeby účastníků a všechny

91) R/SE Prison and Probation Service of Finland. Online. Dostupné z: <https://www.rikosseuraamus.fi/en/>. [cit. 2023-08-23]. dále také *Vakavien rikosten jälkikäsittely – SAUMA*. Online. Vuolle Settlementti. n.d. Dostupné z: <https://vuolleoulu.fi/hyvinvointipalvelut/rikos-riita-ja-vakivalta-tyo/vakavien-rikosten-jalkikasittely-sauma/>. [cit. 2023-09-06] nebo *Kalliola*. Online. Dostupné z: <https://kalliola.fi/palvelut/sovittelu/sauma-vakavien-rikosten-jalkikasittely/>. [cit. 2023-08-23]. a záznam z webináře na školení Justin v květnu v Praze. *Chráněno: JUSTIN – video k manuálu*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/justin-video-k-manualu/>. [cit. 2023-10-16].

možnosti s nimi podrobně diskutují. Nejdéle ihned po setkání jsou s každým účastníkem domluveny **samo-
statné následné rozhovory**, aby měli možnost zpětně reflektovat přínosy restorativního setkání (viz dále)
a vyslovit další možné potřeby v této souvislosti.

„Mezi cíle restorativního dialogu v případech závažných dopadů patří snaha o zmírnění újmy, redukce příznaků traumatu a zlepšení kvality života účastníků tak, aby se obě strany byly schopné integrovat do společnosti a jít v životě dál.“ – Arja Kontilla, facilitátorka restorativního dialogu, RISE, Finsko

V případech, kdy účastníci potřebují **více aktivní podpory facilitátorů** při vlastním setkání (nebo je takto nastavena praxe organizace poskytující restorativní program), **facilitátoři provázejí přítomné rozhovorem aktivněji** (typické také pro způsob vedení restorativního setkání představený na školení Justin od belgické organizace Moderator): **pokládají otázky, předávají slovo, posunují některá témata, o kterých na základě dobré individuální přípravy vědí, že jsou pro účastníky podstatná, shrnují sdělení nebo také pomáhají navrhnout řešení.**

Součástí přípravy a pak především vlastní realizace takové formy setkání je „**vyprávění příběhů**“⁹² jednotlivými účastníky, kteří sdílejí své zkušenosti, pocity a postoje k situaci, která je spojuje. Cílem je získat hlubší vhled do subjektivního vnímání každého o tom, co se stalo a jak byli ovlivněni všichni zúčastnění, zároveň hledat možnosti, jak by se mohla situace nyní řešit. **Součástí takového rozhovoru je tedy získání nadhledu nad situací, nalezení společných témat v souvislosti s dopady trestného činu a hledání společného zájmu při řešení následků.** V každé této části je důležitá role facilitátora, který podporuje aktivní naslouchání, pokládá otázky, shrnuje, rozpoznává klíčové body a dodržuje pravidla komunikace, aby zajistil bezpečné a respektující prostředí pro všechny:

Získání nadhledu – v této fázi účastníci vyprávějí své příběhy z vlastní perspektivy. Facilitátor jim pomáhá zpřesnit některá sdělení a vyjádřit emoce, které zažili nebo zažívají. Opakuje a shrnuje to, co slyší, aby ověřil porozumění a uznal pocity účastníků.

Odhalení témat – facilitátor pomáhá identifikovat společná nebo protichůdná témata, která se objevují v příbězích. Mohou to být například hodnoty, potřeby, cíle nebo obavy. Facilitátor používá neutrální a neodsuzující slova, aby popsal témata, vhodné je vizualizovat je - zapsat je např. na tabuli nebo papír. Tím se zviditelní podobnosti i rozdíly mezi účastníky.

Hledání společného zájmu – facilitátor podněcuje účastníky k hledání toho, co je spojuje nebo čeho by chtěli společně dosáhnout. Ptá se na to, co je pro ně důležité, co je motivuje nebo co by jim pomohlo. Facilitátor také hledá něco pozitivního, co by mohl ocenit nebo podpořit u každého účastníka.

Dle praxe belgické organizace Moderator je „vyprávění příběhů“ průzkumem minulosti, přítomnosti i budoucnosti situace. Je to také cesta k vzájemnému porozumění a uznání. Vyprávění příběhů považují za **srdce restorativního setkání**, protože umožňuje účastníkům posunout se „**od svých současných pozic, kde jsou často vidět jen rozpory a konflikty, k jejich základním životním hodnotám, kde je možné identifikovat společné hodnoty a zájmy v dané situaci.**“

Příklady možných otázek:

Dříve a teď:

- Jak jste se cítili, když se to stalo?
- Jak se cítíte teď?
- Co vás nejvíce trápí nebo znepokojuje?
- Jak jste reagovali na to, co se stalo?
- Jak jste vnímali reakce ostatních?
- Co vám pomohlo/pomáhá zvládat situaci?
- Co byste chtěli říct ostatním zúčastněným?

Posun do budoucnosti:

- Co teď očekáváte?
- V co doufáte?
- Co je pro Vás nejvíce důležité?
- Co byste potřebovali, aby se situace zlepšila?
- Co byste mohli udělat, aby se situace zlepšila?
- Jak byste chtěli, aby se ostatní zachovali k Vám?
- Jak byste se chtěli zachovat k ostatním?

⁹²⁾ prezentováno belgickými lektorkami organizace Moderator na školení Justin v květnu v Praze

„Oběť a pachatel si mají možnost uvědomit, že ačkoli se stalo, co se stalo, mají ve svých životech některé významné společné hodnoty. A na těch mohou v hledání vhodného řešení následků události stavět.“⁹²

Zprostředkované nepřímé setkání

Zprostředkované nepřímé setkání je vhodné pro situace, kdy se strany nemohou nebo nechtějí setkat osobně z různých důvodů (obavy o bezpečí, zvládnutí emocí, vzdálenost bydlišť účastníků, zdravotní stav aj.), ale chtějí si navzájem sdělit své pocity, potřeby a zájmy, klást otázky a dostat na ně odpovědi. Může probíhat různými způsoby, například prostřednictvím dopisů, vzkazů, audio nahrávek nebo videokonference. Důležitou roli hraje facilitátor, který pomáhá stranám vyjádřit se a naslouchat druhé straně. Zprostředkované setkání také umožňuje stranám více času na promyšlení a formulaci svých myšlenek a pocitů. Nezřídka taková komunikace předchází rozhodnutí o přímém setkání tváří v tvář.

Zde je **příklad postupu/scénáře zprostředkovaného nepřímého setkání**, které bylo představeno na školení Justin v květnu v Praze lektorkami a mediátorkami belgické zkušenosti organizace MODERATOR:

Setkání se stranou A:

1. Představte se jako facilitátor a vysvětlete svou roli a pozici. Vysvětlete, co můžete nabídnout a jak probíhá zprostředkované setkání.
2. Vyzvěte stranu A, aby Vám vyprávěla svůj příběh: co se stalo, jak se cítí, co potřebuje, co očekává atd.
3. Kladejte otevřené otázky, abyste lépe porozuměli jejím motivům, hodnotám a potřebám.
4. Shrňte a zkontrolujte, zda jste správně pochopili její příběh. Pokud je třeba, opravte nedorozumění nebo doplňte chybějící informace.
5. **Projděte si společně, co a jak chce strana A sdělit druhé straně.** Pomozte jí vybrat vhodný způsob komunikace (např. dopis, audionahrávka, písemná forma) a formulovat svou zprávu tak, aby byla srozumitelná a respektující.

Setkání se stranou B:

1. Připravte se na setkání tím, že si připravíte témata, která chcete sdělit druhé straně. Rozhodněte se o pořadí a způsobu jejich prezentace. Zamyslete se nad tím, jak chcete vyjádřit své pocity, potřeby a zájmy.
2. Na začátku setkání se představte jako facilitátor a vysvětlete svou roli a pozici. Vysvětlete, co je cílem a průběhem zprostředkovaného setkání.
3. Nejprve si poslechněte příběh strany B: co se stalo, jak se cítí, co potřebuje, co očekává atd.
4. Shrňte a zkontrolujte, zda jste správně pochopili jeho příběh. Pokud je třeba, opravte nedorozumění nebo doplňte chybějící informace.
5. Zeptejte se, zda je strana B připravena vyslechnout zprávu druhé strany.
6. Vysvětlete, že toto je zpráva strany A, ne Vaše. Předejte ji tak, jak Vám byla sdělena, s respektem k jejím pocitům, potřebám a zájmům.
7. Pozorujte reakci strany B na zprávu. Ukažte zájem a porozumění. Zeptejte se, co v ní zpráva vyvolala a co by chtěla odpovědět.
8. Pomozte straně B vybrat vhodný způsob komunikace (např. dopis, audionahrávka, písemná forma), a formulovat svou zprávu tak, aby byla srozumitelná a respektující.
9. Zkuste najít společné body mezi příběhy obou stran. Ukažte jim, že mají něco společného a že mohou najít řešení, které bude pro obě strany uspokojivé.

Tento postup je možné opakovat dle potřeb účastníků s tím, aby byl zachován smysl a cíle restorativního procesu a byly naplňovány potřeby účastníků.

Kvalitně realizovaný restorativní proces není primárně zaměřen na uzavření konkrétní dohody o náhradě škody či vzniklé újmy nebo přípravu podkladů pro rozhodování orgánů činných v trestním řízení, ale o umožnění emocionálního uzdravení a obnovy vztahů. Proto je důležité, aby **facilitátor podporoval účastníky v tom, aby sami hledali a navrhovali řešení**, která jsou pro ně smysluplná a uspokojivá, ale nikdy nenavrhoval svá vlastní řešení.

Pokud se účastníci rozhodnou uzavřít psanou **restorativní dohodu**, je třeba vzít v úvahu několik aspektů. Psaná dohoda by měla být dobrovolná, podepsaná oběma stranami a formulována jazykem, který je pro ně srozumitelný a vhodný. Facilitátor by měl umožnit účastníkům, aby sami formulovali dohodu nebo jim v tom asistoval. Psaná dohoda by také měla být v souladu s právním řádem a respektovat důvěrnost procesu. Facilitátor by měl informovat účastníky o tom, jak/jestli bude dohoda sdílena s příslušnými státními orgány a jaké budou její důsledky v tomto směru (např. vliv na rozhodování a výsledky trestního řízení).

V případech práce s mladistvými bývá obvyklé zapojení širší rodiny a dalších odborníků (např. využití restorativních či rodinných skupinových konferencí), kde bývá výstupem restorativního procesu tzv. **restorativní plán**, kde jsou podrobně popsány kroky všech zúčastněných, kteří současnou situaci řeší konkrétními postupy. V takovém případě je součástí domluva na tom, kdo, kdy a jak bude tyto kroky kontrolovat a také to, jaké důsledky bude mít neplnění restorativního plánu. Navrhovány v takových případech bývají také opakovaná setkání po určité době, které mj. slouží k revizi plnění restorativního plánu.

Pro ověření kvalitně připravené dohody či restorativního plánu berme vždy v úvahu následující faktory⁹³:

- Poskytuje dohoda oběti, komunitě, rodině či ostatním odškodnění či nápravu újmy nebo vztahů?
- Je dohoda dostatečně konkrétní a měřitelná (dostatečně konkrétní, aby bylo možné zjistit, zda byly podmínky splněny, nebo ne)?
- Panuje ohledně dohody skutečně všeobecná shoda všech účastníků?
- Pomáhá pachatelé získat hlubší pochopení dopadů jeho chování?
- Podporuje pachatele v tom, aby v budoucnu předcházel trestné činnosti?
- Jsou pro tohoto pachatele dohodnutá ujednání splnitelná (vzhledem k jeho realitě - čas, schopnosti, podpora)?
- Co by mohlo zabránit splnění dohod? Jak je můžeme či budeme řešit?
- Má pachatel podporu potřebnou ke splnění úkolů? Bere dohodu za vlastní a je motivován k dokončení závazků vyplývajících z dohody nebo restorativního plánu?

Hlavní zásady pro tvoření restorativní dohody

- Budte flexibilní a realističtí. Plánujte úspěch.
- Povzbuzujte účastníky, aby využívali své silné stránky, zájmy a dovednosti.
- Uvědomte si jejich omezení (gramotnost, čas, schopnosti...) a pracujte v jejich rámci.
- Zapojte případně také podporu zvenčí (povzbuzujte je, aby využívali a rozvíjeli své zdroje tím, že budou hledat podporu od rodiny či komunity, pokud je to možné)
- Stanovte cílové termíny a upřesněte požadované úkoly tak konkrétně, jak to jde.
- Při tvorbě se opakovaně ujišťujte o dodržení restorativních principů a dohod dle kapitoly 1 tohoto Manuálu.

⁹³ Restorative Conferencing Facilitator's Handbook. Online. Restorative Resources, 2015. Dostupné z: https://www.restativeresources.org/uploads/5/6/1/4/56143033/handbook__5-4-15_.pdf. [cit. 2023-08-09].

Závěrečná fáze restorativního procesu – 4. fáze

Nezbytnou součástí kvalitně vedeného restorativního procesu je poskytnutí prostoru pro následnou reflexi setkání obětem, pachatelům a dalším účastníkům, a to v individuálním rozhovoru s facilitátorem. Tato fáze „po setkání“, nazývaná často také „follow-up“, umožňuje zjistit přínosy pro účastníky ve více rovinách. Facilitátor se v rozhovoru s jednotlivými účastníky ptá především **na jejich pocity po setkání, spokojenost s jeho průběhem a výsledky, otázky dalších potřeb a možné následné podpory** v návazných službách dalších organizací. Součástí spolupráce účastníků v této fázi může být také kontrola (ze strany facilitátora či jiné osoby dle dohody) plnění dohody o náhradě škody či vzniklé újmy nebo jiná dohodnutá ujednání, pokud to bylo na setkání dohodnuto. Follow-up také slouží k **poskytování zpětné vazby facilitátorům** o tom, jak se jejich práce projevila na účastnících a jak mohou zlepšit své dovednosti a postupy.

Způsoby či formy, jak provádět follow-up, se mohou lišit podle typu restorativního setkání (osobní setkání, zprostředkované setkání), kontextu případu, potřeb a preferencí účastníků a dostupnosti facilitátora. Již v přípravné fázi před vlastním setkáním je vhodné hovořit s účastníky i o „follow up“ fázi (reflexe restorativního setkání, zhodnocení přínosů a zjištění případných dalších potřeb účastníků). A dále se na konci společného restorativního setkání ujistit, jak bude spolupráce i její ukončení probíhat.

Možné formy závěrečné fáze restorativního procesu jsou:

- Telefonický hovor nebo e-mail s účastníky po určité době od setkání (např. po týdnu, měsíci, třech měsících atd.).
- Osobní návštěva účastníků v jejich domově nebo jiném vhodném místě.
- Pozvání účastníků na další setkání nebo skupinovou aktivitu s facilitátorem nebo s dalšími účastníky.
- Zaslání dopisu, zprávy nebo poděkování účastníkům za jejich zapojení do restorativního setkání.
- Zprostředkování dalšího kontaktu mezi obětí a pachatelem, pokud si to obě strany přejí a je to vhodné.

Přestože tato následná práce pro restorativní setkání vyžaduje čas, zdroje, plánování ze strany facilitátora i účastníků, je nedílnou součástí dobře vedeného restorativního procesu.

Přínosy follow-upu jsou následující:

- Posiluje důvěru a vztah mezi facilitátorem a účastníky.
- Umožňuje monitorovat a podporovat plnění dohodnutých kroků.
- Umožňuje identifikovat a řešit případné problémy nebo potřeby, které vznikly po setkání.
- Umožňuje zhodnotit dopad restorativního setkání na účastníky a jejich okolí.
- Umožňuje sbírat informace a zkušenosti pro další rozvoj restorativní praxe.

Další možnosti restorativní práce s obětí či pachatelem po formálním ukončení spolupráce s facilitátorem zahrnují různé formy podpory, intervence, vzdělávání nebo zapojení do komunity, které mohou být nabídnuty oběti nebo pachateli po restorativním setkání, pokud mají zájem o další rozvoj nebo řešení své situace. Tyto možnosti mohou být poskytovány organizací, která daný restorativní program nabízí (zaměstnavatel facilitátora) nebo jiným subjektem či odborníkem. Jedná se především o:

- Terapie, poradenství nebo psychologická pomoc pro oběť nebo pachatele, pokud trpí traumatem, stresovou poruchou, depresí, závislostí nebo jinými duševními problémy.
- Vzdělávací programy, kurzy nebo workshopy pro oběť nebo pachatele, které jim pomohou získat nové znalosti, dovednosti nebo postoje, které jim pomohou zlepšit své chování, komunikaci, sebeúctu, sebeřízení nebo sociální interakci.
- Komunitní služba, dobrovolnictví nebo jiná forma nápravy či reparace pro pachatele, která jim umožní napravit škodu, kterou způsobili oběti nebo společnosti, a zároveň jim poskytne příležitost k učení se, integraci a uznání.
- Podpora skupiny, svépomocné skupiny, peer mentoring nebo jiná forma vzájemné pomoci pro oběť nebo pachatele, která jim umožní sdílet své zkušenosti, pocity a názory s lidmi, kteří se nacházejí v podobné situaci nebo jí prošli.

„Čím závažnější je dopad trestného činu, tím větší je potřeba komunikace“ Kristel Bountix, Moderator⁹⁴

Jak jsme zmínili v druhé kapitole, restorativní justice u závažné trestné činnosti není v českém a slovenském prostředí, ale někdy i jinde v zahraničí využívána, nabízena a aplikována tak často jako u trestné činnosti méně závažného charakteru. Mezi nejčastější důvody bývá opakovaně zmiňována obava o bezpečnost obětí, týkající se především možného rizika reviktimizace či prohloubení již existujícího traumatu z trestné činnosti. Nejistoty vyplývají také z možné upřímnosti pachatele k jeho motivům, nerovnováze sil mezi obětí a pachatelem, ze špatných vyhlídek na vyřešení konfliktu, z potřeby posouzení stavu obětí nutného k zjištění, zda je z psychologického hlediska připravena účastnit se restorativního procesu a z nedostatku zkušeností mediátorů a asistenčních služeb pro následnou podporu obětí.⁹⁵

Benefity plynoucí z účasti na restorativním programu však může těžit každý, kdo byl trestným činem zasažen, závažnou trestnou činností nevyjímaje.

„Healing is a matter of time, but sometimes it is also a matter of opportunity“ (Hippocrates)

Partnerská organizace MODERATOR z Belgie k užití restorativních programů v případech závažné kriminality uvádí:

- po více než 10 000 případech víme, že účast v restorativním procesu má pozitivní vliv na proces uzdravování účastníků
- jsme přesvědčeni, že oběť sama by měla mít možnost rozhodnout se, zda je pro ni setkání s pachatelem (přímé či zprostředkované) příležitostí
- Víme, že citlivě a vhodně podaná nabídka zprostředkování restorativního programu nevede k sekundární viktimizaci

„Rozhodnutí ke vstupu do restorativního procesu leží na účastnících události. Naším úkolem je podat relevantní informace o průběhu a možných přínosech. Nikdy nerozhodujeme místo nich.“ – lektorky a mediátorky Evelyn Goeman a Ingrid Marit, Moderator, Belgie

Základní doporučení pro facilitátory v případech závažné kriminality:

- 1. Absolvovat speciální vzdělávání** – především oblasti traumatu (podrobněji viz text níže o trauma informovaném přístupu) a dalších specifíků (práce s emocemi, vinou apod.) a pracovat pod supervizí.
- 2. Důkladně posoudit připravenost a celkovou kondici účastníků restorativního procesu** – je zapotřebí posoudit, zda jsou oběti z hlediska psychosociálního připraveny účastnit se restorativního procesu. Stejně důležité a potřebné je věnovat se této otázce i na straně pachatelů.
- 3. Nepodcenit přípravu** – příprava setkání bývá delší a náročnější na zvážení všech relevantních okolností a potřeb účastníků, včetně možného zapojení dalších odborníků. Tato pečlivá příprava může trvat měsíce i roky a je klíčovým prvkem kvalitně vedeného restorativního procesu.
- 4. Zajistit vždy bezpečí** pro účastníky – při práci s trestnou činností se závažnými dopady je zvláště důležité dbát na bezpečnost a ochranu všech zúčastněných. Je nezbytné zvážit potřeby účastníků a pečlivě nastavit vhodné podmínky pro průběh restorativního setkání. Můžeme využít například nepřímé zprostředkování bez osobního setkání, online setkání, audio či video nahrávky se sdělením účastníků restorativní-

94) v angličtině s českými titulky: BUNTINX, Kristel. *Mediace u závažné trestné činnosti*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2022. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/kristel-buntinx-mediace-u-zavazne-trestne-cinnosti/>. [cit. 2023-09-06].

95) podrobněji: *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 69–73.

ho procesu, vážit dále vždy zapojení podpůrných osob pro oběť i pachatele nebo přítomnost vězeňského dozorce v místnosti (pokud setkání probíhá např. ve věznici).

5. Podpořit účastníky restorativního procesu – je třeba zajistit kontinuální podporu v přípravě na setkání, v jeho průběhu i v období po něm, kdy je facilitátor připraven **spolupracovat s dalšími odborníky** z oblasti právní, sociální, psychologické či terapeutické.

„Vracíme konflikt zpátky účastníkům.“ – lektorky a mediátorky Evelyn Goeman a Ingrid Marit, Moderator, Belgie

Pro facilitátory zároveň platí veškerá běžná doporučení při vedení restorativního procesu, nicméně závažnost následků přináší **specifická rizika a výzvy pro facilitaci restorativních setkání**⁹⁶.

Některé z nich jsou:

- **Intenzita emocí:** Závažné trestné činy vyvolávají silné emoce u obětí i pachatelů, jako jsou strach, hněv, smutek, lítost, nenávisť, vinu atd. Facilitátor by měl být připraven na tyto emoce a umět s nimi v rámci konzultací s účastníky vhodně pracovat (připustit jejich existenci a normalizovat ji), přiměřeně je regulovat a případně zahrnout do konstruktivního dialogu.
- **Nerovnováha sil:** Facilitátor vždy pečlivě zvažuje faktory, které mohou významně ohrozit schopnost účastníka rovnocenně se podílet na restorativním procesu (např. pohlaví, věk, intelektuální kapacita). Facilitátor by měl být velmi citlivý k projevům jemné manipulace a zastrašování v průběhu celého restorativního procesu. V tomto směru je žádoucí, aby měl facilitátor znalosti a dovednosti o dynamice násilí, nadvlády a moci.⁹⁷
- **Přítomnost traumatu:** Je potřeba, aby facilitátoři restorativních setkání uměli rozpoznat známky traumatu a porozuměli **vlivu traumatu** na aktuální prožívání účastníků restorativního procesu. Pro restorativní praxi je proto důležité seznámit se s trauma informovanou komunikací a intervencí a tu aplikovat (podrobněji viz následující text).

Trauma informovaný přístup (o traumatu informovaná praxe)

Existence traumatu v životech obětí i pachatelů trestné činnosti je více než relevantním faktorem, který ovlivňuje potřeby, reakce a možnosti řešení následků události u všech zúčastněných.

„Individuální trauma je důsledkem události, série událostí nebo souboru okolností, které jedinec prožívá jako fyzicky a emocionálně škodlivé nebo život ohrožující a které mají trvalé nepříznivé účinky na jedince, jeho fungování a duševní, tělesnou, sociální, emocionální nebo duchovní pohodu.“⁹⁸

96) viz. Průvodce restorativními programy. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 69.

97) Průvodce restorativními programy. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 71-72.

98) KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Pokyny pro posuzování potřeb obětí v restorativní praxi*. Online. PROTECT: Sdílení osvědčených postupů v restorativní praxi a v podpoře ochrany práv dětí, n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/protect-CZ-1.pdf>. [cit. 2023-06-21]. s. 7. originální verze: KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Guideline for assessing victims' needs in restorative processes*. Online. PROTECT: Exchanging good practices on restorative justice and promoting the victims' rights protection, n.d. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2022-08/PROTECT_paper%201_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-21]. s.7.

Co znamená informovanost o traumatu (TIP)?⁹⁹

Praxe informovaná o traumatu (trauma-informed practice, TIP) si neklade za cíl poskytovat terapeutickou léčbu, ale předcházet retraumatizaci začleněním poznatků o traumatu a jeho dopadech do vlastní restorativní praxe jako celku, a tím vytvářet bezpečné služby pro všechny.

Cílem TIP je:

- UVĚDOMIT SI, jak rozšířené je trauma a jak hluboce lidi ovlivňuje;
- ROZPOZNAT u člověka symptomy traumatu;
- být schopen na trauma REAGOVAT tak, že začleníme poznatky do vlastní praxe
- přizpůsobit praxi způsobem, který se snaží aktivně PŘEDCHÁZET jakýmkoli formám RETRAUMATIZACE

Jak vytvořit tzv. „o traumatu informované prostředí“ v rámci restorativního procesu, v němž se obětí cítí natolik bezpečně, aby s námi otevřeně sdíleli své potřeby? Doporučujeme k pečlivému prostudování krátký dokument „Pokyny pro posuzování potřeb obětí v restorativní praxi“ evropského projektu Protect, který jsme přeložili do češtiny.⁴⁸

Trauma-informovaný přístup vychází z předpokladu, že s velkou pravděpodobností má účastník restorativního procesu v anamnéze určité trauma, které ovlivňuje jeho současný život, vnímání sebe sama, druhých a světa. Trauma-informovaný přístup **klade důraz na silné stránky, resilienci a rozvoj zdravých dovedností místo zaměření výhradně na patologie a pouhé řešení symptomů.**¹⁰⁰ Pomáhá facilitátorům lépe porozumět potřebám a chování účastníků, kteří prožili traumatickou událost, a podpořit je v jejich procesu hojení tím, že facilitátoři rozumí dopadu traumatu na účastníky a že se snaží vytvářet prostředí, které je podporující, empatické a neodsuzující.

Nástroje na zjištění míry traumatu¹⁰¹

Partnerská finská organizace RISE využívá pomůcku ke zjištění míry traumatu u účastníků restorativního procesu. Jde o jednoduchý dotazník (viz níže) s tím, že:

„Pokud je v dotazníku uvedeno více než 6x „ano“, postupujeme v práci s klientem ještě opatrněji a ptáme se, zda potřebuje terapii zaměřenou na trauma nebo zda potřebuje pomoc při jejím zajištění. Ptáme se, co si myslí o setkání s pachatelem, a vyhodnocujeme rizika a přínosy. Snažíme se, aby setkání tvář v tvář bylo velmi bezpečnou situací – pokud se rozhodneme pro přímé setkání. Pokud si nejsme jisti, můžeme dialog zahájit nepřímým setkáním. Poté se ptáme na pocity, myšlenky a fyzický/psychický stav – a rozhodneme o následných krocích nebo tento proces ukončíme.“¹⁰²

99) KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Pokyny pro posuzování potřeb obětí v restorativní praxi*. Online.

PROTECT: Sdílení osvědčených postupů v restorativní praxi a v podpoře ochrany práv dětí, n.d.

Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/protect-CZ-1.pdf>. [cit. 2023-06-21].

originální verze: KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Guideline for assessing victims' needs in restorative processes*. Online. PROTECT: Exchanging good practices on restorative justice and promoting the victims' rights protection, n.d. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2022-08/PROTECT_paper%201_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-21].

100) V ČR vyšla v roce 2020 první kniha věnovaná tématu trauma-informovaného přístupu v sociální práci. Kniha je určena zejména sociálním pracovníkům, ale může být užitečná i pro jiné pomáhající profese. Obsahuje teoretické i praktické informace o trauma-informovaném přístupu, jeho principech a aplikaci v práci s vybranými cílovými skupinami.

KLEPÁČKOVÁ, Olga; KREJČÍ, Zuzana a ČERNÁ, Martina. *Trauma-informovaný přístup v sociální práci*. Praha: Grada Publishing, 2020. ISBN 978-80-271-1049-0.

101) další možný dotazník ke zjištění míry traumatu: CLOITRE, M.; SHEVLIN, M.; BREWIN, C. R.; BISSON, J. I.; ROBERTS, N. P. et al. *The International Trauma Questionnaire: development of a self-report measure of ICD-11 PTSD and complex PTSD*.

Online. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2018, roč. 138, č. 6, s. 536-546. ISSN 0001-690X.

Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/acps.12956>. [cit. 2023-08-16].

102) Facilitátorka Arja Konttila z finské RISE na webináři školení Justin v květnu 2023 v Praze

Jméno:

Datum:

Zamyslete se prosím nad následujícími reakcemi, které se někdy objevují po traumatické události. Tento dotazník se zaměřuje na vaše osobní reakce na tuto zátěžovou událost (trestný čin), kterou jste zažili.

Uvedte (ano/ne), zda jste zažili některou z následujících situací **alespoň dvakrát za poslední týden**.

	ANO	NE	
1.			Znepokojivé myšlenky nebo vzpomínky na událost, které se vám vybavují, aniž byste chtěli.
2.			Znepokojivé sny o události.
3.			Chování nebo pocit, jako by se traumatický zážitek opakovat.
4.			Nepříjemné pocity nebo šok ze situací či jiných okolností, které vám událost připomínají.
5.			Fyzické reakce (např. zrychlený tep, stažení žaludku, pocení, závratě) při nějaké připomínce události.
6.			Potíže s usínáním nebo udržením spánku.
7.			Podrážděnost nebo výbuchy hněvu.
8.			Obtíže se soustředěním.
9.			Intenzivní vědomí možného ohrožení sebe nebo druhých (blízkých).
10.			Pocit nervozity nebo překvapení z něčeho neočekávaného.
Celkem			

Riziko posttraumatické stresové poruchy se zvyšuje, pokud je 6 a více odpovědí „ano“.

* Volný překlad dotazníku využívaného finskou organizací RISE při realizaci restorativního dialogu ve věznicích.

Dr. Gabor Maté, kanadský lékař maďarského původu, odborník na závislosti a trauma, nabízí ve filmu Moudrost traumatu z roku 2021 nový pohled na příčiny i důsledky traumatu, a to, jak jej můžeme v rámci našich životů integrovat. Nabízí novou vizi, ve které se společnost informovaná o traumatu snaží primárně porozumět jeho příčinám namísto potlačování symptomů a odsuzování nežádoucího chování. V jeho vizi jde o celospolečenský úkol, který přesahuje hranice odborných profesí, jako jsou psychiatři a psychologové, ale svou roli v něm mají i učitelé, právníci, rodiče. Dotýká se v podstatě každého jedince v jeho životní roli.¹⁰³

103) k tématu traumatu z pohledu Dr. G. Matého více např. v rozhovoru pro Respekt: TŘEŠŇÁK, Petr. Trestáme ty nejvíc zraněné: Rozhovor s Gaborem Maté, světově nejproslulejším expertem na téma dětského traumatu a jeho vlivu na vznik závislosti. Online. Respekt. 2022, roč. 23. ISSN 1801-1446. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2022/23/trestame-ty-nejvic-zranene>. [cit. 2023-09-06].

„Trauma je neviditelná síla, která formuje náš život.
Formuje to, jak žijeme, jak milujeme a jak dáváme světu smysl.
Je to kořen našich nejhlubších ran,“ Dr. Gabor Maté

Restorativní přístup k některým druhům závažných trestných činů

Pro získání základního vhledu do tématu doporučujeme text vytvořený pro Průvodce restorativními programy UNODC¹⁰⁴, který uvádí **specifika restorativního procesu u domácího násilí, sexuálního násilí či zločinů z nenávisti a násilí páchaného na dětech** a dále práci členů a spolupracovníků Evropského fóra pro restorativní justici¹⁰⁵. Z české praxe, činnosti Institutu pro restorativní justici z. s. a proběhlého školení v rámci projektu Justin v květnu 2023 v Praze, dále doporučujeme k bližšímu prozkoumání několik příkladů restorativní praxe v případech trestných činů v oblasti **předsudečného násilí, sexuálního násilí a vražd, domácího násilí a násilí páchaného na dětech**:

K tématu restorativního řešení **předsudečného násilí** navrhujeme shlédnout krátký český video dokument „Po smrti, přátelství“¹⁰⁶ na webu www.zocidooci.cz a přečíst si **doprovodný text tamtéž**, který vznikl v rámci spolupráce Institutu pro restorativní justici s organizací IN IUSTITIA¹⁰⁷: Dokument vypráví silný příběh restorativního dialogu pozůstalých s pachatelem. Účastníci restorativního setkání dále o své zkušenosti hovoří a považují ji za zásadní okamžik jejich života.

„Začal mluvit Adrián. Podal mi ruku a vyjádřil upřímnou soustrast.
To se může zdát jako floskule, ale ten kluk mi koukal do očí a byl to
od něj rozhodně vydařený začátek,“ popisuje setkání Tereza¹⁰⁶

V případech zločinů z nenávisti (předsudečného násilí) bývají využívány také tzv. restorativní kruhy (viz kapitola č. 2 Manuálu), které poskytují bezpečný prostor pro setkání dotčených osob a vzhledem ke své struktuře a způsobu vedení umožňují vhodně pracovat s mocenskou dynamikou mezi obětí a pachatelem. Představují také nástroj pro snížení obav na straně obětí i dotčené komunity a umožňují reagovat na stereotypy, které jsou příčinou trestných činů z nenávisti.

104) k tématu více viz. *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf.

[cit. 2023-07-04]. s. 69–79.

dále např. VOGT, Annette a DANDURAND, Yvon. *Restorative Justice Note # 4: Restorative Justice in Matters Involving Serious Crimes*. Online. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, 2018.

Dostupné z: <https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/05/Restorative-Justice-Note-4-Restorative-Justice-in-Matters-Involving-Serious-Crimes.pdf?x21689>. [cit. 2023-08-15].

105) k tématu RJ a domácího násilím, např. zde:

DROST, Lisanne; HALLER, Birgitt; HOFINGER, Veronika; VAN DER KOOIJ, Tinka; LÜNNEMANN, Katinka a WOLTHUIS Annemieke. *Restorative Justice in Cases of Domestic Violence*. Online. Criminal Justice 2013 with the financial support of the European Commission Directorate-General Justice, Directorate B: Criminal Justice, 2015. Dostupné z: https://www.euforumj.org/sites/default/files/2019-12/7388_restorative_justice_in_cases_of_domestic_violence.pdf.

[cit. 2023-08-13].

nebo WOLTHUIS, Annemieke a LÜNNEMANN, Katinka. *Restorative Justice and Domestic Violence: A Guide for practitioners*. Online. Verwey-Jonker Institute, 2016. Dostupné z: https://www.unodc.org/e4j/data/_university_uni/_restorative_justice_and_domestic_violence_a_guide_for_practitioners.html?lng=en. [cit. 2023-09-06].

k tématu RJ a předsudečného násilí: KAZI, Tehmina. *Restorative justice, hate crime and migrant integration: Why me?*. Online. European Forum for Restorative Justice. N.d.

Dostupné z: <https://www.euforumj.org/en/restorative-justice-hate-crime-and-migrant-integration>. [cit. 2023-09-06].

106) Česky s anglickými titulky: Po smrti přátelství. Online (video). Institut pro restorativní justici, 2023.

Dostupné z: <https://www.zocidooci.cz/novinky/po-smrti-pratelstvi> [cit. 2023-08-16].

107) In IUSTITIA. Online. 2023. Dostupné z: <https://in-ius.cz/>. [cit. 2023-08-13].

„Restorativní přístup hraje zřejmě jedinečnou a důležitou úlohu v naší reakci, jako společnosti, na trestný čin z nenávisli.“¹⁰⁸

K problematice **restorativního dialogu v případech nejzávažnější kriminality** zprostředkuje velmi silný a autentický zážitek **finský dokument „Z očí do očí“**, který vypráví příběhy několika osob – pozůstalých, jež se připravují a následně realizují osobní setkání a rozhovor s pachatelem, tedy vrahy jejich blízkých. Ukazuje **náročnost a zároveň uzdravující potenciál** restorativního procesu a nechává nahlédnout do myšlenek a pocitů jednotlivých účastníků a jejich proměny v čase. Mimo jiné také představuje **význam sdílení v kruhu**, kdy se setkávají ve skupině do projektu zapojené osoby – zvláště pachatelé ve věznici také v rámci tzv. restorativních oddělení a pozůstalí na svobodě. Účastníci zde sdílejí a slyší od ostatních jejich očekávání, obavy, seznamují se se svými příběhy, učí se od sebe a navzájem se podporují a následně společně reflektují průběh a pocity z restorativních dialogů. Dokument byl v rámci osvětové činnosti Institutu pro restorativní justici promítán v letech 2021 až 2023 po celé České republice. Díky projektu JUSTIN jsme měli možnost finskou zkušenost tak, jak ji dokument ukazuje, blíže prozkoumat přímo ve Finsku, kde restorativní setkání ve věznicích realizují od roku 2013¹⁰⁹.

„Nemusím odpustit, nemusím ani nenávidět,“
otec zavražděného syna po restorativním dialogu s pachatelem.

K problematice **restorativních přístupů u sexuálně násilných trestných činů** doporučujeme ke studiu práci **Dr. Marie Keenan**¹¹⁰ z irského Dublinu, která ve videu s českými titulky hovoří o tématu podrobněji a přináší kazuistiku **Ailbhe Griffith**¹¹¹, oběti znásilnění, která se zúčastnila restorativního setkání s pachatelem. Níže shrnujeme sdělení Ailbhe o této své zkušenosti:

Během rozhovoru s pachatelem měla možnost:

- získat znovu sílu, moc nad vlastním životem
- vidět pachatele jako člověka
- ukázat pachateli, že i ona je živá bytost, člověk
- říct svůj příběh
- položit pachateli otázky a získat odpovědi
- zbavit se negativity, odpustit, věc uzavřít

Po setkání s pachatelem:

- získala pocit hlubokého uzdravení
- zbavila se role/identity oběti
- přepsala vzpomínky na pachatele a událost
- získala pocit kontroly nad svým životem
- zažila smíření a odpuštění

108) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 77.

109) *Studijní cesta do Finska Z očí do očí – projekt JUSTIN Erasmus+*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2022. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/studijni-cesta-do-finska-z-oci-do-oci-projekt-justin-erasmus/>. [cit. 2023-10-16]. více o praxi restorativního dialogu ve Finsku také viz video a webinář realizovaný v rámci školení Justin v květnu 2023 v Praze: Chráněno: JUSTIN – video k manuálu. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/justin-video-k-manualu/>. [cit. 2023-10-16].

110) v angličtině s českými titulky: KEENAN, Marie. *Pře-nastavení trestní justice a uzdravení obětí sexuálního násilí*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2020. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/pre-nastaveni-trestni-justice-a-uzdraveni-obeti-sexualniho-nasilii/>. [cit. 2023-09-06].

111) video v angličtině s českými titulky, kde oběť sexuálně motivovaného trestného činu hovoří o restorativním setkání s pachatelem: *Oběť sexuálně motivovaného trestného činu hovoří o restorativním setkání s pachatelem*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2020. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/2558/>. [cit. 2023-09-06].

„Restorativní intervence je spjatá s emancipací obětí i v případech násilných trestných činů a může čelit pocitům ponížení a bezmoci, nedostatku informací a ztrátě kontroly, které se bohužel často pojí s běžným trestním řízením.“ – Průvodce restorativními programy, druhé vydání, UNODC, OSN 2020

Vedení **restorativního procesu v případech domácího násilí** vyžaduje, aby byli facilitátoři dobře seznámeni s dynamikou domácího násilí a jeho typu (situační násilí, intimní terorismus), s faktory ovlivňujícími rozhodování obětí i pachatelů. A v neposlední řadě, aby byli schopni úzce **spolupracovat s dalšími odbornými službami**, které se zabývají problematikou domácího násilí, jako jsou sociální pracovníci, psychologové, právníci nebo policisté. Často bývá využíváno tzv. tandemového vedení restorativního setkání nebo facilitace ve dvojici facilitátorů, doporučuje se využít možné podpory také v osobách blízkých účastníkům. Restorativní proces v těchto případech vykazuje nesporné benefity, především v poskytnutí informací obětem, v podpoře převzetí odpovědnosti a změně chování pachatele, ve snížení rizika opakování násilí, zlepšení komunikace mezi obětí a pachatelem, v napomáhání uzdravení a usmíření mezi obětí, pachatelem a rodinou. Zároveň **je nezbytné komplexní posouzení rizik, které** před vlastním zahájením restorativního procesu zahrnuje posouzení typu a závažnosti násilí, motivace a ochoty obou stran k účasti, možnosti bezpečného a skutečně dobrovolného kontaktu, potřeb a zájmů obětí i pachatelů a další relevantní faktory.¹¹² Screening rizik má za cíl zajistit, že restorativní setkání je vhodné, bezpečné a efektivní pro všechny zúčastněné.

Při využití **restorativních přístupů v případech násilí na dětech** existují oprávněné obavy, že dětské oběti zapojené v restorativním procesu se mohou ocitnout ve zranitelné, nežádoucí, stresující, a dokonce traumatizující situaci, roli hraje nerovnováha sil mezi dětskou obětí a pachatelem či dalšími účastníky. V případech týkajících se dětí musí být předpokladem a hlavním cílem restorativní intervence vždy nejlepší zájem dítěte a zejména bezpečí dětských obětí.¹¹³ Zkušenosti partnerské organizace MODERATOR ukazují, že restorativní přístupy lze využít i v této oblasti, nicméně vyžaduje to podrobnější zpracování metodických postupů, které jsou nad rámec tohoto Manuálu.¹¹⁴

„Možnosti zapojení účastníků do restorativního procesu bychom neměli eliminovat podle jejich věku, úrovně lítosti nebo stavu duševního zdraví. Naše role je jim poskytnout informace, podporu a prostor pro dialog a rozhodování. Nesmíme jim vnucovat naše názory nebo řešení. Respektujeme jejich autonomii a jejich možnost realizovat informované rozhodnutí k využití restorativního přístupu.“ – ze školení facilitátorů restorativních setkání projektu Justin v květnu 2023 v Praze

112) podrobněji: *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 75.

113) *Průvodce restorativními programy*. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-07-04]. s. 77.

114) pro další studium doporučujeme např.: GAL, Tali. *Child Victims and Restorative Justice: A Needs-Rights Model*. Online. Interpersonal Violence: Oxford University Press, 2011. ISBN 9780199744718. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199744718.001.0001>. [cit. 2023-07-04].

Kapitola 6. – Nástroje pro školení facilitátorů restorativních setkání v případech závažné trestné činnosti

V rámci projektu Justin bylo v Praze ve dnech 15. až 19. května 2023 realizováno týdenní školení pro facilitátory restorativních setkání v případech závažné trestné činnosti. Akci organizoval a vedl Institut pro restorativní justici, který zastupovaly Tereza Řeháková a Petra Masopust Šachová, a účastnily se partnerské organizace Moderator se zkušenými mediátorkami v trestních věcech a lektorkami Evelyn Goeman a Ingrid Marit a organizace RISE reprezentující facilitátorka Arja Konttila realizující projekt restorativního dialogu ve věznicích.

Cílem školení bylo poskytnout účastníkům **teoretické i praktické znalosti a dovednosti potřebné pro realizaci restorativního setkání mezi obětí a pachatelem v případech trestné činnosti se závažnými dopady**. Program školení byl rozdělen do pěti dnů (první a poslední den šlo fakticky o půlden vzhledem k praktické potřebě účastníků dopravit se na místo setkání a zpět). Před školením byla **zjišťována očekávání účastníků a zároveň jejich znalosti a praxe v oblasti trestního řízení nebo mediace formou vstupního dotazníku**. Ty byly různorodé, jelikož skupinu tvořilo sedm probačních a mediačních úředníků ze Slovenska, dva mediátoři Probační a mediační služby z České republiky a dále pak 8 profesionálů z českých nevládních organizací (pracujících s oběťmi nebo pachateli trestných činů nebo oběma skupinami) a pracovník výzkumné instituce.

Po této naší zkušenosti v následujícím textu kapitoly 6 navrhujeme možnou **strukturu a obsah pětidenního školení** (tři celé dny a dva půldny) pro facilitátory restorativních setkání, nicméně je možná i jiná varianta s ohledem na dostupnou časovou dotaci. **Navržený koncept z obsahu výše uvedeného školení vychází a je dále doplněn o cvičení a témata, která reflektují potřeby jeho účastníků**, kteří je měli možnost vyjádřit v hodnotícím dotazníku o průběhu a přínosech školení a také v rámci přímých zpětných vazeb v jeho závěrečné části.

Účastník

Školení je určeno pro budoucí facilitátory restorativních setkání, kteří jsou zkušenými odborníky a mají několikaleté zkušenosti v přímé práci s klienty především v sociální, trestně právní, poradenské, mediační, terapeutické a obdobné praxi, zejména pak v práci s oběťmi a/nebo pachateli trestných činů a jejich blízkými. Předpokladem pro účast na školení je alespoň základní povědomí o restorativní justici a jejích nástrojích a dobrá znalost tohoto Manuálu. Předpokládá se, že účastníci chtějí nabídku služeb svých nebo své organizace rozšířit o poskytování konkrétního restorativního programu v případech závažné kriminality. Z praxe školení Justin v květnu 2023 v Praze se osvědčily individuální rozhovory s každým ze zájemců o vstup do školení, kdy jsme si podrobně vyjasňovali jejich očekávání od školení, jeho náplně a také možnou podobu následné spolupráce a podpory při zavádění a rozvoji konkrétních služeb restorativní justice v jejich organizacích.

Lektor

Vedení školení doporučujeme zásadně v lektorské dvojici, kdy minimálně jeden z lektorů má přímou víceletou zkušenost s vedením restorativního procesu, dále jsou nezbytné dobré lektorské dovednosti a zkušenosti se vzděláváním obdobné skupiny. Oba lektori musí být ve shodě a souladu s hodnotami a principy restorativní justice a uplatňovat je také při vedení školení. K dílčím tématům školení (komunikační techniky, trauma informovaný přístup, řešení konfliktů, kazuistiky) je možné přizvat další odborníky na dané téma.

• Aktivita 1

Úvodní slovo lektorů, kteří krátce představují cíle a průběh školení včetně programu jednotlivých dnů a organizačních záležitostí. Vzhledem k tématu školení je uspořádání sezení účastníků včetně lektorek v jednom velkém kruhu, kde na sebe všichni přítomní dobře vidí a vnímají **rovné postavení v rámci společné práce**. Představení jejich **principů a konkrétních pravidel** je obsaženo v následující seznamovací části, v rámci několika kruhů.

Kruh je založen na principu rovnosti, vzájemného respektu a naslouchání. Cílem kruhu je posílit vzájemnou důvěru a sdílení mezi účastníky, stejně jako zopakovat a prohloubit některé klíčové principy restorativní justice. Kruh může mít různý počet kol. V každém kole účastníci kruhu dostanou od vedoucího kruhu (v našem případě lektora) otázku, na kterou odpovídají postupně ve směru hodinových ručiček.

První kruh – úvodní seznámení:

Instrukce lektora: „Vyberte si jednu z karet, které odpovídají vašim aktuálním pocitům po cestě na školení, po dosednutí sem do kruhu. Jak se aktuálně máte a jak tyto vaše pocity vyjadřuje vybraná karta? Poté prosím kartu položte na zem do kruhu. Zkusme prosím zůstat skutečně u dané otázky, tedy aktuálního ladění a pocitů, vyjádřit svá očekávání nebo záměry pro toto školení budeme mít možnost v dalších kolech.“

Účastníci si vyberou z balíčku karet, které jsou rozprostřeny uprostřed kruhu. Možné je využít různých sad karet se symboly, obrázky, pro školení Justin jsme využili obrázkové karty z deskové hry Dixit¹¹⁵, se kterými máme při otevírání obdobné diskuze velmi dobré zkušenosti. Po ukončení svého vyjádření předává mluvčí slovo účastníkovi po jeho levici spolu s košíčkem se jmenovkami, na které si napsal jméno (jak chtějí být ostatními i lektory oslovení).

Druhý kruh – sdílení hodnot:

Instrukce lektora: „Jaké hodnoty jsou pro vás důležité v procesu učení, kterým budeme po následujících dny společně procházet? Co potřebujete, abyste jste mohli ze školení čerpat co nejvíce pro svoji praxi? Vyberte jednu nebo dvě hodnoty, napište je na papír. Následně je v kruhu budeme sdílet.“

Doporučujeme kruh začít od poloviny prvního kruhu účastníků, aby se změnilo pořadí v odpovědích a někdo nebyl vždy první či na začátku nebo mezi posledními. Může jít o hodnoty jako respekt, empatie, naslouchání, důvěra atd. Variantou (např. pokud se skupina více zná, není to jejich první školení apod.) je sdílet nikoli hodnoty pro učení, ale pro restorativní praxi, kdy mohou účastníci mluvit o tom, proč právě tyto hodnoty považují za významné a jak je uplatňují v praxi. Účastníci píšou „své hodnoty“ na papír (doporučujeme velikost A5) a poté je v kruhu sdílejí. Papír pokládají do kruhu kolem karet z prvního kruhu. Všichni je tak mají před očima ještě v rámci následného třetího kruhu, poté je pro zbytek školení doporučujeme vyvěsit na viditelné místo, aby bylo možné se k nim v jeho průběhu dle potřeby vracet.

Třetí kruh – představení profesí a očekávání účastníků:

Instrukce lektora: „Řekněte ostatním z jakého profesního zázemí přicházíte, co vás motivovalo k účasti na školení, jaký je váš záměr, se kterým na školení přicházíte?“

Naším doporučením je spíše než o „očekávání“ mluvit především o „záměru“, se kterým na školení přichází. Ten vyžaduje uvědomění si, co chce účastník ze školení získat a směřuje k aktivnímu postoji v procesu učení, ne pouhému pasivnímu „čekání“, zda budou očekávání účastníka naplněna.

Alternativa k výše uvedenému cvičení v kruzích: Kruh propojení¹¹⁶ z webu Restorative teaching tools

115) Dixit – hra plná fantazie. Online. Dixit. Dostupné z: <https://dixit.cz/>. [cit. 2023-08-16].

116) cvičení: Kruh propojení. Online. Institut pro restorativní justici, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Kruh-propojeni_JUSTIN.pdf. [cit. 2023-08-16].

originální verze: Connection circle. Online. Restorative Teaching Tools. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2020/03/Connection-Circle.pdf>. [cit. 2023-09-05].

- **Aktivita 2: Prezentace – Principy a hodnoty restorativní justice, evropské dokumenty**

První část školení po úvodu a představení účastníků je věnována krátkému teoretickému představení restorativní justice. Lektoři vysvětlují hlavní principy a hodnoty restorativní justice, jako jsou např. respekt, odpovědnost, náprava újmy, participace a dobrovolnost¹¹⁷. Dále prezentují evropský kontext restorativní justice, včetně nejdůležitějších dokumentů, které definují standardy a doporučení pro její uplatňování v trestním řízení. Mezi tyto dokumenty patří např. Doporučení Rady Evropy o mediaci v trestních věcech z roku 1999, Směrnice Evropského parlamentu a Rady o právech obětí trestných činů z roku 2012, Doporučení Rady Evropy týkající se restorativní justice v trestních věcech z roku 2018 či Benátská deklarace o roli restorativní justice v trestních věcech z roku 2021.

- **Aktivita 3: Promítání finského dokumentu Z očí do očí (Eye to eye, délka 1 h a 14 min.)¹¹⁸**

Film přibližuje příběhy pozůstalých a pachatelů, kteří se rozhodli pro společný restorativní dialog ve věznicích, postup a zásady restorativních setkání v rámci finské praxe, včetně restorativních oddělení ve věznicích a svépomocných skupin pro pozůstalé. Po promítání následuje diskuze, ve které účastníci reflektují své pocity, dojmy, otázky a nápady, jak by se dala finská praxe aplikovat v jejich národní praxi. K tomuto tématu se váže také program školení v rámci čtvrtého dne odpoledne, kdy je naplánována videoprezentace a online webinář s facilitátorkou těchto restorativních setkání.

Alternativa v programu, pokud není k dispozici dokument Z očí do očí:

Promítání videa The Woolf Within - Kdo se bojí Petera Woolfa (10 min.)¹¹⁹, který zachycuje reálný příběh mezi obětí vloupání a pachatelem, který se stal po setkání aktivním propagátorem restorativní justice. Po promítání následuje reflexe, ve které účastníci sdílejí své pocity, postřehy a zkušenosti s podobnými situacemi. Je možné se také při sledování zaměřit na potřeby oběti a pachatele, které jsou ve videu vyjádřeny. Možností je také shlédnutí záznamu z **rozhovoru s Peterem Woolfem The Woolf with Hope** (19 min.)¹²⁰, který s ním vedla předsedkyně Institutu pro restorativní justici 15 let po zveřejnění prvního videa The Woolf Within. V rozhovoru Peter reflektuje svoji další životní cestu a neúnavně podporuje hodnoty restorativní justice a dialogu.

Závěr dne: reflexe pocitů a myšlenek z úvodu školení, připomenutí praktických a organizačních záležitostí

117) viz kapitola č. 2 tohoto Manuálu

118) film není v běžné filmové distribuci: *Trailer Eye to eye*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/1027.mp4?fbclid=IwAR1gVqn1rrtUTR86Oz2RdQnZUkSEH8NnO3UkoEd-N2ifNnrKHl4lxEm-A7l>. [cit. 2023-08-16].

119) anglicky s českými titulky: *The Woolf Within – Kdo se bojí Petera Woolfa?* Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2020. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/the-woolf-within/>. [cit. 2023-08-16].

120) anglicky s českými titulky: *The Woolf with Hope*. Online (video). Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/the-woolf-with-hope/>. [cit. 2023-08-16].

Druhý den (9 až 12 hod. a 13 až 16 hod. s krátkými přestávkami v obou blocích)

• Aktivita 4: Úvod do restorativní justice – co o ní víme, co nás překvapuje?

Diskuze v kruhu, lektor zadává otázku:

První kolo: „Uvedte jednu věc, kterou jste se (již) dozvěděli (kterou již víte) o restorativní justici/restorativním setkání/mediaci - ze své předchozí zkušenosti, praxe, ze včerejšího promítání filmu/ů.“ Účastníci mohou sdílet fakta, principy, příklady nebo osobní zkušenosti.

Druhé kolo: „Uvedte jednu věc, která vás na restorativní justici/restorativním setkání/mediaci zaujala nebo překvapuje.“ Účastníci sdílejí, co je zaujalo nebo překvapilo. Může to být něco, co nečekali, co jim připadá zajímavé, co je inspirovalo nebo co v nich vyvolalo otázky.

Tyto otázky jsou pro účastníky semináře důležité pro budoucí facilitaci restorativních setkání, protože:

- podporují reflexi a sebehodnocení vlastního postoje a role k restorativnímu setkání/mediaci
- napomáhají budovat důvěru a spolupráci mezi účastníky semináře
- umožňují procvičit dovednosti potřebné pro facilitaci kruhu, jako jsou formulace otázek, aktivní naslouchání a řízení procesu
- dávají lektorům představu o vnímání restorativní justice a zkušenostech s ní ze strany účastníků školení

Příklady výpovědí účastníků ze školení Justin v květnu 2023 v Praze:

- „Restorativní justice je univerzální nástroj, který můžeme využít i v našem rodinném prostředí nebo v kamarádských vztazích.“
- „Překvapilo mě, jak restorativní justice funguje v praxi, nejen v teorii. Ta skutečná úleva, kterou může přinést, mě udivuje.“
- „Ozdravný efekt nejen na přímé účastníky, ale i jejich blízké a celou společnost.“
- „Pouhý rozhovor, který můžeme považovat za běžný nebo banální, dokáže změnit život a uzdravovat.“
- „Lidskost a otevřenost dokáže dělat zázraky.“
- „Každé restorativní setkání je jiné, jedinečné.“
- „Lidé by si sami měli rozhodnout, jestli je pro ně restorativní justice cestou, nikoliv soudce nebo státní zástupce.“

Alternativa v programu k aktivitě 4:

cvičení z webu Restorative teaching tools: Co je Restorativní justice¹²¹ – What is RJ in 3 min.

• Aktivita 5: Praktické cvičení o faktech restorativní justice (dále jen RJ)

Aktivita pomáhá účastníkům školení rozvíjet své znalosti a kritické myšlení o RJ a také posiluje jejich důvěru a schopnost komunikovat o RJ s ostatními. Lektor čte řadu prohlášení, která se týkají různých aspektů restorativní justice, jako jsou historie, definice, výzkum, etika, praxe a výsledky. Některá prohlášení jsou nesprávná nebo založená na mýtech a předsudcích. Některá jsou běžně známá a uznávaná. Některá jsou sporná nebo málo známá a vyžadují hlubší diskuzi. Účastníci školení musí říci nebo ukázat (na prstech ruky nebo škálově umístěním ruky dolů k zemi či nahoru nad hlavu), jak moc souhlasí, nebo nesouhlasí s každým prohlášením. Můžou použít stupnici od 1 do 5, kde 1 znamená úplný nesouhlas a 5 úplný souhlas. Lektor poté vysvětluje správnost nebo kontroverznost každého prohlášení a podporuje účastníky k diskuzi a dotazům.

121) v češtině: *Co je restorativní justice?* Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Co-je-RJ.pdf>. [cit. 2023-09-05].

originální verze: *WHAT IS RESTORATIVE JUSTICE?* Online. Restorative teaching tools, n.d. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2022/06/What-is-RJ-in-3-minutes.pdf>. [cit. 2023-09-05].

Například lektor může přečíst následující prohlášení:

- RJ je nový koncept, který se objevil v 70. letech 20. století.
- RJ je alternativou k trestnímu soudnictví.
- RJ je vhodná pouze pro méně závažné trestné činy.
- RJ je založena na dialogu mezi obětí a pachatelem.
- RJ přináší pozitivní vliv na snižování recidivy.

Účastníci by měli vyjádřit svůj souhlas, nebo nesouhlas s každým prohlášením a lektor by měl poskytnout správné nebo alternativní informace. Například:

- První prohlášení je nepřesné. RJ má kořeny v tradičních a domorodých kulturách po celém světě a bylo používáno po staletí.
- Druhé prohlášení je sporné. Někteří považují RJ za alternativu k trestnímu soudnictví, jiní za doplněk nebo součást trestního soudnictví.
- Třetí prohlášení je nesprávné. RJ je vhodné pro jakkoliv závažné trestné činy, vždy za splnění podmínek, jako jsou dobrovolnost, bezpečnost, potřebná kvalifikace facilitátora. Zároveň umožňuje restorativní proces nepřímé či zprostředkované setkání, kdy k přímému dialogu tváří v tvář nedochází.
- Čtvrté prohlášení je nepřesné. RJ není jen o dialogu mezi obětí a pachatelem, ale také o zapojení komunity a dalších zúčastněných stran.
- Páté prohlášení je správné. Existují výzkumy, které potvrzují pozitivní vliv RJ na snížení recidivy. Zároveň vždy výzkumníci poukazují na komplexnost celého problému a nutnost vnímat rizikové faktory a potřeby pachatelů trestných činů vždy komplexně.

Alternativa v programu k aktivitě 6 či další doplnění tématu:

cvičení z webu Restorative teaching tools: Social Discipline Shuffle – Proměny sociální disciplíny¹²²

• **Aktivita 6: Cvičení k posouzení možných přínosů restorativního procesu:**

Cílem této aktivity je posílit schopnost facilitátorů posoudit možné přínosy restorativního setkání v daném případě a připravit se na možné výzvy a otázky, které mohou vzniknout v průběhu procesu. Předpokládá se **znalost základních informací k tématu restorativní justice, nejméně v rozsahu tohoto manuálu** (v tomto cvičení především kapitoly 5). Aktivita se skládá z několika kroků:

1. Účastníci dostanou modelový příklad závažného trestného činu v případě mladistvých pachatelů, který obsahuje informace o okolnostech činu, postojích a potřebách oběti a pachatele, jejich rodinném a sociálním zázemí a dalších relevantních skutečnostech.
2. Účastníci se rozdělí do skupin po třech až pěti a dostanou čas na diskuzi o případě. V rámci diskuze se zaměří na následující otázky:
 - a. Vybrali byste tento případ pro restorativní setkání? Proč ano/proč ne?
 - b. Zapojili byste nezletilé pachatele či oběti do restorativního procesu? Proč ano/proč ne? Za jakých podmínek?
 - c. Uspořádali byste společné osobní setkání oběti a pachatelů? Proč ano/proč ne? Za jakých podmínek, uvažovali byste o nepřímém setkání?
3. Po skončení diskuze se skupiny sejdou ve velkém kruhu a prezentují své závěry a argumenty. Ostatní skupiny mohou klást doplňující otázky nebo vyjádřit svůj názor. Na závěr lektor aktivity shrne hlavní body diskuze a upozorní na možná úskalí.

Tato aktivita (obdobně jako další skupinové diskuze) je důležitá pro rozvoj kompetencí facilitátorů, protože jim umožňuje procvičit své analytické a kritické myšlení, sdílet zkušenosti a názory s kolegy, reflektovat své postoje a hodnoty a poznat různé perspektivy a přístupy k restorativnímu řešení konfliktů. Aktivita také napomáhá budovat důvěru a spolupráci mezi účastníky školení a podporuje jejich profesní růst.

122) v češtině: Social Discipline Shuffle – Proměny sociální disciplíny. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Social-Discipline-Shuffle.pdf>. [cit. 2023-09-05].
originální verze: *Social Discipline Shuffle*. Online. Restorative Teaching Tools. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2020/03/Social-Discipline-Shuffle-pdf-combined.pdf>. [cit. 2023-09-05].

● **Aktivita 7: Video projektu Re-Justice – případ Rvačka v baru**¹²³:

Video popisuje případ rvačky v baru, svoji práci na případu komentují dva mediátoři belgické organizace Moderator, kteří mluví podrobně o své restorativní praxi a jednotlivých aspektech, jež v každé fázi restorativního procesu zvažují. Cílem cvičení je diskutovat s účastníky školení informace o belgické praxi a hledat možnou inspiraci pro jejich vlastní případy. Lektor po promítnutí videa zadá otázky do diskuze v menších skupinách dle aktuální praxe účastníků školení, např. „Co vás na belgické praxi zaujalo či překvapilo?“ „Jak se liší od vaší praxe či představ o vlastním restorativním programu?“ „Kde vidíte možná rizika práce na obdobném případě pro vás (facilitátory), účastníky restorativního procesu či další dotčené osoby?“ „Jaké přínosy přímého setkání pro obě strany v tomto případě vnímáte?“

Alternativa k aktivitě 7:

Záznam webináře s mediátorkou Kristel Buntinx¹²⁴ z belgické organizace Moderátor, jenž vznikl v rámci činnosti Restorativní platformy, kterou Institut pro restorativní justice v rámci projektu Restorative Justice: Strategies for Change realizuje. Kristel hovoří o belgické mediační praxi v případech závažné trestné činnosti a odpovídá na otázky účastníků webináře.

● **Aktivita 8: Hodnoty a normy restorativní justice**

Cílem této aktivity je posílit kompetence facilitátorů restorativních setkání v oblasti hodnot, norem a principů restorativní justice. Aktivita se skládá z následujících kroků:

1. Lektor představí účastníkům (na snímku prezentace, na flipchartovém papíru nebo na předem připravených kartičkách/papírech) deset klíčových hodnot a principů RJ, které jsou uvedeny v zadání. Vysvětlí na příkladech, co každý z nich znamená a jak se projevuje v praxi RJ.
 - Participace účastníků
 - Náprava způsobené újmy
 - Dobrovolnost
 - Důvěrnost
 - Respektující dialog
 - Stejná pozornost k potřebám a zájmům zúčastněných
 - Kolektivní dohoda založená na konsensu
 - Procedurální spravedlnost
 - Zaměření na nápravu, reintegraci a dosažení vzájemného porozumění
 - Vyhýbání se dominanci
2. Následně rozdělí účastníky do menších skupin a požádá je, aby si vybrali tři hodnoty nebo principy, které sami považují za nejdůležitější pro RJ. Požádá také účastníky, aby zdůvodnili svůj výběr a připravili se na prezentaci svých argumentů před ostatními skupinami.
3. Umožní každé skupině prezentovat svůj výběr a argumenty. Po každé prezentaci otevře lektor prostor pro dotazy a diskuzi mezi skupinami. Podporuje účastníky, aby se zaměřili na to, co mají společného, a ne na to, co je rozděluje.
4. Lektor shrne hlavní body diskuze a zdůrazní důležitost respektování různorodosti názorů a perspektiv v rámci RJ. Upozorní na to, že žádná hodnota, norma nebo princip není absolutní a že je třeba je citlivě přizpůsobovat konkrétním situacím a potřebám zúčastněných.
5. Závěrem lektor požádá účastníky o zpětnou vazbu na aktivitu a o reflexi nad tím, co se naučili a jak to mohou aplikovat ve své praxi RJ.

Závěr dne: reflexe pocitů a myšlenek, připomenutí praktických a organizačních záležitostí

123) video je dostupné za určitých pravidel pro tréninkové účely po konzultaci s Evropským fórem pro restorativní justici: *Re-Justice (2019–2021)*. Online (video). European Forum for Restorative Justice. 2021. Dostupné za: <https://www.euforumrj.org/en/re-justice-2019-2021>. [cit. 2023-09-06].

124) v angličtině s českými titulky. BUNTINX, Kristel. *Mediace u závažné trestné činnosti*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2022. Dostupné za: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/kristel-buntinx-mediace-u-zavazne-trestne-cinnosti/>. [cit. 2023-09-06].

Třetí den (9 až 12 hod. a 13 až 16 hod. s krátkými přestávkami v obou blocích)

Ranní kruh účastníků s lektory – zadání jedné či dvou otázek dle dynamiky skupiny účastníků a jejich dosavadní reflexe (od osobních potřeb účastníků a kondice pro dnešní den školení, přes reflexi dosavadního průběhu školení, k potřebám na změny ve společné práci na školení). Je možné a vzhledem k již třetímu dni školení i vhodné nechat zadání otázky na některém z účastníků: „*Kdo by dnes chtěl vést ranní kruh a navrhnout téma do ranního sdílení?*“

- **Aktivita 9 – promítání filmu Meeting with a Killer¹²⁵:** One Family's Journey, v překladu Setkání s vrahem: Cesta jedné rodiny.

Film je možnou **inspirací a motivací k restorativní praxi pro účastníky školení**, představuje realizaci programu restorativní justice v USA a umožňuje diskuzi o tom, co je důležité při restorativním setkání. Dokument sleduje rodinu mladé, těhotné ženy, která byla znásilněna a brutálně zavražděna v roce 1986 poblíž Tomhallu v Texasu. Rodina dva roky procházela programem dialogu obětí a pachatelů ve snaze konečně potkat muže, který jim vzal jejich milovanou osobu jednou provždy. Dokument ukazuje všechny emoce a napětí, jež se objevily, když se Linda a Amy White setkaly s Gary Brownem, osobou, která brutálně zavraždila jejich dceru a matku.

Promítnutí filmu v rámci školení může mimo jiné pomoci sledovat **komunikační dovednosti** facilitátorky. Doporučujeme před shlédnutím filmu **rozdát účastníkům list s přehledem komunikačních technik**, které jsou v restorativní praxi facilitátory využívány¹²⁶. Účastníci školení si během sledování filmu mohou dělat poznámky a po shlédnutí filmu pak navázat společnou diskuzi a reflexí k tomu, jak jednotlivé postupy účastníci ze své praxe znají a jak na ně působily ve filmu: „*Které techniky jste si zaznamenali? Jak na vás jejich užití působilo? Máte s takovými nástroji zkušenost ze své praxe? Dokážete si jejich použití představit ve své praxi? Napadají vás další možné techniky, které využity nebyly?*“

- **Aktivita 10 – fáze restorativního procesu – přehled, modelové cvičení na posouzení možných přínosů restorativního procesu**

Lektoři představí jednotlivé fáze restorativního procesu¹²⁷ dle tohoto manuálu (slide prezentace či obrázek z kapitoly 5), připomenou výstupy z Aktivity 3, která nastínila otázky a dilemata facilitátorů při zvažování **přínosů restorativního setkání pro jeho možné účastníky** (oběti, pachatele a další osoby).

Následně lektoři rozdělí účastníky školení do dvou až tří skupin a každé dají k dispozici kazuistiku. Tu si v rámci skupiny účastníci společně přečtou a zvolí si pro následující cvičení mezi sebou zástupce oběti, pachatele, blízké osoby a dalších osob, které v kazuistice vystupují. Účastníci školení poté **modelují rozhovor facilitátora s jednotlivými účastníky restorativního procesu** ve fázi, kdy prozkoumávají společně možné přínosy restorativního procesu a využívají některé z následujících otázek:

- Proč chcete potkat oběť či pozůstalého/pachatele?
- Co byste jí/jim/mu chtěli říct?
- Kdo všechno byl ovlivněn trestným činem? Kdo jsou lidé, kteří by se mohli setkání účastnit? Koho byste chtěl mít při tom vedle sebe jako podporu?
- Dostal/a jste nějakou pomoc či podporu prostřednictvím sociální, terapeutické či jiné služby?
- Jak se cítíte po tom, co se stalo?
- Co byste chtěl/a, aby se stalo dál?
- Jak byste popsal/a svůj vztah s obětí/pachatelem před a po události?
- Co byste potřeboval/a, abyste se cítil/a lépe?
- Jaké dopady měla událost na vás, vaše okolí, rodinu nebo přátele?
- Cítíte se být psychicky připraven/a setkat se s pachatelem? Co byste případně ještě v tomto směru potřeboval/a?

125) v angličtině, pro češtinu doporučujeme použít automatické české titulky: *Meeting with a Killer – dokument o setkání pozůstalých s vrahem*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2017. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/meeting-with-a-killer-dokument-o-setkani-pozustalych-s-vrahem/>. [cit. 2023-09-06].

126) viz kapitola č. 4 tohoto manuálu

127) viz podrobně kapitola č. 5 tohoto manuálu

- Cítíte vinu za to, co se stalo? Jakou míru odpovědnosti si připouštíte?
- Čeho byste chtěl dosáhnout tím, že se setkáte s obětí/pachatelem?
- Jak byste reagoval/a, kdyby oběť byla během setkání naštvaná nebo smutná?
- Co byste chtěl/a udělat, abyste napravil újmu či škodu, kterou jste způsobil?
- Jak byste se cítil/a, kdyby vám oběť odpustila nebo vám poděkovala?

• **Aktivita 11 – cvičení z webu Restorative teaching tools: Kdo se chce potkat?**¹²⁸

Cvičení přibližuje možné motivy obětí k účasti na setkání s pachatelem. Představuje jejich okolnosti, které bývají závislé na mnoha osobních faktorech a na konkrétních specifikách daného případu. Reflexe všech možných skutečností, které trestnou činnost provází, může účastníkům školení pomoci lépe pochopit důvody účasti, či neúčasti obětí v procesu restorativní justice. Podrobněji viz česká nebo anglická verze cvičení.

• **Aktivita 12 – Video projektu Re-Justice – případ Kirra a Tania**¹²⁹

Video popisuje příběh Kirry a její uklízečky v domácnosti Tanii, která jí odcizila peníze. Mediace proběhla nepřímo, komunikaci zprostředkoval facilitátor. Cílem aktivity je diskutovat přínosy takto vedeného restorativního procesu. Lektor před promítnutím videa požádá účastníky školení, aby ve videu sledovali důvody Kirry a Tanii pro rozhodnutí ke zprostředkovanému jednání, jejich očekávání, přínosy a potřeby obou stran. Po shlédnutí videa sdílejí tato témata účastníci ve velké skupině nebo v menších skupinkách.

• **Aktivita 13 – Rozdíly mezi přímým a zprostředkovaným restorativním setkáním**

Lektoři prezentují koncept nepřímých setkání, kdy se účastníci restorativního procesu z různých důvodů nemohou nebo nechtějí potkat osobně, podrobněji viz kapitola 5 tohoto manuálu.

Na konkrétní kazuistice (z aktivity 12 nebo jiné) poté ve skupinách účastníci školení modelují individuální konzultace v rámci nepřímého setkání a zvažují jednotlivé aspekty takové práce – přínosy, rizika – ty poté sdílejí ve velké skupině. Pro toto cvičení si účastníci školení volí mezi sebou zástupce oběti, pachatele, blízké osoby a dalších osob, které v kazuistice vystupují.

Závěr dne: reflexe pocitů a myšlenek, připomenutí praktických a organizačních záležitostí, pro oživení mohou lektori vedení této aktivity přenechat účastníkům školení.

128) v češtině: *Kdo se chce se mnou setkat?* Online. Institut pro restorativní justici, z. s. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Kdo-se-chce-setkat.pdf>. [cit. 2023-09-05].
originální verze: *WHO WANTS TO MEET ME?* Online. Restorative Teaching Tools. N.d. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2020/06/Who-wants-to-meet-me.pdf>. [cit. 2023-09-05].

129) video je dostupné za určitých pravidel pro tréninkové účely po konzultaci s Evropským fórem pro restorativní justici: *Re-Justice (2019–2021)*. Online (video). European Forum for Restorative Justice. 2021. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/re-justice-2019-2021>. [cit. 2023-09-06].

Čtvrtý den (9 až 12 hod. a 13 až 16 hod. s krátkými přestávkami v obou blocích)

• Aktivita 14 – Specifika restorativních setkání v případech závažné kriminality

Diskuze ve skupinách účastníků školení, lektori zadávají následující okruhy:

- co považujeme za závažný trestný čin či trestný čin se závažnými dopady a jaké jsou jeho důsledky pro oběti, pachatele i společnost;
- co by mohlo být specifické nebo obtížné při facilitaci restorativního setkání v takových případech, jaké obavy a překážky nás v tomto kontextu napadají;
- sdílení zkušeností nebo představ o tom, jak bychom se cítili jako facilitátoři, oběti nebo pachatelé v takovém setkání.

Doporučujeme lektorům při řízení diskuze vycházet z kapitoly 5 tohoto manuálu, kde je téma podrobněji rozebráno.

Na závěr aktivity lektori shrnou **Základní doporučení pro facilitátory v případech závažné kriminality** dle kapitoly 5 tohoto manuálu.

• Aktivita 15 – Trauma informovaný přístup a jeho místo v restorativní justici¹³⁰

Velmi doporučujeme osobní nebo online vstup odborníka na práci s traumatem v kontextu restorativní justice, který by účastníkům školení přiblížil a obsáhl následující témata:

- Co znamená o traumatu informované prostředí / o traumatu informovaná praxe
- Jak vytvořit tzv. „o traumatu informované prostředí“ v rámci restorativního procesu
- Využití nástrojů na zjištění míry traumatu v restorativní praxi
- Kazuistická práce a zkušenost účastníků školení v tomto tématu

V této části se účastníci naučí o konceptu traumatu a jeho dopadech na oběti i pachatele trestných činů. Účastníci si také osvojí trauma informovaný přístup, který znamená, že se při práci s oběťmi i pachatelí bere v úvahu jejich možná traumatizace a jejich potřeba bezpečí, důvěry, spolupráce a autonomie. Účastníci si vyzkouší, jak používat trauma informovaný přístup při přípravě, průběhu a následné péči o účastníky restorativního setkání.

Doporučená konkrétní cvičení v rámci této aktivity: Prezentace o traumatu a jeho projevech, diskuze ve skupinách o vlastních zkušenostech s traumatem a jeho zvládním, simulace restorativního setkání/individuálního rozhovoru s trauma informovaným přístupem, reflexe vlastních emocí a potřeb při práci s traumatem.

• Aktivita 16 – Restorativní praxe ve finských věznicích – videoprezentace a sestřih z webináře

V rámci školení Justin v květnu 2023 v Praze bylo připravena videoprezentace o restorativní praxi ve finských věznicích, kterou přiblížila Arja Konttila, facilitátorka a expertka na restorativní justici, pracující ve vězeňské a probační službě RISE. Představila projekt restorativního dialogu ve finských věznicích a dále odpovídala online na dotazy účastníků školení Justin. **Videoprezentaci i sestřih webináře (celkem 60 min.)** zpracoval Institut pro restorativní justici do videa s českým dabingem¹³¹. Obojí navazuje na finský dokument Z očí do očí, který je v programu školení doporučován k promítnutí v rámci prvního dne.

Po shlédnutí doporučujeme otevřít diskuzi **k možnostem využití takové praxe**, další variantou je také **využití konkrétní kazuistiky z projektu ReSet**,¹³² realizovaného Institutem pro restorativní justici, který od září 2023 po dobu jednoho roku testuje restorativní setkání v českých věznicích.

130) podrobněji viz kapitola č.5 tohoto Manuálu

131) video k manuálu: *Chráněno: JUSTIN – video k manuálu*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/justin-video-k-manualu/>. [cit. 2023-10-16].

132) podrobněji: *ReSet*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/reset/>. [cit. 2023-09-05].

Pátý den (9 až 13 hod. s jednou přestávkou)

• Aktivita 17 – Co potřebujeme při zavádění nových restorativních programů

Lektoři vedou řízenou diskusi s účastníky o konkrétních možnostech realizace restorativní praxe v jejich organizacích, hledají společně možné cesty, překážky a identifikují potřeby. Doporučujeme rozdělení do menších skupin dle vhodných kritérií, které pomohou v diskusi - např. dle typu služby (restorativního programu) nebo organizace (státní či nevládní, poskytující služby obětem či pachatelům apod.), zkušenosti s poskytováním restorativních služeb aj. Následně jsou výstupy skupin sdíleny ve velké skupině. Z cvičení si také každý z účastníků odnáší na A4 papíru (možno vytvořit předem jednoduchý formulář) svůj osobní plán na rozvoj své vlastní restorativní praxe (co potřebuji jako facilitátor restorativních setkání a kdo/co mi s tím může pomoci) a také restorativní praxe ve své organizaci (co potřebuje organizace a kdo s tím může pomoci).

• Aktivita 18 – Evaluace školení pomocí interaktivních technik

Existuje jistě mnoho technik, které reflektují přínosy a potřeby účastníků školení v jeho závěru. V rámci školení Justin v Praze byla oblíbená následující:

Každý z účastníků školení dostane dřevěný kolíček, na který si napíše své jméno nebo značku. Přes místnost mezi dvěma židlemi je natažený provázek a lektor postupně zadává reflektující nebo hodnotící otázky. Provázek je škálou mezi „ano“ na jedné straně místnosti a „ne“ na druhé (případně „souhlasím zcela“ a „vůbec nesouhlasím“), účastníci na něj připnutím umísťují v souladu se svojí odpovědí kolíčky se svým jménem/ značkou. Lektoři poté namátkově odepínají ke každé otázce jeden až dva kolíčky a žádají jejich majitele o podrobnější sdílení (možno využít doplňujících otázek k závorce, viz níže). Cvičení je také skvělou zpětnou vazbou pro lektory a dává jim mimo jiné zprávu o oblastech případné další podpory budoucích facilitátorů, pokud po školení z jejich strany následuje. Lektoři po několika otázkách vyzvou účastníky, aby oni sami formulovali nějaké otázky, a mohli tak sami zjistit, jak jsou na tom jejich kolegové ze školení. Doporučujeme také využít otázky či témata z úvodních rozhovorů či jiná, která v dané skupině na školení rezonovala.

Možné otázky ke cvičení:

- Mám nové informace o praxi restorativní justice? (jaké konkrétně a které využiji?)
- Pomohlo mi školení k tomu vnímat svoji praxi více restorativně? (ve kterých ohledech, jak to udělám?)
- Bude pro mě nyní snazší pracovat v konkrétních případech ve své práci restorativně? (v čem konkrétně?)
- Jak je nyní pro mě náročné věnovat ve své práci stejnou pozornost oběti i pachateli? (změnilo se to od doby na začátku školení?)
- Cítím se připravený/á na vedení restorativního procesu? (co bych ještě potřeboval, v čem se cítím silný?)

Variantou k Aktivitě 19 je využití obrázkových karet jako v Aktivitě 1 se zadáním „Která karta nyní vyjadřuje to, s čím ze školení odcházím, jak si připadám?“ Nebo je také možné zadat cvičení tak, aby účastníci vybrali jednu kartu, která reflektuje jejich znalost restorativní praxe „před“ (na začátku školení) a druhou, která vyjadřuje stav „nyní“ (na konci školení).

Projekt Mediarej

„Příručka o školení trenérů v mediaci a restorativní justici“¹³³ shrnuje informace týkající se vzdělávání v restorativní justici a požadavky na lektory i vzdělávací programy v této oblasti. Kromě toho předkládá výsledky konzultací, které byly vedeny s významnými lektory, praktiky a akademiky v oblasti restorativní justice, a které měly za cíl zodpovědět, jaké charakteristiky by měli mít lektoři restorativní justice a jak by mělo samotné školení vypadat.

Vybraná doporučení z tohoto dokumentu:

- Praktické pomůcky, jak zvýšit „self-awareness“ (sebeuvědomění) lektora – str. 19–20.
- Seznam konkrétních technik při výuce restorativní justice – str. 23.
- Doporučení, jak vyučovat restorativní justici – str. 24.
- Doporučení, jak má vypadat struktura vzdělávacího programu pro lektory – str. 44–45.

Dalším z výstupů projektu Mediarej je „Sada nástrojů pro trénink lektorů v mediaci a restorativní justici“.¹³⁴ Tento dokument je souhrnem článků, které se věnují vybraným oblastem, kde se mediace a restorativní justice uplatňují, a nabízí tak široké spektrum témat a přístupů poskytujících materiál pro diskuzi a kritickou reflexi.

Tato „Sada nástrojů: sbírka pracovních listů pro trénink lektorů v mediaci a restorativní justici“¹³⁵ představuje praktickou tréninkovou pomůcku, neboť zahrnuje konkrétní aktivity sebezkušenostního učení uplatnitelné v rámci školení lektorů restorativní justice. Sbírkou aktivit koncipuje jako tréninkové pomůcky pro lektory, ale lze je použít jako podrobný návod pro organizaci školicích aktivit pro mediátory/facilitátory. Představuje čtyři vzdělávací moduly, přičemž pro školení je nejzajímavější modul 1, v němž jsou zařazeny aktivity týkající se témat komunikace, naslouchání, tréninku vedení restorativního kruhu, tréninku mediace mez obětí a pachatelem a nácvik prvního kontaktu mezi stranami konfliktu. (Doporučení: M1 AS01 – Organizace a vedení workshopu aktivního naslouchání. M1 AS02 – Budování důvěry. M1 AS05 – Simulace prvního kontaktu mezi stranami konfliktu. M1 AS04 – Simulace mediace.) Modul 2 představuje aktivity zaměřené na prohloubení znalostí v rámci tématu restorativní justice, které zároveň mohou přispět k posílení některých prvků typických pro restorativní hodnoty. (M2 AS01 – Organizace hloubkového tematického setkání s diskuzí – s externím expertem. M2 AS02 – Organizace hloubkového tematického setkání s diskuzí – četba nebo video).

Projekt RE-JUSTICE

Re-Justice je projekt koordinovaný Katolickou univerzitou v Lovani a jeho partnery jsou kromě Evropského fóra pro restorativní justici také zástupci z Belgie, Španělska, Řecka a Itálie. Cílem projektu Re-Justice je vytvořit specializované školení v restorativní justici pro soudce a státní zástupce, který by mohly využívat všechny členské státy Evropské unie. Toto školení má přispět ke zvyšování povědomí, posilování znalostí a rozvoji dovedností v oblasti restorativní justice. Jedním z výstupů projektu je „Manuál pro lektory – školení soudců v restorativní justici“¹³⁶, jenž je pomůckou pro lektory, kteří budou vést a facilitovat školení soudců a státních zástupců v restorativní justici. Společně s Manuálem byl rovněž vytvořen tréninkový balíček obsahující pracovní listy, případové studie, videa a další zdroje podporující takovéto školení. V oblasti vzdělávání mediátorů mohou být velmi dobře využitelné aktivity popsané v Modulu I, který se věnuje rozvoji restorativní justice v kontextu trestní justice, Modulu III, zaměřeném na potřeby a pocity účastníků restorativního procesu a Modulu V, zabývajícím se tím, jak v praxi uvést restorativní justici do pohybu.

133) *Training in Mediation and Restorative Justice*. Online. European Forum for Restorative Justice. The Handbook of the Erasmus+ MEDIAREJ project, 2021. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/mediarej-2020-2023>. [cit. 2023-09-06].

134) PERUAČKA, Branka. *Training in Mediation and Restorative Justice: The Handbook of the Erasmus+ MEDIAREJ project*. Zagreb: Udruga za kreativni socijalni rad, 2022.

135) GRANDI, Giovanni; GAETANI, Alessandra a VANONCINI, Filippo. *Training in Mediation and Restorative Justice: The Toolkit of the Erasmus+ MEDIAREJ project*. Trieste: Istituto Jacques Maritain & Edizioni Meudon., 2021.

136) RANDAZZO, Silvia a ANDERSON, Monique. *Re-Justice (2019–2021): Restorative justice for judges and public prosecutors: Manual for trainers and annexes*. Online. European Forum for Restorative Justice. 2021. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/re-justice-2019-2021>. [cit. 2023-07-04].

Velmi bohatou sbírku různých technik, které mohou podpořit porozumění konceptu a principům restorativní justice (kdy některé z nich jsme vybrali také přímo do obsahu tohoto manuálu), vytvářejí autorky **Lindsey Pointer a Kathleen McGoey**, které stojí za publikací **Little book of Restorative Teaching tools** a tematicky shodnými **webovými stránkami Restorative teaching tools**¹³⁷. Obsah může být výbornou inspirací pro kohokoliv, kdo se rozhodne vytvářet a realizovat vzdělávání v restorativní justici, a to v jakémkoliv kontextu. Představuje různé efektivní a dynamické nástroje, poskytuje podrobné pokyny pro aktivity a hry, které umožňují studentům zažít a hlouběji porozumět restorativním postupům při budování vztahů a zlepšování dovedností a poskytuje čtenářům zázemí pro navrhování, realizování i vyhodnocování vlastních her, aktivit či celých interaktivních lekcí.

137) *Building Skills*. Online. Restorative Teaching Tools. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/building-skills/>. [cit. 2023-09-05].

Kapitola 7. – Vize rozvoje restorativní justice a jejích programů v České republice a na Slovensku

Česká republika je od roku 2019 zapojena do evropského projektu **Restorative justice: Strategies for Change**.¹³⁸ V každém z členských států působí v projektu národní skupiny¹³⁹, jejichž úkolem je aktivizace jednotlivých aktérů na poli trestní justice a vytváření národní strategie pro široké uplatnění restorativní justice. V rámci této spolupráce byla vytvořena **Strategie restorativní justice pro ČR¹⁴⁰, která se stala součástí programového prohlášení současné české vlády**. V rámci projektu je také realizována tzv. Restorativní platforma⁷¹ odborníků české trestně právní praxe, jejímž výstupem bude mimo jiné Příručka pro restorativní praxi v ČR.

V souladu s touto strategií i připravovanými výstupy platformy formuloval Institut pro restorativní justici, z.s. následující teze rozvoje restorativní justice i jejích programů v následujících letech:

- RJ principy, přístupy a programy jsou **integrální součástí trestní politiky**
- RJ principy a přístupy jako **integrální součást trestní legislativy**:
 - účel trestního práva hmotného i procesního a jejich základních zásad obsahuje restorativní perspektivu
 - restorativní přístup je v legislativě i praxi dostatečně podporován jako způsob řešení trestní věci **ve všech jejích fázích i pro všechny stupně závažnosti** trestného činu
 - **restorativní programy jsou dostatečně legislativně zakotveny**
 - **restorativní programy mají v trestním řízení své jasné místo**, a to včetně dopadu výsledných dohod (výsledků programu) na trestní řízení
- **Systémová podpora a koordinace dostupnosti restorativních programů po celé ČR** jako služby pro každého, v jakékoli fázi trestního řízení a bez ohledu na stupeň závažnosti trestného činu
- Realizace tzv. kulatých stolů v rámci Restorativní platformy s klíčovými aktéry v oblasti **kvality restorativních programů, jejich financování, organizace, zajištění odbornosti a legislativy**.

Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky (MSSR)¹⁴¹ na základě výsledků projektu „Budování a posílení alternativního řešení soudních sporů prostřednictvím mediace a efektivního využívání nástrojů restorativní justice ve Slovenské republice“¹⁴², partnerství v projektu Justin a dalších aktivit v posledních letech formulovalo následující teze rozvoje restorativní justice a jejích programů na Slovensku:

138) *RJ: Strategies for Change*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/rj-strategies-for-change/>. [cit. 2023-08-09].

139) Členy české národní skupiny jsou: Andrea Matoušková (Probační a mediační služba), Petra Masopust Šachová (předsedkyně Institutu pro restorativní justici, z.s.), Jan Tomášek (Institut pro kriminologii a sociální prevenci), Lukáš Dirga (katedra sociologie Západočeské univerzity v Plzni), Pavel Horák (ředitel odboru výkonu vazby a trestu GR Vězeňská služba ČR) a Karel Dvořák (náměstek ministra, Ministerstvo spravedlnosti ČR)

140) RJ: Česko restorativně. *Strategie restorativní justice pro Českou republiku*. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>. [cit. 2023-07-04].

141) Autoři této části jsou pracovníci Sekce restorativní justice a probace i dalších útvarů MSSR: Vladimír Cehlár, Renáta Ďurkechová, Tomáš Horeháj a Martin Lulei

142) *Budovanie a posilnenie alternatívneho riešenia súdnych sporov prostredníctvom mediácie a efektívneho využívania nástrojov restoratívnej justície v Slovenskej republike*. Online. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. N.d. Dostupné z: <https://www.justice.gov.sk/agenda-ministerstva/nase-projekty/europske-strukturalne-a-investicne-fondy/budovanie-a-posilnenie-alternativneho-riesenia-sudnych-sporov-prostrednictvom-mediacie-a-efektivneho-vyuzivania-nastrojov-restoratívnej-justície-v-slovenskej-republike/>. [cit. 2023-07-04].

- vytvoření specializované pozice pro probační a mediační úředníky, kteří by se zabývali závažnou trestnou činností a byli dostupní v každém kraji.
- institucionalizované řešení mediace u závažné trestné činnosti (prostřednictvím probačních a mediačních úředníků), ale současně nevyklučuje možnost zapojení nevládního sektoru v rozsahu určeném MSSR.
- zajistit, aby mediace byla dostupná pro každou poškozenou a obviněnou osobu, která má zájem o tento způsob řešení konfliktu, bez ohledu na závažnost spáchaného trestného činu a fázi trestního řízení, tedy i po odsouzení v období výkonu už uložené sankce.
- zajistit dostupnost mediace i v rámci přestupkového řízení, pokud je pachatelem mladistvý.
- ve spolupráci s Justiční akademií SR vytvořit **jednotný systém vzdělávání** pro soudce, prokurátory a probační a mediační úředníky.
- podporovat spolupráci a koordinaci mezi různými subjekty, jako jsou soudy, státní zastupitelství, policie, oběti, pachatelé, občanská společnost a další.
- spolupráce ZVJS (Zbor väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky) a české Probační a mediační služby při aplikaci programu VIT (Vnímám i Tebe), který napomáhá zvyšovat empatii pachatelů, s tím, že by tito vybraní pachatelé byli lépe připraveni na případnou mediaci v závažné trestné činnosti.
- pokračování a aktivní naplňování potenciálu členství v Evropském fóru pro restorativní justici.

Odkazy, literatura, zdroje

Akreditace Ministerstva spravedlnosti ČR. Online. JUSTICE.CZ: KATALOG ŽIVOTNÍCH SITUACÍ. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/rozvoj-sluzeb-pro-obeti-trestne-cinnosti?clanek=akreditace-ministerstva-spravedlnosti-cr>. [cit. 2023-06-05].

AMSTUTZ, Lorraine Stutzman. *The Little Book of Victim Offender Conferencing: Bringing Victims and Offenders Together in Dialogue (Justice and Peacebuilding)*. Online. The Little Book of Justice and Peacebuilding, 2020. ISBN 978-1561485864. Dostupné z: <https://webmail.psych.purdue.edu/ggte6jzxi6fq/00-milo-lehner-i-4/t-9781561485864-the-little-book-of-victim-offender-conferencing-.pdf>. [cit. 2023-06-21].

BOROVANSKÁ, Michaela. *Motivace a odpovědnost jako aspekty reintegrace pachatelů majetkové trestné činnosti do společnosti*. Online, Disertační práce, vedoucí PhDr. Veronika A. Polišenská, PhD., MSc. Brno: Masarykova univerzita, 2016. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/ozugu/Borovanska-disertace-final2016-04-20.pdf>. [cit. 2023-06-21].

Budovanie a posilnenie alternatívneho riešenia súdnych sporov prostredníctvom mediácie a efektívneho využívania nástrojov restoratívnej justície v Slovenskej republike. Online. Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. N.d. Dostupné z: <https://www.justice.gov.sk/agenda-ministerstva/nase-projekty/europske-strukturalne-a-investicne-fondy/budovanie-a-posilnenie-alternativneho-riesenia-sudnych-sporov-prostrednictvom-mediacie-a-efektivneho-vyuzivania-nastrojov-restorativnej-justicie-v-slovenskej-republike/>. [cit. 2023-07-04].

Building Bridges. Online. Mezinárodní vězeňské společenství. Dostupné z: <https://mvs.cz/building-bridges/>. [cit. 2023-06-20].

Building Skills. Online. Restorative Teaching Tools. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/building-skills/>. [cit. 2023-09-05].

BUNTINX, Kristel. *Mediace u závažné trestné činnosti*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2022. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/kristel-buntinx-mediace-u-zavazne-trestne-cinnosti/>. [cit. 2023-09-06].

CEHLÁR, Vladimír. *Pilotné zavedenie špecialistu pre trestnú mediáciu*. Online. 2021. Dostupné z: <https://projekty.justice.sk/wp-content/uploads/2022/07/Pilotne-zavedenie-specialistu-pre-trestnu-mediáciu-projekt-ADR.pdf>. [cit. 2023-03-25].

CLOITRE, M.; SHEVLIN, M.; BREWIN, C. R.; BISSON, J. I.; ROBERTS, N. P. et al. *The International Trauma Questionnaire: development of a self-report measure of ICD-11 PTSD and complex PTSD*. Online. Acta Psychiatrica Scandinavica. 2018, roč. 138, č. 6, s. 536–546. ISSN 0001-690X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/acps.12956>. [cit. 2023-08-16].

Co je restorativní justice? Online. Institut pro restorativní justici, z. s., n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Co-je-RJ.pdf>. [cit. 2023-09-05].

Connection circle. Online. Restorative Teaching Tools. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2020/03/Connection-Circle.pdf>. [cit. 2023-09-05].

DELONG, Caitlin a REICHERT, Jessica. *The Victim-Offender Overlap: Examining the Relationship Between Victimization and Offending*. Online. Illinois Criminal Justice Information Authority. 2019. Dostupné z: <https://icjia.illinois.gov/researchhub/articles/the-victim-offender-overlap-examining-the-relationship-between-victimization-and-offending>. [cit. 2023-09-06].

Dixit – hra plná fantazie. Online. Dixit. Dostupné z: <https://dixit.cz/>. [cit. 2023-08-16].

DOPORUČENÍ RADY EVROPY: O restorativní justici v trestních věcech. Online. Institut pro restorativní justici, 2018. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2020/10/DOPORUCENI-RE-O-RESTORATIVNI-JUSTICI-PDF.pdf>. [cit. 2023-08-24].

DROST, Lisanne; HALLER, Birgitt; HOFINGER, Veronika; VAN DER KOOIJ, Tinka; LÜNNEMANN, Katinka a WOLTHUIS Annemieke. *Restorative Justice in Cases of Domestic Violence*. Online. Criminal Justice 2013 with the financial support of the European Commission Directorate-General Justice, Directorate B: Criminal Justice, 2015. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-12/7388_restorative_justice_in_cases_of_domestic_violence.pdf. [cit. 2023-08-13].

European Forum for Restorative Justice. Online. 2023. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en>. [cit. 2023-06.-06].

GAL, Tali. *Child Victims and Restorative Justice: A Needs-Rights Model*. Online. Interpersonal Violence: Oxford University Press, 2011. ISBN 9780199744718. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199744718.001.0001>. [cit. 2023-07-04].

GRANDI, Giovanni; GAETANI, Alessandra a VANONCINI, Filippo. *Training in Mediation and Restorative Justice: The Toolkit of the Erasmus+ MEDIAREJ project*. Trieste: Istituto Jacques Maritain & Edizioni Meudon., 2021. GUSTAFSON, David L. Exploring treatment and trauma recovery implications of facilitating victim-offender encounters in crimes of severe violence: lessons from the Canadian experience. In: ELLIOTT, Elizabeth a GORDON, Robert. *New Directions in Restorative Justice: Issues, Practice, Evaluation*. London and New York: Willan, 2005, s. 193–227. ISBN 978-1-84392-133-2.

Chráněno: JUSTIN – video k manuálu. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/justin-video-k-manualu/>. [cit. 2023-10-16].

IKSP: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Online. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/index.html>. [cit. 2023-07-08].

In IUSTITIA. Online. 2023. Dostupné z: <https://in-ius.cz/>. [cit. 2023-08-13].

Institut pro restorativní justici, z. s.: IRJ: Prosazujeme rozvoj restorativní justice v ČR. Online. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/>. [cit. 2023-06.-05].

JUSTIN – Školení facilitátorů restorativních setkání bylo nezapomenutelné. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/justin-skoleni-facilitatoru-restorativnich-setkani-bylo-nezapomenutelne/>. [cit. 2023-09-05].

Kalliola. Online. Dostupné z: <https://kalliola.fi/palvelut/sovittelu/sauma-vakavien-rikosten-jalkikasittely/>. [cit. 2023-08-23].

KAZI, Tehmina. *Restorative justice, hate crime and migrant integration: Why me?'*. Online. European Forum for Restorative Justice. N.d. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/restorative-justice-hate-crime-and-migrant-integration>. [cit. 2023-09-06].

Kdo se chce se mnou setkat? Online. Institut pro restorativní justici, z. s. N.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Kdo-se-chce-setkat.pdf>. [cit. 2023-09-05].

KEENAN, Marie. *Pře-nastavení trestní justice a uzdravení obětí sexuálního násilí*. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2020. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/pre-nastaveni-trestni-justice-a-uzdraveni-obeti-sexualniho-nasilii/>. [cit. 2023-09-06].

KELLNER, Tomáš; HÝL, Petr; ŠVADLENOVÁ, Marie a FAMĚROVÁ, Renata. *Studie potřeb obětí trestných činů*. Online. Probační a mediační služba ČR, 2020. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf. [cit. 2023-06-21].

KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Pokyny pro posuzování potřeb obětí v restorativní praxi*. Online. PROTECT: Sdílení osvědčených postupů v restorativní praxi a v podpoře ochrany práv dětí, n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/protect-CZ-1.pdf>. [cit. 2023-06-21].

KISELEVA, Olga a CHRISTENSEN-SCHNEIDER, Claudia. *Guideline for assessing victims' needs in restorative processes*. Online. PROTECT: Exchanging good practices on restorative justice and promoting the victims' rights protection, n.d. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2022-08/PROTECT_paper%20FINAL.pdf. [cit. 2023-06-21].

KLEPÁČKOVÁ, Olga; KREJČÍ, Zuzana a ČERNÁ, Martina. *Trauma-informovaný přístup v sociální práci*. Praha: Grada Publishing, 2020. ISBN 978-80-271-1049-0.

KRAMÁŘOVÁ, Daniela; MARKOVÁ, Ludmila; ŠMERDOVÁ, Tereza; TKÁČOVÁ, Jana; KOVÁŘ, Jakub a VARGA Jiří. *Metodika k programu Vnímám i Tebe (VIT): program zvyšující odpovědnost pachatele vůči oběti trestného činu*. Online. Probační a mediační služba ČR, 2020. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_KSII_Metodika_VIT_200825.pdf. [cit. 2023-06-19].

Kruh propojení. Online. Institut pro restorativní justici, 2023. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Kruh-propojeni_JUSTIN.pdf. [cit. 2023-08-16].

Křehká šance II. Online. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/projekty/ukoncene/krehka-sance-ii/>. [cit. 2023-06-05].

MANUAL ON RESTORATIVE JUSTICE VALUES AND STANDARDS FOR PRACTICE. Online. Leuven: European Forum for Restorative Justice, 2021. Dostupné z: https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2021-11/EFRJ_Manual_on_Restorative_Justice_Values_and_Standards_for_Practice.pdf. [cit. 2023-09-08].

MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti.* Beckova edice právní instituty. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9.

Mediace – možnost mimosoudního řešení konfliktu. Online. PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/mediace/>. [cit. 2023-06-05].

Meeting with a Killer – dokument o setkání pozůstalých s vrahem. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2017. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/meeting-with-a-killer-dokument-o-setkani-pozustalych-s-vrahem/>. [cit. 2023-09-06].

Moderator Forum voor herstelrecht en bemiddeling. Online. N.d. Dostupné z: <https://moderator.be/>. [cit. 2023-06-06].

Oběť sexuálně motivovaného trestného činu hovoří o restorativním setkání s pachatelem. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2020. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/2558/>. [cit. 2023-09-06].

Organisation. Online. R/SE Prison and Probation Service of Finland. 2023. Dostupné z: <https://www.rikosseuraamus.fi/en/index/criminalsanctionsagency/organisation.html>. [cit. 2023-06-06].

Our Mission. Online. European Forum for Restorative Justice. 2023. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/our-mission>. [cit. 2023-06-06].

Pachatel. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/pachatel/>. [cit. 2023-09-05].

Pár slov o Kruzích.... Online. Institut pro restorativní justici. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/08/Par-slov-o-kruzich-CZ-final.pdf>. [cit. 2023-08-24].

Peacemaking Circles v Evropě. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/o-restorativni-justici/restorativni-programy/peacemaking-circles-v-evrope/>. [cit. 2023-06-20].

PERUÁČKA, Branka. *Training in Mediation and Restorative Justice: The Handbook of the Erasmus+ MEDIAREJ project.* Zagreb: Udruga za kreativni socijalni rad, 2022.

Po smrti přátelství. Online (video). Institut pro restorativní justici, 2023. Dostupné z <https://www.zocidooci.cz/novinky/po-smrti-pratelstvi> [cit. 2023-08-16].

PRANIS, Kay. *The Little Book of Circle Processes: A New/Old Approach to Peacemaking (The Little Books of Justice and Peacebuilding Series).* Good Books, 2005. ISBN 978-1561484614.

ProFem: Centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí. Online. Dostupné z: <https://www.profem.cz/cs>. [cit. 2023-09-06].

Probační a mediační služba. Online. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/>. [cit. 2023-06-05].

Průvodce restorativními programy. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-19].

Průvodce restorativními programy. Online. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23].

Přehled standardů a norem, včetně Základních principů užití restorativních programů. Online. In: *Průvodce restorativními programy.* 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, s. 15–21. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23].

- Příloha. Základní principy užití restorativních programů v trestních věcech (OSN). Online. In: *Průvodce restorativními programy*. 2. vydání. Edice příruček pro trestní justici. Vídeň: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, s. 113–116. Dostupné z: https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2022/01/2022_PROHLEDNOUT_PRUVODCE_RESTORATIVNIMI_PROGRAMY_FINAL.pdf. [cit. 2023-06-23].
- PYCROFT, Aaron a CHRISTEN-SCHNEIDER, Claudia. An exploration of trauma-informed practices in restorative justice: a phenomenological study. Online. *The International Journal of Restorative Justice*. 2021, č. 2, s. 229–252. ISSN 2589-0891. Dostupné z: <https://doi.org/10.5553/TIJRJ.000075>. [cit. 2023-07-19].
- RANDAZZO, Silvia a ANDERSON, Monique. *Re-Justice (2019-2021): Restorative justice for judges and public prosecutors: Manual for trainers and annexes*. Online. European Forum for Restorative Justice. 2021. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/re-justice-2019-2021>. [cit. 2023-07-04].
- Re-Justice (2019-2021)*. Online (video). European Forum for Restorative Justice. 2021. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/re-justice-2019-2021>. [cit. 2023-09-06].
- Recommendation CM/Rec(2018)8 of the Committee of Ministers to member States concerning restorative justice in criminal matters*. Online. Committee of Ministers, 2018. Dostupné z: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/Recommendation-CM-Rec-2018-of-the-Committee-of-Ministers-to-member-States-concerning-restorative-justice-in-criminal-matters-.pdf>. [cit. 2023-06-23]. Body 13–20.
- ReSet. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2023. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/reset/>. [cit. 2023-09-05].
- Restabus. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/restabus/>. [cit. 2023-06-20].
- Restorative Conferencing Facilitator's Handbook*. Online. Restorative Resources, 2015. Dostupné z: https://www.restorativeresources.org/uploads/5/6/1/4/56143033/handbook__5-4-15_.pdf. [cit. 2023-08-24].
- Restorative Conferencing Facilitator's Handbook*. Online. Restorative Resources, 2015. Dostupné z: https://www.restorativeresources.org/uploads/5/6/1/4/56143033/handbook__5-4-15_.pdf. [cit. 2023-08-09].
- RJ: Strategies for Change*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/projekty/rj-strategies-for-change/>. [cit. 2023-08-09].
- RJ: Česko restorativně. Strategie restorativní justice pro Českou republiku*. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/PROHLEDNOUT-STRATEGII-RJ-PRO-CR.pdf>. [cit. 2023-07-04].
- Rodinné skupinové konference: přehled výsledků výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci*. Online. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/docs/iksp2019ix_rsk.pdf. [cit. 2023-08-02].
- ROZUM, Jan; KOTULAN, Petr; LUPTÁKOVÁ, Marina; SCHEINOST, Miroslav a TOMÁŠEK, Jan. *Uplatnění mediace v systému trestní justice I*. Online. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. ISBN 978-80-7338-090-8. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/365.pdf>. [cit. 2023-08-02].
- R/SE Prison and Probation Service of Finland*. Online. Dostupné z: <https://www.rikosseuraamus.fi/en/>. [cit. 2023-08-23].
- SAUMA – Vakavien rikosten jälkikäsittely. Online. Kalliola. n.d. Dostupné z: <https://kalliola.fi/palvelut/sovittelu/sauma-vakavien-rikosten-jalkikasittely/>. [cit. 2023-09-06].
- Social Discipline Shuffle – Proměny sociální disciplíny*. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. n.d. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2023/11/Social-Discipline-Shuffle.pdf>. [cit. 2023-09-05].
- Social Discipline Shuffle*. Online. Restorative Teaching Tools. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2020/03/Social-Discipline-Shuffle-pdf-combined.pdf>. [cit. 2023-09-05].
- SHERMAN, Lawrence W. a STRANG, Heather. *Restorative Justice: the evidence*. Online. London: Smith Institute, 2007. ISBN 1 905 370 16 4. Dostupné z: <https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Restorative%20JusticeThe%20evidence%20-%20Professor%20Lawrence%20Sherman%20and%20Dr%20Heather%20Strang.pdf>. [cit. 2023-07-07].
- Slachtoffer Hulp NEDERLAND*. Online. Dostupné z: <https://www.slachtofferhulp.nl/>. [cit. 2023-09-05].

STRÉMY, Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Teoretik. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-224-0.

Studijní cesta do Finska Z očí do očí – projekt JUSTIN Erasmus+. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2022. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/studijni-cesta-do-finska-z-oci-do-oci-projekt-justin-erasmus/>. [cit. 2023-06-05].

Studijní cesta do Finska Z očí do očí – projekt JUSTIN Erasmus+. Online. Institut pro restorativní justici, z. s. 2022. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/studijni-cesta-do-finska-z-oci-do-oci-projekt-justin-erasmus/>. [cit. 2023-10-16].

Swiss RJ forum: ... another form of justice. Online. Dostupné z: <https://www.swissrjforum.ch/engl/>. [cit. 2023-06-06].

The Woolf Within – Kdo se bojí Petera Woolfa? Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2020. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/the-woolf-within/>. [cit. 2023-08-16].

The Woolf with Hope. Online (video). Institut pro restorativní justici, 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/zdroj/the-woolf-with-hope/>. [cit. 2023-08-16].

TOMÁŠEK, Jan; MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra; ŘEHÁKOVÁ, Tereza; TESARČÍKOVÁ, Alena a JIŘIČKA, Václav. *Restoratívna justícia v českém vězeňství – zkušenosti a názory pracovníků Vězeňské služby ČR: výzkumná zpráva – výsledky z dotazníkového šetření*. Online. Praha: Institut pro restorativní justici, 2021. ISBN 978-80-270-9640-4. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/06/RJ-v-CESKEM-VEZENSTVI-dotaznikove-setreni.pdf>. [cit. 2023-08-03].

Trailer Eye to eye. Online (video). Institut pro restorativní justici, z. s. 2021. Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/03/1027.mp4?fbclid=IwAR1qVgn1rrtUTR86Oz2RdQnZUkSEH8NnO3UkoEd-N2ifNnrKHI4lxEm-A7I>. [cit. 2023-08-16].

Training in Mediation and Restorative Justice. Online. European Forum for Restorative Justice. The Handbook of the Erasmus+ MEDIAREJ project, 2021. Dostupné z: <https://www.euforumrj.org/en/mediarej-2020-2023>. [cit. 2023-09-06].

Trauma-Informed Restorative Practices. Online. Boulder County DA's Center for Prevention and Restorative Justice, 2019. Dostupné z: <https://geiselmed.dartmouth.edu/ofa/wp-content/uploads/sites/56/2021/01/Trauma-Informed-Restorative-Practices-HANDOUT.original.1560403245-2.pdf>. [cit. 2023-07-19].

TŘEŠŇÁK, Petr. *Trestáme ty nejvíc zraněné: Rozhovor s Gaborem Maté, světově nejproslulejším expertem na téma dětského traumatu a jeho vlivu na vznik závislosti*. Online. *Respekt*. 2022, roč. 23. ISSN 1801-1446. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2022/23/trestame-ty-nejvic-zranene>. [cit. 2023-09-06].

UMBREIT, Mark; UMBREIT, Mark S.; ARMOUR, Marilyn Peterson a ZEHR, Howard. *Restorative Justice Dialogue: An Essential Guide for Research and Practice*. New York: Springer Publishing Company, 2010. ISBN 978-0-8261-2258-2.

Vakavien rikosten jälkikäsitelly – SAUMA. Online. Vuolle Settlementti. N.d. Dostupné z: <https://vuolleoulu.fi/hyvinvointipalvelut/rikos-riita-ja-vakavaltatyo/vakavien-rikosten-jalkikasittely-sauma/>. [cit. 2023-09-06].

VAN NESS, D. W. *Crime and its Victims. Downers Grove*. Illinois: InterVarsity Press, 1986. ISBN 0-87784-512-3.

VOGT, Annette a DANDURAND, Yvon. *Restorative Justice Note # 4: Restorative Justice in Matters Involving Serious Crimes*. Online. International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, 2018. Dostupné z: <https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/05/Restorative-Justice-Note-4-Restorative-Justice-in-Matters-Involving-Serious-Crimes.pdf?x21689>. [cit. 2023-08-15].

WHAT IS RESTORATIVE JUSTICE? Online. Restorative teaching tools, n.d. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2022/06/What-is-RJ-in-3-minutes.pdf>. [cit. 2023-09-05].

WHO WANTS TO MEET ME? Online. Restorative Teaching Tools. N.d. Dostupné z: <https://restorativeteachingtools.com/wp-content/uploads/2020/06/Who-wants-to-meet-me.pdf>. [cit. 2023-09-05].

WOLTHUIS, Annemieke a LÜNNEMANN, Katinka. *Restorative Justice and Domestic Violence: A Guide for practitioners*. Online. Verwey-Jonker Institute, 2016. Dostupné z: https://www.unodc.org/e4j/data/_university_uni/_restorative_justice_and_domestic_violence_a_guide_for_practitioners.html?lng=en. [cit. 2023-09-06].

§ 14, zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (ČR)

§10, §11, zákona č. 300/2005 Z.z. (SR)

§ 2 odst. 4, zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

#zOčídoOčí. Online. Dostupné z: <https://www.zocidooci.cz/>. [cit. 2023-09-05].